

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н
Форма № П - 4.04

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
Інститут економіки, управління та інформаційних технологій
Форма навчання заочна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ В. В. Карцева
« _____ » _____ 2019 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО
КРЕДИТУВАННЯ УКРАЇНИ

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітня програма «Фінанси і кредит»
ступеня магістра

Виконавець роботи Кудрявцева Світлана Петрівна

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Соколова Альона Миколаївна

(підпис, дата)

Рецензент Коломієць Олександр Валерійович

Полтава 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ	7
1.1 Поняття, необхідність та роль кредиту в умовах ринкової економіки.....	7
1.2 Видова структура банківського кредитування на ринку фінансових послуг.....	18
1.3 Процес здійснення банківського кредитування та характеристика основних його складових	28
Висновки за розділом 1.....	41
РОЗДІЛ 2 АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	43
2.1 Оцінка основних тенденцій розвитку банківського кредитування України.....	43
2.2 Аналіз сучасного стану банківського кредитування нефінансових корпорацій	51
2.3 Характеристика стану банківського кредитування домогосподарств.....	60
Висновки за розділом 2.....	68
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ УКРАЇНИ.....	71
3.1 Визначення оптимальних моделей планування розвитку банківського кредитування України з використанням методів економіко-математичного моделювання.....	71
3.2 Розробка банківських стратегій використання кредитних інструментів для удосконалення системи банківського кредитування....	79
3.3 Напрями розвитку банківського кредитування на основі імплементації зарубіжного досвіду до умов України	91
Висновки за розділом 3	104
ВИСНОВКИ	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	112
ДОДАТКИ.....	120

ВСТУП

Стан економіки країни значною мірою залежить від адекватного функціонування банківської системи, а кредитування банками економічних суб'єктів є одним із драйверів, що відіграє важливу роль у розвитку пріоритетних галузей, забезпеченні економічного зростання, формуванні конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Банківське кредитування, зокрема, як важлива складова банківської діяльності має різновекторний вплив на економіку на мікро- та макрорівнях, а саме на розвиток окремого банку як суб'єкта кредитних відносин, банківської системи, ряду галузей, а також сприяє формуванню платоспроможного попиту, зростанню кінцевого споживання, розширеному відтворенню робочої сили як важливого фактора виробництва, підвищенню рівня життя населення, забезпеченню соціальних стандартів.

Макроекономічна нестабільність в Україні справила негативний вплив на розвиток банківського кредитування, спричинивши різке зниження кредитоспроможності позичальників, значне погіршення якості кредитного портфеля, зменшення обсягів кредитування, що, відповідно, призвело до несприятливих наслідків для банківської системи та економіки в цілому. Все це засвідчило вразливість банківського кредитування в умовах мінливості зовнішнього середовища, недостатню захищеність від ризиків, а також дуалістичний характер його впливу на економіку країни. Тому за умов, які склалися, постає необхідність поглибленого дослідження теоретичних та практичних засад банківського кредитування населення, що дозволить визначити заходи, спрямовані на його відновлення.

Питанням розвитку та удосконалення банківського кредитування приділяють значну увагу такі науковці: С. Аржевітін, О. Береславська, З. Варналій, О. Дзюблюк, М. Диба, В. Зимовець, І. Івасів, О. Колодізев, М. Крупка, О. Лаврушин, В. Лагутін, О. Любіч, Т. Майорова, А. Мороз, П.

Нікіфоров, Т. Остапишин, Л. Примостка, М. Савлук, Дж. Сінкі, О. Терещенко, Н. Циганова, П. Чуб, Н. Шульга та інші.

У зарубіжній літературі дані питання розглядали: А. Ган, В. Лексіс, Дж. Ло, Р. Міллер, А. Сміт, Н. Ф. Самсонов, Д. Рікардо, Й. Шумпетер та інші.

Віддаючи належне доробку вчених у цій сфері, слід зазначити, що в сучасних умовах функціонування банків виникає потреба в подальших наукових дослідженнях, зокрема ефективності банківського кредитування, поліпшення здійснення процесу банківського кредитування, що сприятиме удосконаленню управління економічними процесами і зростанню позитивного впливу банківського кредитування на економіку, а також напрями імплементації зарубіжного досвіду банківського кредитування до сучасних умов економіки України. Перелічені проблемні питання потребують подальших науково-методичних розробок.

Актуальність, теоретична і практична значущість та необхідність подальшого дослідження даної проблематики обумовили вибір теми дипломної роботи, її мету, завдання та логіко-структурну побудову.

Метою дипломної роботи є поглиблення теоретичних засад банківського кредитування в Україні та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо перспектив його розвитку.

Для досягнення зазначеної мети в роботі поставлено й вирішено такі завдання:

- визначено поняття, необхідність та роль кредиту в умовах ринкової економіки;
- вивчено видову структуру банківського кредитування на ринку фінансових послуг;
- охарактеризовано процес здійснення банківського кредитування та основні його складові;
- проведено оцінку основних тенденцій розвитку банківського кредитування України;

- проаналізовано сучасний стан банківського кредитування нефінансових корпорацій;
- надано характеристику стану банківського кредитування домогосподарств;
- визначено оптимальні моделі планування розвитку банківського кредитування України з використанням методів економіко-математичного моделювання;
- обґрунтовано рекомендації щодо розробки банківських стратегій використання кредитних інструментів для удосконалення системи банківського кредитування;
- виокремлено напрями розвитку банківського кредитування на основі імплементації зарубіжного досвіду до умов України.

Об'єктом дослідження є процес здійснення банківського кредитування в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні засади і практичні аспекти здійснення банківського кредитування в Україні та перспективи його розвитку.

Теоретичною і методологічною основою дипломної роботи є фундаментальні концепції теорії фінансів і банківської діяльності. При виконанні дослідження залежно від конкретних цілей і задач використано методи економічного аналізу: нормативно-розрахунковий, групувань, експертних оцінок, графічний, індексний, системно-структурний, економіко-математичного моделювання та інші. Методи наукового абстрагування та узагальнення були використані для обґрунтування категоріального апарату банківського кредитування. Характеристика процесу здійснення банківського кредитування та основних видів кредитних інструментів на ринку фінансових послуг проводилася з використанням методів систематизації й узагальнення. При обґрунтуванні конкретних перспектив банківського кредитування в Україні використано методи вибірки статистичних і

облікових даних, групувань, системно-структурного аналізу та експертних оцінок.

Інформаційну базу дослідження становили нормативні та законодавчі документи, які здійснюють регулювання банківського кредитування в Україні, дисертаційні та монографічні роботи і статті вітчизняних економістів у фахових економічних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій та семінарів щодо банківського кредитування, статистична звітність Національного банку України за 2013–2018 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в систематизації, узагальненні та розвитку теоретичних засад банківського кредитування та визначенні перспектив його подальшого розвитку в Україні. Теоретичне значення результатів роботи полягає у систематизації наукових підходів і методичних рекомендацій щодо перспектив розвитку банківського кредитування в Україні. У роботі також узагальнено і здійснено імплементацію зарубіжного досвіду розвитку банківського кредитування до умов вітчизняного банківського сектора. Практична значущість проведеного дослідження полягає у можливості застосування результатів дослідження у практичній діяльності банківськими установами та суб'єктами ринку банківського кредитування в Україні для удосконалення ведення діяльності. Результати дипломного дослідження були апробовані на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Інституційний розвиток соціально-економічних систем: національна економіка у глобальному середовищі» (м. Полтава, 7 травня 2019 р.) (додаток А), що засвідчено сертифікатом (додаток Б).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Поняття, необхідність та роль кредиту в умовах ринкової економіки

З метою всебічного та глибинного аналізу банківського кредитування необхідно перш за все дослідити економічну сутність кредиту, до визначення якої в економічній думці не сформувався єдиний підхід, незважаючи на значну кількість наукових праць з даного напрямку.

Деякі вчені розглядають кредит як надання коштів у користування на певних умовах, про що свідчить таке визначення: «кредит – це надання грошових коштів або товарів (робіт, послуг) на умовах подальшого повернення цих коштів або сплати наданих товарів (робіт, послуг) у встановлений термін, включаючи сплату відсотків за їх використання» [15]. Згідно з іншим трактуванням «кредит – це надання грошової суми або цінного ліквідного активу на умовах повернення, строковості й платності, в результаті чого виникають боргові зобов'язання» [50]. На думку І. А. Бланка «кредит – це надання позичальнику коштів у грошовій або інших формах на певний строк під визначений процент» [8].

Отже, автори акцентують увагу на тому, що кредитом є надання або грошових коштів, або товарів чи послуг, а також на умовах його здійснення, таких як поверненість, строковість та платність.

У фінансовому словнику-довіднику за редакцією М. Я. Дем'яненка зазначається, що кредит – це форма передачі у тимчасове користування коштів у грошовій або грошово-натуральній формі на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором, іншій особі – позичальнику [72]. Автор додає таку важливу умову як цільовий характер, що звужує сутність кредиту, порівняно з попередніми дефініціями. Також чітко

зазначено коло осіб, які можуть виступати кредиторами, а саме фізичні та юридичні особи, проте не враховуються інші можливі кредитори, такі як уряд, міжнародні організації. Отже, у проаналізованих визначеннях увага авторів зосереджується на русі вартості, можливих формах її передачі на певних умовах, проте кредит не розглядається з позиції його суб'єктів та відносин між ними, тому сутність даної категорії розкривається лише поверхнево.

Деякі науковці ототожнюють кредит з позичкою. Згідно з їхньою точкою зору «кредит – позика, взята на певний строк у грошовій або товарній формі з умовою повернення та сплати відповідної винагороди (процента)» [3]. Як видно, при цьому виділяються ключові умови кредиту, але, як і за попереднього підходу, не розкривається економічна природа даної категорії. Відповідно до позиції С. В. Мочерного «кредит – це позичка у грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк з виплатою відсотка, в процесі руху якої між кредитором і позичальником виникають відносини економічної власності» [52].

Кредит розглядається автором у контексті відносин економічної власності, проте він не ототожнюється із відносинами між кредитором і позичальником.

Стверджується, що відносини власності між цими суб'єктами виникають лише у процесі руху позички, з якою і ототожнюється кредит. Таке трактування, на нашу думку, не повною мірою розкриває економічну сутність кредиту.

Кредит також розуміють як форму позикового капіталу (в грошовій або товарній формі), що надається на умовах повернення і зумовлює виникнення кредитних відносин між тим, хто надає кредит, і тим, хто його отримує [2]. У даному визначенні кредит ототожнюється не з позичкою, а з формою позикового капіталу і необхідною його умовою є виключно повернення, тобто інші умови не виокремлюються.

Відповідно до позиції В. Д. Лагутіна «кредит – це форма прояву кредитних відносин, форма руху позичкового капіталу. Кредит виражає економічні відносини між кредитором і позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення.

Кредит як форма руху позичкового капіталу об'єднує в собі два процеси:

- 1) акумуляцію тимчасово вільних грошових коштів;
- 2) вкладення, або розміщення, цих коштів» [39].

Під кредитними відносинами автор розуміє «відособлену частину економічних відносин, пов'язану з наданням вартості (коштів) у позику і поверненням її разом із певним відсотком» [39].

Більшість науковців трактують кредит як економічні відносини. Так, С. О. Маслова, О. А. Опалов вважають, що кредит виражає економічні відносини між кредитором та позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення [48]. Кредит також розглядають як економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу позиченої вартості, яка передається у тимчасове користування на умовах строковості, платності та повернення [1]. Дане визначення дещо відрізняється від попереднього, оскільки у ньому виділяється також і платність.

Відповідно до точки зору вітчизняних учених В. Я. Вовк та О. В. Хмеленко, «кредит як економічна категорія становить сукупність відповідних економічних відносин між кредитором і позичальником з приводу поворотного руху вартості» [14]. Увага звертається на поворотний рух вартості, тобто основною ознакою кредиту вважається поверненість.

Згідно з іншим визначенням «кредит – економічна категорія, яка є виразом відносин між суб'єктами господарювання щодо надання й отримання позички в грошовій чи товарній формі на умовах повернення, строковості й платності» [27; 6]. У вищенаведених дефініціях

підкреслюється, що кредит є економічною категорією, сутність якої розкривається через відносини між кредитором і позичальником.

Згідно з думкою А. М. Мороза «кредит – це економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позики в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк і звичайно зі сплатою відсотка [5]. Слід зауважити, що передбачається як грошова, так і товарна форма кредиту.

В основі сутності кредиту лежать економічні відносини, що виникають між контрагентами, і такі умови як поверненість, строковість та платність.

Відомий український вчений М. І. Савлук стверджує, що кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, платності та добровільності [21]. Так, з'являється ще одна визначальна умова існування кредиту, а саме добровільність.

Проведений аналіз визначень кредиту з позиції економічних відносин свідчить, що за такого підходу розкривається економічна сутність кредиту, відображаються основні умови, необхідні для його реалізації. Кредит передбачає не лише передачу вільної вартості у тимчасове користування на певних умовах, а й відносини, які виникають з цього приводу між кредитором та позичальником у процесі надання вартості, користування нею та її повернення, забезпечення прав кредитора й позичальника, вирішення спорів у разі виникнення проблемної заборгованості тощо.

Деякі автори розглядають кредит як економічні відносини, проте більш широко. Прихильники такого підходу трактують кредит як систему економічних відносин, що виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використання їх на умовах повернення й платності [30; 6].

Дещо відрізняється наступне визначення: «кредит – система економічних відносин, за допомогою якої мобілізуються тимчасово вільні кошти і здійснюється їхнє спрямування на потреби розширеного

відтворення» [57], у якому на відміну від попереднього вказується цільове використання мобілізованих коштів, а саме на потреби розширеного відтворення.

Необхідно зауважити, що такий підхід не розкриває повною мірою всю сутність кредиту та обмежує його видову структуру за цільовим використанням.

Відповідно до позиції А. С. Гальчинського «кредитні відносини виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів та їх використання на умовах повернення і платності» [18]. Таким чином акцент переміщується на мобілізацію кредитором вільних коштів. При цьому залишається поза увагою можливість передачі у тимчасове користування позичальнику власних коштів, що були накопичені кредитором.

Слід зазначити, що вищенаведені визначення сутності кредиту можна тлумачити по-іншому, з позиції мобілізації коштів позичальником від кредитора та подальшого їх використання. Тому, проаналізовані дефініції є неоднозначними у своєму трактуванні і, таким чином, не можуть повністю розкривати економічну сутність кредиту.

Кредит також розглядається як «економічна категорія, яка означає акумуляцію власних коштів банку, накопичень від пасивних банківських операцій, тимчасово вільних коштів бюджету, суб'єктів господарювання та населення, які потім перерозподіляються і надаються позичальникам (державі, юридичним і фізичним особам) для використання на принципах поворотності, строковості, платності, цільового використання та реального забезпечення» [10]. Необхідно зауважити, що за такого підходу кредит ототожнюється з акумуляцією коштів, що є, на нашу думку, викривленням сутності економічної категорії, яка досліджується. У наведеній дефініції у якості кредитора розглядається лише банк, що значно звужує розуміння кредиту та залишає поза увагою інших економічних суб'єктів, які можуть виступати кредиторами.

Отже, у проаналізованих визначеннях увага зосереджується в першу чергу на мобілізації чи акумуляції вільних коштів, які будуть в подальшому передані у тимчасове користування на певних умовах, що призводить до зміщення акценту з відносин між кредитором та позичальником.

На нашу думку, джерела походження коштів, які передаються від одного суб'єкта іншому, не є ключовим питанням у визначенні сутності кредиту. Необхідно звернути увагу на те, що більшість авторів зазначає, що об'єктом кредиту виступають вільні кошти. Слід зауважити, що об'єктом кредиту можуть бути не лише тимчасово вільні грошові кошти, а й товари та послуги у зв'язку з існуванням двох рівноправних форм кредиту: грошової і товарної.

У законодавчій базі України кредит не розглядається глибинно як економічна категорія. Відповідно до Цивільного кодексу України кредит ототожнюється з грошовими коштами, що надають кредитором позичальнику, про що свідчить текст статті 1054: «За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти» [75]. Таке визначення є суто технічним і не розкриває повною мірою економічну сутність кредиту. Слід також звернути увагу на те, що кредитором тут виступає банк або інша фінансова установа. Таким чином з правового поля виводиться міжгосподарський та державний кредит.

Отже, на основі проведеного аналізу підходів до розкриття сутності кредиту можемо сформулювати таке визначення: кредит – це економічні відносини, які виникають з приводу передачі кредитором позичальнику вартості (грошові кошти або товари) на умовах повернення, строковості, платності. Важливо також зауважити, що право власності на об'єкт кредиту не передається позичальнику, а залишається у кредитора.

Видовий розподіл кредиту є дуже широким. Причому кожен з видів кредиту характеризується спільною сутнісною основою. Одним із

найпоширеніших видів кредиту є банківський кредит. Проте, з приводу визначення його сутності в економічній літературі також ведуться дискусії.

Причиною цього є відсутність єдиного підходу до трактування кредиту, що є первинною категорією відносно банківського кредиту і стоїть на вершині ієрархії форм та видів кредиту.

Деякі автори ототожнюють банківський кредит з тими цінностями, які передаються від кредитора до позичальника або з передачею цих цінностей.

Згідно з позицією І. А. Бланка під банківським кредитом розуміють грошові кошти, які надаються банком у позику клієнту для цільового використання на встановлений строк під визначений процент [8].

На думку У. В. Владичин банківський кредит трактується як сума тимчасово вільних грошових коштів банку, яку він надає чи зобов'язується надати позичальнику у користування на умовах належного забезпечення, повернення у визначений строк, оплати та цільового характеру [13]. У даних визначеннях автори акцентують увагу на принципах строковості, платності, забезпечення, цільового використання, кредит ототожнюється з грошовими коштами, а економічні відносини між банком-кредитором та позичальником залишаються поза увагою.

Ще однією з дефініцій банківського кредиту є така: «надання банками в тимчасове користування (в позичку) грошових коштів (готівкою чи безготівково) юридичним та фізичним особам, а також державі на умовах повернення і платності (сплата позичкового процента)» [27]. У даному випадку банківський кредит розуміється лише як технічна передача грошових коштів, хоча й зазначаються її особливі умови. Таке трактування не враховує подальших взаємовідносин між визначеними економічними суб'єктами.

Деякі автори ототожнюють банківський кредит з позичковим капіталом банку, що передається у тимчасове користування на умовах належного забезпечення, повернення у визначений строк, оплати та цільового характеру використання [6; 30]. Слід зауважити, що за такого підходу вартість, яка

передається позичальнику в тимчасове користування, і банківський кредит є синонімами. На нашу думку, недоцільно ототожнювати банківський кредит і вартість, передану кредитором позичальнику, оскільки вона, виходячи з визначення кредиту, є об'єктом кредиту. Таким чином, зазначений підхід не відображає економічної сутності банківського кредиту.

Банківський кредит розглядають також як форму фінансового кредиту, який банк надає своєму позичальнику на певний строк на умовах повернення та платності [6]; форму кредиту, за якою грошові кошти надаються в позику банками [39]; основну форму кредитних відносин між банком, який виступає в ролі кредитора, та клієнтами-позичальниками [27]. З огляду на це можемо зробити висновки, що автори акцентують увагу на тому, що кредитором виступає саме банк.

Існує думка, що банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати позичальнику певну суму коштів у грошовій формі або банківських металах, яке надано в обмін на зобов'язання позичальника повернути суму основного боргу і сплатити відсотки, комісію та інші збори за її користування [14].

У науковій літературі та в законодавчій базі України присутнє ще одне схоже визначення: «банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми» [64; 6]. При цьому банківський кредит розуміється звужено і не розглядаються відносини банку з позичальником після надання останньому вартості, у даному випадку грошей.

Банківський кредит трактують з точки зору банку як кредитну операцію, яка здійснюється відповідно до кредитної угоди про надання кредиту та супроводжується записами на банківських рахунках з відповідним відображенням їх у балансах кредитора та позичальника [6]. Даний підхід

також є занадто вузьким, оскільки ототожнює банківський кредит з одноразовою операцією і не враховує подальшу взаємодію банку з позичальником.

На нашу думку, визначення банківського кредиту повинно підкреслювати тривалість відносин між його учасниками.

Отже, проаналізувавши трактування сутності банківського кредиту, представлені у науковій літературі та нормативно-правовій базі України, можемо зробити висновки, що відсутній єдиний підхід до даного питання. Разом з тим, багато авторів сходяться на думці, що при банківському кредиті кредитором виступає банк. Таке бачення є досить поширеним, проте не єдиним. Окремі автори мають відмінну позицію, розглядаючи банківський кредит більш широко [21; 46; 58]. Так, вважається, що у банківському кредиті суб'єктами кредитних відносин (одним чи обома) є банк [21].

Кредитні відносини між банками і клієнтами виникають не тільки в разі одержання останніми позички, а й при розміщенні ними своїх заощаджень у вигляді внесків на поточних і депозитних рахунках [46]. Таким чином можемо стверджувати, що в даному випадку банк виступає не лише у ролі кредитора, а й у якості позичальника.

На думку М. І. Савлука кредитні відносини, що виникають при банківському кредиті, поділяються на дві великі групи. Перша з них – це кредити, які отримує сам банк для формування своїх ресурсів. Другу групу становлять кредити, які надає банк своїм клієнтам [21]. Притримуючись такої точки зору, до банківського кредиту відносимо кредит, за якого кредитором є банк, тобто той, який обліковується в активі балансу банку як «кредити надані», а також кредит, де банк виступає у ролі позичальника, тобто той, який обліковується у зобов'язаннях банку. Банк може бути позичальником іншого банку, міжнародної фінансової організації, держави тощо.

Слід зазначити, що більшість вітчизняних та іноземних вчених розглядають банківський кредит ізольовано від категорії «кредит». Таким чином, економічна сутність кредиту не відображена у визначеннях

банківського кредиту, а увага акцентується лише на технічних моментах, таких як передача грошових коштів, про що свідчить проведений нами аналіз. Проведений вище аналіз дає підстави зробити висновки, що у літературі присутні випадки, коли автор визначає кредит як економічні відносини, а банківський кредит – як позичковий капітал. На нашу думку, такий дисонанс визначень є неприпустимим.

Оскільки банківський кредит, безперечно, є похідним від кредиту, то повинна зберігатися їхня видова єдність та спільна економічна основа. Тому ми пропонуємо таке визначення: банківський кредит – це економічні відносини, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості в грошовій формі на умовах повернення, строковості та платності.

Банківський кредит реалізується завдяки здійсненню банківського кредитування, яке також трактується по-різному в економічній літературі. Існує думка, що кредитування являється актом передачі кредитором певної суми капіталу в тимчасове користування позичальнику на умовах повернення та оплати [30]. У даному визначенні кредитування трактується як одноразова дія, водночас зазначаються умови повернення та оплати, тобто передбачається майбутня взаємодія кредитора і позичальника.

Інші автори розглядають кредитування як кредитний процес, про що свідчать такі дефініції: «кредитування – це кредитний процес, що включає сукупність механізмів реалізації кредитних відносин» [39]; «кредитування – це кредитний процес, що включає сукупність механізмів реалізації співпраці між кредитором та позичальником» [13].

М. І. Савлук зазначає, що принципи кредитування – це певні правила надання та погашення позичок [21]. Це дозволяє зробити висновки про те, що кредитування тут трактується як надання та погашення позичок, тобто передбачає довготривалу взаємодію між кредитором і позичальником.

На нашу думку, кредитування необхідно розглядати як процес, що складається з певних дій щодо реалізації економічних відносин, які виникають з приводу передачі кредитором позичальнику вартості на умовах повернення,

строковості та платності. Для того, щоб такі відносини відбулися, повинні бути здійснені певні дії, такі як отримання заявки від позичальника, розгляд її кредитором, здійснення попереднього оцінювання позичальника, прийняття рішення щодо задоволення його кредитної заявки, передача коштів, моніторинг діяльності позичальника, повернення боргу тощо.

Відповідно до позиції У. В. Владичин, процес банківського кредитування можна охарактеризувати як комплекс дій, пов'язаних з оформленням, видачею, обслуговуванням та погашенням кредиту, який включає в себе сукупність взаємозв'язків позичальника і банку з приводу здійснення кредитної операції [13].

За такого підходу банківське кредитування розглядається не як одноразова операція, а як сукупність дій, що відбуваються протягом певного часу і включають у себе не лише надання коштів позичальнику, а й їх повернення.

Також процес банківського кредитування розглядають як сукупність певних дій банку, пов'язаних з наданням і стягненням кредиту [37].

Виходячи із проведеного дослідження, банківське кредитування, на нашу думку, можна охарактеризувати як процес, який складається з послідовних дій щодо реалізації економічних відносин, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості у грошовій формі на умовах повернення, строковості та платності. Банківське кредитування не може бути одноразовою дією, а саме переданням грошових коштів, оскільки для надання позики спочатку повинен бути проведений ґрунтовний аналіз потенційного позичальника та його діяльності, а лише потім може бути прийняте рішення щодо задоволення його заявки, а також кредитування передбачає повернення коштів через певний проміжок часу. Отже, завдяки виконанню певної сукупності дій реалізуються економічні відносини між банком і позичальником.

Таким чином, на підставі порівняльного аналізу та систематизації існуючих підходів до розкриття сутності кредиту вважаємо за доцільне

визначати кредит як економічні відносини, які виникають з приводу передачі кредитором позичальнику вартості (грошових коштів або товарів) на умовах повернення, строковості, платності.

Оскільки банківський кредит безперечно є похідним від кредиту, то повинна зберігатися їхня видова єдність та спільна економічна основа. Тому пропонуємо таке визначення: банківський кредит – економічні відносини, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості в грошовій формі на умовах повернення, строковості та платності.

Здійснений аналіз наукової літератури дозволив запропонувати удосконалене трактування терміну «банківське кредитування». Так, банківське кредитування пропонуємо розглядати як процес, який складається з послідовних дій щодо реалізації економічних відносин, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості у грошовій формі на умовах повернення, строковості та платності.

Далі у роботі розглянемо класифікацію банківського кредитування з метою більш глибокого дослідження його сутності.

1.2 Видова структура банківського кредитування на ринку фінансових послуг

Банківське кредитування являє собою складний та багатогранний процес, для ґрунтового дослідження якого необхідно здійснити детальну класифікацію банківського кредиту. Це дозволить більш повно заглибитися у сутність кредиту та слугуватиме основою для визначення його ролі в економічному розвитку суспільства. Розгляд видової структури кредиту має важливе значення з точки зору аналізу діяльності банку, його результативності, прогнозування продуктового ряду банку, а також з позиції визначення тенденцій розвитку банківського кредитування, аналізу та

попередження ризиків, з якими стикається кожен банк відповідно до специфіки його діяльності.

Широкий спектр класифікаційних ознак передбачає значну кількість видів кредиту, що дозволяє всебічно охарактеризувати банківський кредит та виявити його ключові риси, показати концептуальні відмінності від інших видів кредиту.

Кредитні інструменти банківського кредитування можна класифікувати за різними видами: цільовим призначенням; терміном кредитування; за відсотковою ставкою; в розрізі валют кредитування; на пряму використання тощо (рис. 1.1).

Класифікація банківського кредиту за цільовим призначенням доцільно здійснювати для визначення впливу кредиту за декількома напрямками, а саме на рівень добробуту позичальника та на економіку в цілому, зокрема, на розвиток окремих галузей, стан платіжного балансу, ВВП через механізм формування платоспроможного попиту, а також на відтворення робочої сили як важливого фактору виробництва.

Згідно з нормативними документами НБУ цільовим спрямуванням банківського кредиту може бути: комерційні, фінансові, виробничі, торговельні, технічні (для закупівлі певних товарів), споживчі, лізингові, платіжні, проміжні (призначені для змішаних форм вивезення капіталу, товарів, послуг), буферні (надаються МФО з метою створення буферних (мінімально необхідних) товарних запасів, потрібних для стабілізації цін на них на світових ринках) [69]. У наукових джерелах можна зустріти класифікацію кредитів для населення за цільовим використанням, де виокремлюють кредити на нагальні потреби та на задоволення потреб капітального характеру. Кредити на нагальні потреби зазвичай короткострокові, а на задоволення потреб капітального характеру – довгострокові тощо [57].

Рисунок 1.1 – Видова структура банківського кредитування на ринку фінансових послуг України, складено автором [34; 41; 45]

За позичальниками розрізняють кредитування фізичних осіб (домогосподарств), юридичних осіб, держави (групи держав); роздрібні, корпоративні.

Розглядаючи банківський кредит за строками, слід зауважити наявність деяких розбіжностей між позицією науковців та банківською практикою. Даний вид кредиту, як і кредит взагалі, зазвичай, поділяють на короткостроковий (до одного року), середньостроковий та довгостроковий.

Однозначного підходу до цього питання у науковій літературі не склалося. В загальному, виділяють: коротко-, середньо-, довгострокові; «точкові» (на дуже короткий термін), «вічнозелені» (без встановлення певної дати закриття), пролонговані [69].

Середньостроковими вважаються кредити від одного до трьох або до п'яти років [57]. Відповідно довгостроковими є кредити понад три чи п'ять років.

Разом з тим, у банківській діяльності переважно використовується інша класифікація, яка передбачає поділ кредитів на короткострокові (до 1 року) та довгострокові (понад 1 рік) [30]. Здійснення класифікації банківських кредитів за строками має надзвичайно важливе практичне значення. Такий розподіл необхідний для прогнозування фінансових показників банку. Це також полегшує здійснення збалансованого управління активами і пасивами банку за строками та обсягами, дозволяє більш якісно аналізувати кредитний портфель.

Слід зауважити, що у сучасній банківській практиці існує також і безстроковий кредит, де не передбачено чіткого періоду користування отриманими коштами. Цей вид кредиту реалізується переважно завдяки кредитуванню за допомогою кредитних карток та встановленню кредитних лімітів на дебетових картках, так званих кредитів овердрафт. У таких випадках банку невідомо, як часто клієнт буде користуватися кредитними коштами і через який строк планується погашення заборгованості. Для зниження кредитного ризику вітчизняні банки у більшості випадків надають

можливість овердрафту лише по зарплатним карткам, тобто таким чином вони отримують певну гарантію того, що заборгованість буде погашена завдяки надходженню на рахунок заробітної плати. Проте, імовірність звільнення позичальника, зміни місця роботи чи невчасної виплати заробітної плати завжди існує, що не дозволяє точно спрогнозувати період повернення заборгованості.

Важливо також розглядати банківський кредит у розрізі валют. Загальноприйнятим є розподіл на кредити в національній та іноземній валюті, який необхідно проводити для забезпечення можливості прогнозування валютної позиції банку, а також збалансованого управління активами і пасивами, здійснення ризик-менеджменту. Кредитування в іноземній валюті тягне за собою значні ризики для кредитора, а саме підвищення кредитного, валютного, процентного ризиків, ризику ліквідності, формування простроченої заборгованості, підтвердженням чого є наслідки криз в Україні. Тому для більш глибокого аналізу кредити в іноземній валюті необхідно класифікувати за видами валют та здійснювати прогнозування у розрізі кожної валюти.

В Україні активне кредитування в іноземних валютах розпочалося з приходом на внутрішній ринок банків з іноземним капіталом, які мали доступ до дешевих валютних ресурсів з-за кордону і розміщували їх шляхом нарощування обсягів кредитування на території України в іноземних валютах, переважно, таких як долар США та євро. Така тенденція призвела до підвищення рівня доларизації, неспроможності позичальників погашати свої борги перед банками під час та після кризи 2008 року і до теперішнього часу. Зважаючи на негативні наслідки кредитування в іноземній валюті як для банків та їхніх позичальників, так і для економіки в цілому, в 2011 р. було внесено зміни до Закону України «Про захист прав споживачів», у якому зазначалося що «надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті на території України забороняється» [65].

Заборона надання після 16.10.2011 р. споживчих кредитів в іноземній валюті на території України, розповсюджується на всі категорії споживачів - фізичних осіб, до яких належать і нерезиденти [68]. Таким чином, можемо дійти висновків, що кредитування в іноземній валюті має підвищений ризик і повинно бути ретельно досліджене для забезпечення ефективної діяльності банку.

З метою ґрунтовного дослідження кредитного портфеля необхідно класифікувати кредити за забезпеченням, які поділяються на забезпечені (ломбардні) та незабезпечені (бланкові). Забезпечені кредити можуть бути класифіковані залежно від виду забезпечення на забезпечені заставою, гарантією, поручительством або змішаним забезпеченням.

Загальноприйнятим є використання змішаного забезпечення при довгостроковому кредитуванні, а саме автокредитуванні та іпотечному кредитуванні.

Гарантії та поручительства виступають переважно додатковим забезпеченням. Такий підхід до вибору забезпечення використовується банками з метою управління ризиками кредитування, найвагомішим серед яких є кредитний ризик, що у свою чергу тягне за собою і підвищений ризик ліквідності.

Необхідно зауважити, що, починаючи з лютого 2012 р., Національним банком України уточнено класифікацію кредитів за видами забезпечення. До іпотечних кредитів включаються кредити, що мають декілька видів забезпечення, серед яких найбільшим забезпеченням за вартістю є: майнові права на майбутнє нерухоме майно житлового фонду; майнові права на інше майбутнє нерухоме майно; нерухоме майно житлового фонду; інше нерухоме майно [22].

Кредити, забезпечені нерухомим майном, можна поділити залежно від того, яка саме нерухомість є предметом застави, на кредити, забезпечені житловою нерухомістю, кредити, забезпечені нежитловою нерухомістю,

кредити, забезпечені цілісними майновими комплексами та кредити з різними видами застави.

Слід зауважити, що кожен вид забезпечення має свою ліквідність, що необхідно враховувати під час аналізу кредитної заявки позичальника та структурування позики. Рівень ліквідності забезпечення впливає на обсяг резервів, які повинні бути сформовані банком, а також на прийняття банком рішення щодо кредитування. Перелік прийнятного забезпечення та коефіцієнтів його ліквідності визначено Національним банком України [61].

Одним із основних чинників впливу на розвиток банківського кредитування є ціна кредиту. Процентні доходи від кредитування є вагомим джерелом формування прибутку банку. Процентна ставка за кредитом виступає також однією із конкурентних переваг, яку можуть використовувати банки для розширення свого портфеля кредитів. Тому слід провести класифікацію банківських кредитів залежно від виду процентної ставки та способів нарахування відсотків.

За видами процентної ставки виділяють кредити з нульовою відсотковою ставкою (безвідсоткові), з фіксованою відсотковою ставкою, з плаваючою відсотковою ставкою. Кредити з фіксованою процентною ставкою мають свої переваги та недоліки і для кредитора, і для позичальника. З точки зору банку їх доцільно використовувати при короткостроковому кредитуванні, а також тоді, коли можна досить точно спрогнозувати вектор розвитку економіки та динаміку процентних ставок. У такому випадку фіксована процентна ставка може виступати інструментом захисту від процентного ризику, що сприятиме прогнозуванню та плануванню грошових потоків банку. Слід зауважити, що використання фіксованої процентної ставки більш доцільне в умовах стабільної економічної ситуації у країні.

Кредити з плаваючою процентною ставкою мають свої переваги для банку, оскільки можливість перегляду відсоткової ставки залежно від коливань ринкових процентних ставок дає змогу повністю уникнути процентного ризику. Проте, використання плаваючої процентної ставки не є

конкурентною перевагою банку з точки зору залучення нових клієнтів, оскільки у сучасних умовах в Україні спостерігається тенденція до зростання відсоткових ставок за кредитами.

Банківські кредити залежно від характеру розрахунків поділяються на кредити, що виплачуються: одноразовим внеском (класична схема), поступово (частинами), амортизаційні (довготермінові кредити, які виплачують рівномірними внесками за певним графіком) (ануїтетна схема). Слід виділити ще один метод виплати відсотків – авансовий. Фактично у такому випадку банк передає позичальнику меншу суму коштів, ніж зазначено у кредитному і договорі, що має ряд переваг для кредитора, оскільки позитивно впливає на ліквідність банку, знижує кредитний ризик, а також банк отримує в повній мірі свій відсотковий дохід.

Варто зауважити, що відсоткові ставки, а також метод нарахування і виплати відсотків повинні бути взаємовигідними для банку та позичальника. У разі встановлення занадто високих відсоткових ставок кредит припиняє виконувати стимулюючу функцію.

Банківський кредит необхідно також класифікувати залежно від способу надання коштів позичальнику. За даною ознакою кредит поділяється на готівковий та безготівковий або готівковий, акцептний (у формі акцепту векселя імпортером чи банком), консорціумний кредит (у формі депозитних сертифікатів, облігаційних позик тощо) та під неустойку. Така класифікація є суттєвою для банку, оскільки вибір певного виду кредиту впливає на показники ліквідності. Поширення банківських карток значно звузило сегмент готівкових кредитів для населення. Варто зауважити, що при безготівковому кредитуванні у деяких випадках кредитним договором може бути передбачено перерахування коштів не на рахунок позичальника, а на рахунок постачальника товарів чи послуг, які купує споживач. Таким чином забезпечується цільове використання коштів.

Залежно від форми надання коштів можемо виокремити кредит з одноразовою видачею та револьверний кредит (кредитна лінія, овердрафт),

коли сума коштів надається частинами. Зазвичай револьверний кредит для домогосподарств представлений як кредит за кредитними картками та у формі овердрафту. При цьому кредитний ліміт поновлюється після погашення заборгованості, тобто позичальник може знову отримати необхідну йому суму коштів у межах ліміту, не підписуючи новий договір. Така взаємодія банку з клієнтом вигідна для обох сторін. Перевагою для банку є автоматичне погашення заборгованості у разі надходжень грошових коштів на рахунок позичальника, тобто таким чином знижується кредитний ризик.

Залежно від своєчасності погашення боргу позичальником ми вважаємо за доцільне класифікувати банківські кредити на такі види: непрострочені, реструктуризовані, прострочені кредити. Залежно від того, до якого виду буде віднесений кожен конкретний кредит, будуть змінюватися напрямки роботи банку з позичальником. Для непрострочених кредитів необхідним є постійний моніторинг, що дозволяє вживати заходи раннього реагування та допомагає уникнути утворення простроченої заборгованості. Реструктуризовані кредити вимагають постійної роботи з позичальником, більш детального його аналізу. Прострочені кредити потребують додаткової уваги від кредитора, застосування різних методів роботи з проблемною заборгованістю, використання індивідуального підходу до кожного позичальника для складання плану дій щодо погашення боргу.

Прострочені кредити необхідно також поділяти на групи залежно від терміну прострочення для визначення рівня кредитного ризику та формування у необхідному обсязі резервів для покриття втрат за такими кредитами у разі неповернення боргу позичальником.

Надзвичайно важливо для банку здійснювати розподіл портфеля кредитів за рівнем ризику. Під час прийняття рішення щодо задоволення кредитних заявок кредитор повинен оцінити рівень ризику та визначити його відповідність кредитній політиці банку.

Оскільки рівень ризику за кожним кредитом може змінюватися залежно від зміни фінансового стану позичальника, загальнооекономічних коливань та ряду інших чинників, то виникає необхідність здійснювати класифікацію банківських кредитів залежно від рівня кредитного ризику для прогнозування виникнення інших можливих ризиків, формування резервів у необхідному обсязі, а також проведення необхідних заходів щодо оптимізації кредитного ризику. Таким чином вважаємо за доцільне розподіляти кредити на такі, де рівень кредитного ризику прийнятний та відповідає кредитній політиці банку, і кредити з підвищеним ризиком. Щодо кредитів з підвищеним ризиком необхідно проводити більш детальну класифікацію з метою визначення необхідних дій щодо конкретної заборгованості та прогнозування виникнення проблемної заборгованості у майбутньому.

Дещо інший підхід з цього приводу використовується регулятором. Згідно з Положенням Національного банку України кредитний ризик – це розмір очікуваних втрат (збитків) за активом унаслідок дефолту боржника. Для визначення кредитного ризику необхідно встановити імовірність дефолту – компонент розрахунку розміру кредитного ризику, що відображає ймовірність припинення виконання боржником своїх зобов'язань [61]. Даний показник визначається на основі якісних та кількісних показників фінансового стану позичальника та своєчасності сплати боргу і варіюється залежно від класу боржника, виду забезпечення та валюти кредиту. Для кожної з таких груп встановлюється діапазон імовірності дефолту. Вибір конкретного значення в межах діапазону покладається на банк.

Розглянутий підхід повинен використовуватися банками при формуванні резервів для відшкодування можливих втрат за кредитами. Для здійснення аналізу кредитного портфеля на предмет рівня кредитного ризику та його прийнятності для банку нормативних вимог немає і кредитор може самостійно встановлювати граничні значення показників, за якими здійснюється класифікація.

Отже, нами було здійснено деталізовану класифікацію банківського кредиту за основними ознаками, які необхідно враховувати під час аналізу кожної конкретної кредитної пропозиції та прийняття рішення щодо її задоволення, структуруванні позики та складанні кредитної угоди. Таким чином, з викладеного вище можемо зробити висновки, що здійснення класифікації банківського кредиту за низкою розглянутих ознак дає можливість повніше розкрити його сутність, а також має практичне значення для аналізу тенденцій розвитку діяльності та її прогнозування на майбутнє.

1.3 Процес здійснення банківського кредитування та характеристика основних його складових

Кредитування є одним із основний видів банківської діяльності, тому чітке розуміння сутності кредитного процесу та принципів його організації, вміння їх використання на практиці має важливе значення для ефективної роботи банку.

Виділення і розгляд такого цілісного поняття, як «кредитний процес», дозволяє комплексно проаналізувати всі складові та етапи механізму банківського кредитування. Кредитний процес – це рух банківського кредиту як послідовний перебіг його організаційних стадій (етапів). У ході кредитного процесу відбувається послідовна зміна стадій механізму банківського кредиту [7].

В економічній літературі під механізмом банківського кредитування розуміють послідовність етапів надання кредитів банками та комплекс умов, вимог, що супроводжують таке надання на кожному з них [24].

Процес банківського кредитування складається з певних етапів, кожний з яких окремо забезпечує рішення локального завдання, а разом

досягається головна мета позичкових операцій – їх надійність і прибутковість для банку.

У теорії та практиці кредитування виокремлюють, як правило, декілька основних стадій кредитного процесу, управління якими банк повинен ретельно організовувати:

- а) розгляд заявки позичальника на отримання кредиту;
- б) аналіз фінансового стану (кредитоспроможності) клієнта;
- в) розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору;
- г) визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій повернення позики;
- д) процедура надання позики;
- е) процедура погашення позики;
- є) контроль за кредитною операцією (рис.1.2).

Перша стадія кредитного процесу включає аналіз і попередній відбір заявок на отримання кредиту. Для цього проводиться науково обґрунтована експертиза доцільності надання позики. Головне завдання кредитних працівників банку на цій стадії – зібрати найповнішу інформацію про потенціального позичальника.

Отже, для одержання кредиту позичальник, відповідно до нормативних вимог, звертається в банк із клопотанням, в якому зазначає цільове призначення кредиту, його суму, строк користування, включаючи конкретні строки погашення, форми забезпечення кредиту, а також додає коротку характеристику заходу, що кредитується, і розрахунок економічної ефективності від його запровадження.

Разом із заявкою на кредит позичальник надсилає в банк для розгляду пакет таких документів:

- 1) документи, що засвідчують право клієнта на отримання кредиту: засвідчені нотаріально копії установчих (засновницьких) документів (статутів, положень, реєстраційних посвідчень, свідоцтв або патентів);

документів, що засвідчують право власності на землю, право оренди та інші документи, що підтверджують правомочність клієнта щодо одержання кредиту; якщо позичальника обслуговує інший банк, то він зобов'язаний подати ще картку зі зразками підписів керівника та головного бухгалтера; виписку (довідку) про наявність коштів на рахунку, довідку про кредитну заборгованість;

Рисунок 1.2 – Етапи процесу банківського кредитування [13]

2) техніко-економічне обґрунтування заходу, що кредитується: копії контрактів, договорів, включаючи договори оренди приміщень, обладнання та інші документи, що стосуються цього заходу, з розрахунками очікуваних надходжень від реалізації продукції (проведення робіт, надання послуг), які буде використано на погашення кредиту, а також розрахунки прибутку й рентабельності заходу, що кредитується;

3) документи для визначення фінансового стану і кредитоспроможності позичальника: бухгалтерські та статистичні звіти, включаючи звіти про фінансові результати роботи та звіти про стан майна фірми, фінансові плани (бізнес-плани), декларації про доходи, а також висновки аудиторських організацій щодо фінансового стану позичальника; коли розглядається питання про видачу кредиту на придбання майна в процесі приватизації державних і муніципальних підприємств, треба подати копію договору між продавцем і покупцем, що містить відомості про продавця, покупця, посередника, найменування підприємства і його місцезнаходження, склад і ціну активів підприємства, у тому числі ціну земельної ділянки (у разі її продажу) або умови її оренди, кількість і ціну акцій акціонерного товариства, порядок передавання підприємства у власність, форму й строки платежу, взаємні зобов'язання сторін стосовно дальшого використання підприємства.

Банк має право вимагати проведення експертизи проектних рішень щодо будівництва, розширення, реконструкції і технічного переозброєння об'єктів, які передбачається здійснити за участю кредитів банку, з метою недопущення інвестування в об'єкти, створення й використання яких не відповідає екологічним, санітарно-гігієнічним та іншим нормам, встановленим законодавством України;

4) форми зобов'язань щодо забезпечення кредиту: угода про заставу, довідка-перелік (опис) майна, що пропонується позичальником як застava, документи, які засвідчують право власності позичальника на це майно, коли передбачається заставна форма забезпечення кредиту: гарантійний лист, договір поручництва, договір страхування (страхове свідоцтво) [13].

За необхідності банк може вимагати від позичальника інших документів та відомостей стосовно забезпечення своєчасного й повного повернення кредиту. Для позичальників, які підтримують постійні кредитні стосунки з банком і мають добру репутацію, перелік документів, необхідних для оформлення кредиту, може бути скорочений банком.

На другій стадії кредитного процесу банк визначає кредитоспроможність і фінансове становище клієнта. Кредитні працівники повинні оцінити: якою мірою потенційний позичальник здатний повністю і в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Чим точніше банк зуміє визначити кредитоспроможність клієнта, тим ширше можливості банку для зниження кредитного ризику.

Основними критеріями оцінки кредитоспроможності позичальника можуть бути:

- репутація позичальника: кваліфікація, здібності керівника, дотримання ділової етики, договірної, платіжної дисципліни, своєчасність погашення раніше виданих позичок та інших зобов'язань;
- фінансовий стан позичальника; забезпеченість фінансовими ресурсами, ефективність використання фондів, рентабельність та ліквідність його балансу;
- прогноз розвитку господарства з урахуванням кон'юнктури ринку: оцінка продукції, що випускається, стан її реалізації, характер послуг, конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, попит на продукцію, обсяги експорту, здатність до інновацій тощо [11].

При підготовці до укладення кредитного договору банк проводить так зване структурування кредиту, тобто визначає структурні компоненти майбутньої кредитної операції: вид кредиту, його суму й строк, способи видачі і погашення, забезпечення, відсоткову ставку та інші умови. Важливою проблемою для банку у зв'язку з цим є визначення ступеня допустимості і виправданості кредитного ризику та розроблення заходів, які

знижують можливість втрат від проведення даної кредитної операції. Невірна оцінка ризику матиме несприятливі фінансові наслідки для банку.

Кредитний ризик має підтримуватися в банківській практиці на належному і керованому рівні. Банк укладає кредитний договір, як правило, з тими позичальниками, які мають найвищу високу кредитоспроможність і можуть забезпечити своєчасне погашення позики за рахунок отриманих доходів.

Будь-яка кредитна угода має сприяти створенню якісного і високоприбуткового кредитного портфеля банку.

У науковій економічній літературі кредитний договір – цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і зобов'язання та економічну відповідальність банку і клієнта (позичальника) з приводу проведення кредитної операції. Кредитні відносини між кредитором (банком) і позичальником обов'язково набувають договірного характеру. В правовій державі має забезпечуватися повноцінна правова основа кредитного процесу. Здійснення кредитного обслуговування на договірній основі передбачається Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Отже, умови надання кредиту визначаються в кредитному договорі, який укладається в письмовій формі між банком та позичальником. При цьому варто зазначити, що договір про надання банківського кредиту є консенсуальним, оскільки він вважається укладеним після досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов. І тільки після підписання такого договору (укладення) банк вправі надати кредит – перерахувати кошти на поточний чи позичковий рахунок позичальника або видати грошову суму готівкою у встановленому порядку (споживчий кредит), що було б доцільніше в даному випадку назвати кредитною операцією. Таким чином, договір є домовленістю між сторонами, і тільки після його належного укладення, на підставі його умов, банк вправі здійснювати ті чи інші операції [43].

Результатом укладення кредитного договору і надання юридичної сили кредитним відносинам банку і позичальника є видача позики, що

передбачена у кредитній угоді, й банківський контроль за виконанням умов угоди. Таким чином, кредитний договір є інструментом для реалізації стратегічних планів банку стосовно конкретного позичальника (який із моменту укладення кредитного договору стає клієнтом банку) та одночасно основою (в т. ч. юридичною) для застосування тактичних дій із метою їх практичної реалізації.

Четверта стадія кредитного процесу пов'язана із визначенням умов забезпечення повернення кредиту. У центрі розв'язання даної проблеми знаходиться обґрунтований вибір об'єкта (предмета) застави. Для цього має бути забезпечене правильне оформлення заставних юридичних документів, чітке визначення прав і зобов'язань банку і позичальника згідно з нормами чинного заставного права. Засобом забезпечення повернення банківської позики може бути й гарантія.

Вітчизняні банки використовують такі основні форми забезпечення кредиту: застава рухомого і нерухомого майна; гарантії і поручительства третіх осіб; страхування ризику позики; уступка дебіторської заборгованості; неустойка (штрафи, пеня). Кожна з форм забезпечення повернення кредиту оформляється окремим документом, що має юридичну силу і закріплює за кредитором певне фінансове джерело для погашення позики.

Технологія надання кредиту залежить від цільової спрямованості позики, від мети, для реалізації якої вона надається: виробництво, інвестиції, комерційна (торговельна) діяльність тощо.

У разі короткострокового кредитування позика може надаватися під поточну виробничу діяльність, на закупівлю сировини, матеріалів, оплати робіт (послуг) тощо. У разі довгострокового кредитування позика береться на цілі, пов'язані з підвищенням технічного рівня виробництва, стимулюванням випуску нових видів продукції, витратами, пов'язаними з капітальним будівництвом, реконструкцією або технічним переозброєнням об'єктів виробничого призначення тощо. При довгостроковому кредитуванні використовуються інші способи надання кредиту порівняно з

короткостроковими позиками. Довгостроковий кредит зараховується позичальникові на кредитний рахунок і використовується ним на оплату платіжних документів за поставку обладнання, машин, приладів, матеріалів, виконані будівельно-монтажні, проектні та інші роботи. Для цільового довгострокового кредитування відкривається кредитна лінія.

Наступна стадія кредитного процесу – повернення позики з відсотками та завершення кредитної операції. Конкретний спосіб погашення позики обумовлюється у тексті кредитного договору.

Погашення (повернення) позики здійснюється або однією сумою одночасно по закінченні строку користування позикою, або періодично (поступово) протягом всього терміну дії кредитної угоди. Конкретний спосіб погашення позики передбачається в тексті кредитного договору і термінового зобов'язання.

Первинним джерелом погашення кредиту є доходи позичальника. У разі фінансової неспроможності позичальника джерелом повернення позики може виступати виручка від реалізації заставленого майна, перерахування коштів гарантом або страховою компанією. Позика може бути відшкодована також шляхом продажу активів позичальника, продажу акцій, отримання позики в іншого кредитора тощо [29].

Згідно з умовами кредитного договору позичальник повинен добровільно виконувати свої платіжні зобов'язання перед банком. Погашення позики здійснюється в день настання терміну платежу чи в інший визначений період за наявності коштів на поточному рахунку позичальника. При погашенні позики готівкою клієнт у відповідні терміни вносить гроші в касу банку.

Крім добровільного виділяють також примусовий спосіб погашення позик. Сума боргу в цьому випадку списується з банківського рахунка позичальника без його згоди (примусово) за виконавчими документами судів. У разі короткострокових кредитів (наприклад, під торговельно-

посередницькі операції), як правило, використовується порядок одноразового погашення позики після закінчення терміну кредитування.

У разі довгострокових кредитів (наприклад, на інвестиційні потреби), як правило, погашення позики здійснюється рівними частками протягом усього терміну кредитної операції. Для банку вигідним є регресивний механізм погашення кредиту, коли на початку погашення позики вноситься більша частина коштів, а потім – менша. Протилежним є дегресивний механізм погашення кредиту, коли спочатку погашається менша сума, а потім – більша.

Погашення кредиту і нарахованих за ним відсотків (комісій) здійснюється позичальником, як уже зазначалося, з поточного рахунка. Якщо поточний рахунок позичальника відкритий в іншому банку, погашення боргу за кредитом та сплата відсотків здійснюється платіжними дорученнями позичальника, а за умови невизнання боргу позичальником – платіжною вимогою банку у встановленому чинним законодавством порядку.

Як відомо, кошти для погашення заборгованості в першу чергу направляються для сплати відсотків за користування кредитом, потім – простроченої заборгованості; сума, що залишається, направляється на погашення основної суми кредиту.

Відстрочення погашення кредиту з підвищенням відсоткової ставки здійснюється банком у виняткових випадках, у разі виникнення у позичальника тимчасових фінансових ускладнень через непередбачені обставини за умови вжиття позичальником відповідних заходів щодо їх усунення. Це відстрочення має бути оформлене додатковим договором між позичальником і банком, який є невід'ємною частиною кредитного договору [13].

У разі несвоєчасного погашення боргу за кредитом та сплати відсотків (комісій) і відсутності домовленості про відстрочення погашення кредиту банк має право на застосування штрафних санкцій у розмірах, передбачених договором. Порушення термінів погашення позик негативно впливає на

підтримання фінансової стабільності банку, знижує його кредитну активність.

Повне повернення позики з відсотками і закриття кредитної справи є завершальним етапом кредитного процесу. Дана стадія є специфічною в тому плані, що банківський контроль та управління кредитним процесом здійснюється на кожній його стадії.

Для ефективної організації кредитного процесу між банками і клієнтами важливе значення має дотримання останніми принципів банківського кредитування.

Принципи кредитування становлять головний елемент системи кредитування, оскільки вони відбивають сутність і зміст кредиту та вимоги об'єктивних економічних законів, зокрема, стосовно сфери кредитних відносин.

В економічній літературі виділяють три основні рівні системи принципів банківського кредитування:

- 1) загальноекономічні принципи кредитування (відповідність ринковим відносинам, раціональності і ефективності, комплексності, розвитку);
- 2) особливі принципи кредитування, поза якими кредит втрачає свій специфічний економічний зміст (поверненості, забезпеченості, строковості, платності, цільової спрямованості);
- 3) часткові, одиничні принципи кредитування, або правила кредитування, які випливають з кожного особливого принципу й можуть по різному проявлятися в конкретних кредитних операціях [47].

Загальноекономічні та особливі принципи кредитування, а також правила кредитування взаємозв'язані, певним чином вони взаємопереходять одне в одне. У запропонованій вище системі принципів банківського кредитування на першому місці стоїть загальноекономічний принцип відповідності змісту банківського кредиту ринковим відносинам, умовам ринкової економіки. Кредитний механізм має відображати умови конкуренції, суперництва комерційних банків за позичальника,

комерціалізації кредитної угоди, прагнення забезпечити максимально можливу вигоду (прибуток) від позики, самостійність і автономність у прийнятті управлінських рішень тощо.

Центральне місце в системі принципів банківського кредитування посідають особливі принципи кредиту. Саме вони відображають економічну сутність банківського кредиту. До таких принципів кредитування відносять: поверненість, терміновість, диференційованість, забезпеченість і платність (рис. 1.3) [24].

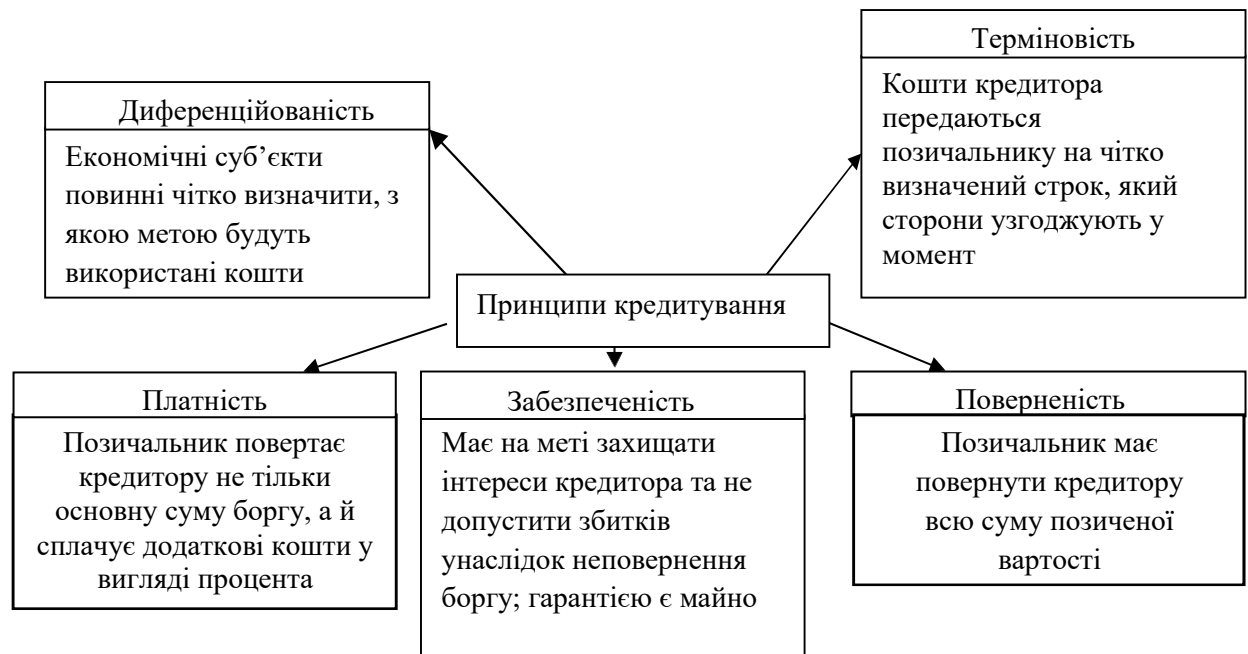

Рисунок 1.3 – Основні принципи кредитування [28; 40]

Поверненість є тією особливістю, котра відрізняє кредит як економічну категорію від інших економічних категорій товарно-грошових відносин. Поверненість є невід'ємною рисою кредиту, його атрибутом, тому що кредит має бути повернений позичальником банкові. Установи банків можуть надавати відстрочку повернення позички, стягуючи за це підвищений відсоток. Цей принцип вважається вихідним у системі банківського кредитування. Він впливає із суті кредитних відносин, адже якщо позичка не повертається, втрачається економічний зміст кредиту.

Терміновість кредитування – це необхідна форма досягнення поверненості кредиту. Принцип терміновості означає, що кредит має бути не

тільки повернений, а й повернений у суворо визначений термін, тобто в ньому міститься конкретно виражений фактор часу. Термін повернення позики є граничним інтервалом часу, протягом якого кредитні кошти є в розпорядженні позичальника, й служить мірою, за межами котрої кількісні зміни в часі перетворюються в якісні: якщо затягується термін користування позикою, то викривлюється сутність кредиту, що негативно впливає на стан грошового обігу в цілому в Україні [47].

Принцип платності кредиту означає, що юридична чи фізична особа-позичальник зобов'язана внести до банку певну плату за тимчасово взяті (позичені) у нього для своїх потреб кошти. Реалізація цього принципу на практиці здійснюється за допомогою механізму, яким є банківський відсоток.

Принцип забезпеченості кредиту передбачає наявність у позичальників юридично оформлених зобов'язань щодо позик, котрі гарантують своєчасне повернення кредиту: зобов'язання щодо застави; угоди-гарантії; угоди-поруки; угоди зі страхування відповідальності за непогашення кредиту. Наявність зобов'язань за банківськими позиками в одній чи одночасно кількох формах передбачається двома сторонами кредитної угоди в тексті цієї угоди [47].

Диференційованість кредитування означає, що комерційні банки не повинні формально (однозначно) підходити до проблем надання кредиту своїм клієнтам, які претендують на позику. Кредит доцільно надавати лише тим претендентам, котрі в змозі своєчасно його повернути. Тому диференціація кредитування має здійснюватися на основі показників кредитоспроможності, здатності позичальника заробити кошти для погашення боргу в ході його поточної виробничої, інвестиційної та інших видів діяльності, достатності власного капіталу, які адекватно відбивають спроможність і схильність позичальника до повернення кредиту в обумовлені контрактом терміни. Ці та інші характеристики потенційних позичальників оцінюють, зокрема, з допомогою аналізу їх балансу та ліквідності, а також

забезпеченості власними коштами, рівнем рентабельності відповідних проектів на поточний момент і в перспективі. [43].

Принципи банківського кредиту не є раз і назавжди незмінними. Розвиток економіки, зміна характеру економічних відносин спричиняють як появу нових принципів, що відповідають новим умовам, так і зміну сутності традиційних принципів кредитування. Втім, якщо визначати принципи банківського кредитування в якості основи, фундаменту для побудови грошово-кредитних відносин на мікроекономічному рівні, то даний перелік міг би бути доповнений ще і такими принципами, як диференційований підхід і мінімізація ризику при кредитуванні, актуальність дотримання яких в умовах кризових явищ визначається як нестабільністю економічного розвитку в цілому, так і проблемами діяльності окремих суб'єктів господарювання зокрема. Указані принципи тісно взаємопов'язані між собою й виражають необхідність диференціювання вихідних умов видачі кредитів різним категоріям позичальників залежно від результатів їх господарсько-фінансової діяльності та перспектив окупності відповідних проектів.

Таким чином, у теорії та практиці кредитування виокремлюють сім основних стадій реалізації кредитних відносин, управління якими банк повинен ретельно організовувати, зокрема: розгляд заявки позичальника на отримання кредиту, аналіз фінансового стану (кредитоспроможності) клієнта, розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору, визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій повернення позики, процедура надання позики, процедура погашення позики та контроль за кредитною операцією. Систематичний моніторинг стану кредитного процесу, що поєднується з постійним аналізом якості кредитного портфеля банку, посідає одне з центральних місць у системі банківського менеджменту. Головне завдання, яке вирішується на заключній стадії, – розробка нагальних практичних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кредитної політики банку.

Висновки за розділом 1

Дослідження теоретичних засад банківського кредитування дало можливість зробити такі висновки:

1. За результатами проведеного наукового дослідження, на підставі порівняльного аналізу та систематизації існуючих підходів до розкриття сутності кредиту нами зроблено висновок, що за доцільне визначати кредит як економічні відносини, які виникають з приводу передачі кредитором позичальнику вартості (грошових коштів або товарів) на умовах повернення, строковості, платності. Оскільки банківський кредит безперечно є похідним від кредиту, то повинна зберігатися їхня видова єдність та спільна економічна основа. Тому нами запропоновано таке визначення: банківський кредит – економічні відносини, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості в грошовій формі на умовах повернення, строковості та платності. Здійснений аналіз наукової літератури дозволив запропонувати удосконалене трактування терміну «банківське кредитування». Так, банківське кредитування пропонуємо розглядати як процес, який складається з послідовних дій щодо реалізації економічних відносин, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості у грошовій формі на умовах повернення, строковості та платності.

2. Нами було здійснено деталізовану класифікацію кредитних інструментів банківського кредиту за основними ознаками, які необхідно враховувати під час аналізу кожної конкретної кредитної пропозиції та прийняття рішення щодо її задоволення, структуруванні позики та складанні кредитної угоди та зроблено висновки, що здійснення класифікації банківського кредиту за низкою розглянутих ознак дає можливість повніше розкрити його сутність, а також має практичне значення для аналізу тенденцій розвитку діяльності та її прогнозування на майбутнє.

3. Визначено, що у теорії та практиці кредитних відносин виокремлюють сім основних стадій реалізації процесу банківського кредитування, управління яким банк повинен ретельно організовувати, зокрема: розгляд заявки позичальника на отримання кредиту, аналіз фінансового стану (кредитоспроможності) клієнта, розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору, визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій повернення позики, процедура надання позики, процедура погашення позики та контроль за кредитною операцією. Систематичний моніторинг стану кредитного процесу, що поєднується з постійним аналізом якості кредитного портфеля банку посідає одне з центральних місць у системі банківського менеджменту. Головне завдання, яке вирішується на заключній стадії, – розробка нагальних практичних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кредитної політики банку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1 Оцінка основних тенденцій розвитку банківського кредитування України

Розвиток кредитної діяльності банків має стати головним елементом сильного економічного середовища, що буде впливати на забезпечення незалежності держави та реалізацію її національних інтересів в умовах глобалізаційних процесів. Важливу роль у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці відіграє банківське кредитування як основне джерело забезпечення грошовими ресурсами поточної та інвестиційної діяльності суб'єктів.

На сьогодні банківська система України не виконує роль прискорювача розвитку національної економіки. Недостатніми є власні кошти банків, нестабільні пасивні операції, що відповідно обмежує пропозицію кредитних ресурсів. Банківські установи майже не залучають ресурси на довгостроковій основі. Негативний вплив на банківське кредитування має й соціально-політична та економічна нестабільність, волатильність валютного ринку, дефіцит державного бюджету і зростання державного боргу, накопичені проблемні кредити, різке зниження кредитоспроможності суб'єктів господарювання й ін.

Тривалий час кредитні операції банків здійснювалися у відповідності до мети отримання швидких надприбутків, що значно знизило рівень їх фінансової стабільності, ефективності та практично позбавило кредитних ресурсів реальний сектор економіки. Також практично відсутня практика надання кредитів банками під виробничі програми довгострокового характеру та проектного фінансування. Галузева та регіональна структури банківського кредитування характеризується асиметричністю та відсутністю

державної політики щодо її оптимізації в контексті забезпечення зростання соціально-економічного добробуту.

Виходячи з тенденцій зміни кількості банків в Україні, які подано на рис. 2.1, спостерігається зниження банківських установ. За офіційними даними Національного банку України на 31 грудня 2018 року в Україні нараховувалося 77 банківських установ, що на 5 банків менше, ніж 31.12.2017 р. [53]. За період 2012-2018 рр. кількість банків скоротилася майже на 50 %. Кількість банківських установ частково з іноземним капіталом та кількість банків зі 100 % іноземним капіталом протягом останніх семи років залишалася сталою.

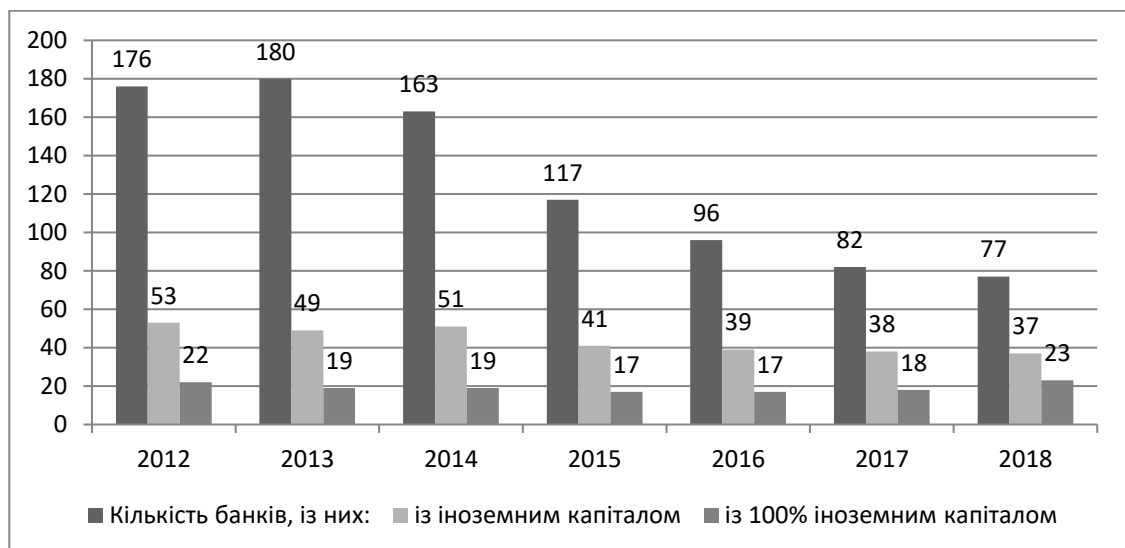

Рисунок 2.1 – Тенденції зміни кількості банківських установ в Україні за 2012-2018 рр.

Джерело: побудовано автором за [53]

Ми вважаємо, що значному скороченню кількості банків, сприяло припинення кредитування банківським сектором підприємств і домогосподарств за зазначений період. Результатом цього є те, що позичальники закритих банків, через фінансову кризу та жорсткі умови до клієнтів, не змогли обрати нову банківську установу для отримання кредитування, через відсутність кредитної історії з інших банків.

Однак, позитивним моментом є зростання активів банківських установ у 2018 році порівняно з 2013 р. (табл. 2.1), що націлює на висновки про збільшення потужності та фінансової стабільності банків, не дивлячись на скорочення їх кількості.

Таблиця 2.1 – Частка кредитного портфеля в загальних активах банківських установ в Україні за 2013-2018 рр., млн грн

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Динаміка, 2018 р. від 2013 р., %
Активи	1278095	1316852	1254385	1256299	1336358	1359703	119,3
Кредитний портфель	910782	1020667	981627	998682	1016657	1073131	117,8
Частка кредитного портфеля в загальних активах банків, %	71,3	77,5	78,3	79,5	76,1	78,9	110,7

Джерело: розраховано автором за [53]

За даними табл. 2.1, у 2018 р. частка кредитного портфеля в загальних активах банківських установ в Україні складала 78,9 % та за аналізований період залишалася відносно незмінною, в діапазоні 70-80 %.

Відносні показники банківського кредитування України, такі як: адекватність капіталу (H2), рентабельність капіталу (ROE) та рентабельність активів (ROA) банківських установ України зазначені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Відносні показники кредитної діяльності банківських установ за 2013-2018 роки, %

Роки	Показники		
	ROA (рентабельність активів)	ROE (рентабельність капіталу)	H2 (адекватність капіталу)
2013	0,45	3,03	18,06
2014	0,12	0,81	18,26
2015	-4,07	-30,46	15,60
2016	-5,46	-51,91	12,31
2017	-12,60	-116,74	12,69
2018	-1,94	-15,96	16,10

Джерело: розраховано автором за [53]

Аналіз таблиці 2.2 свідчить про негативні тенденції розвитку фінансового стану активів банків, так як рентабельність активів є від'ємною.

Зменшився також і коефіцієнт рентабельності капіталу (ROE): у 2014 році значення ROA з 0,12 зменшилося до -12,60 % у 2018 році. Значення показника ROE, знизилося з 0,81 % до -51,91 % у 2015 році, що є свідченням погіршення фінансової стійкості банківських установ, а їх велика кількість збанкрутувала, і в 2017 році цей показник становив -116,74 %.

Скорочення зазначених показників рентабельності спричинило збільшення кредитних ризиків та погіршення якості кредитного портфеля.

Коефіцієнт адекватності регулятивного капіталу (H2) скорочувався з 18,1 % у 2013 році до 12,31% у 2016 році. Це було пов'язано із зменшенням іноземного капіталу у банківському секторі України, ця проблема є доволі гострою для фінансового ринку національної економіки. У 2018 році даний коефіцієнт зріс до 16,10 %, що є незначним свідченням про відновлення стабільності банківських установ з українським капіталом.

Аналіз банківського кредитування України за обсягами та в розрізі строків і валюті надання подано у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Кредити, надані банківськими установами України за видами валют та строками погашення за 2013-2018 рр.

Роки	Усього	у тому числі за строками			у тому числі							
					у національній валюті				в іноземній валюті			
		до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років	усього	у тому числі за строками			усього	у тому числі за строками		
						до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років		до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років
залишки коштів на кінець періоду, млн. грн.												
2013	910782	426082	310739	173961	602776	325299	203671	73805	308006	100783	107068	100156
2014	1020667	413045	390343	217280	547987	264828	210789	72370	472680	148217	179554	144909
2015	981627	437977	329593	214057	433826	214908	147287	71631	547802	223070	182306	142426
2016	998682	350475	389798	258409	504999	163398	224595	117005	493683	187076	165203	141404
2017	1016657	405718	342147	268792	570627	285338	178959	106330	446031	120380	163188	162462
2018	1073131	491942	336898	244290	613994	351867	163770	98357	459137	140075	173129	145933

Джерело: складено автором за [53]

Дані таблиці 2.3, що тенденції розвитку обсягу кредитів, наданих в національну економіку протягом 2013-2018 рр., є нерівномірними. Криза

2014-2015 рр. спричинили скорочення обсягів банківського кредитування вітчизняної економіки. Як наслідок, на кінець 2017 р. обсяг банківського кредитування економіки був меншим за обсяг у кінці 2014 р. на 4010 млн грн. або 0,4 %, що є негативним фактором і говорить про невиконання банками України свого основного завдання – ресурсного забезпечення національної економіки. Але вже у 2018 р. відбулося зростання величини кредитування на 5,6 % відносно 2017 р. та на 5,1 % відносно 2014 р., що можемо коментувати як покращення стану банківської системи.

Найбільший обсяг кредитів у національній валюті спостерігався у 2018 р. та був вищим даного показника у 2013 році на 1,02 %, а питома вага кредитів у національній валюті – у 2013 р., відповідно у 2018 р. обсяг – 613994 млн грн., а питома вага – 57 % та у 2013 р. обсяг – 602776 млн грн., а питома вага – 66 %. Найменшого обсягу та частки за 2013-2018 рр. кредити у національній валюті набули у 2015 році та скоротились на користь валютних кредитів та становили відповідно 433826 млн грн та 44 %. Частка кредитів, наданих в у гривнях за 2014-2018 роки збільшилась на 12,0 %, а в іноземній – зменшилась на 2,9 %.

Дане явище було викликано нестабільністю курсу національної валюти та зростанням вартості іноземної валюти, що спричинило значний рівень валютного ризику для клієнтів. Крім того, як ми зазначали, в даний період НБУ було введено обмеження відносно кредитування в іноземній валюті.

Довгострокове банківське кредитування, на нашу думку, є одним з основних рушіїв розвитку економіки країни та індикатором, що показує ставлення учасників економіки до банківського сектору. Таблиця 2.3 чітко відображає тенденцію збільшення обсягів наданих кредитів терміном більше 5 років на 70329 млн грн або 40,4 %, як в національній, так і в іноземній валюті, що можемо визначити позитивним моментом у відновленні національної економіки. При чому варто зазначити, що у довгостроковому кредитуванні більшою була частка кредитів, наданих в іноземній валюті як у 2013 р., так і в 2018 р. відповідно вона складала 57,6 та 59,7 %.

Величина короткострокового кредитування в поточних зобов'язання підприємств України впродовж 2013–2018 рр. подано у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Величина короткострокового кредитування в поточних зобов'язання підприємств України за 2013–2018 рр.*

Роки	Поточні зобов'язання і забезпечення – усього, млн. грн.	у тому числі, млн. грн.			
		короткострокові кредити банків	питома вага, %	кредиторська заборгованість	питома вага, %
2013	2689338,2	371760,5	13,82	2169850,8	80,68
2014	3151253,0	428243,2	13,59	1733245,0	55,00
2015	3915351,3	433348,1	11,07	2099165,0	53,61
2016	5846688,7	496947,2	8,49	2587426,8	44,25
2017	5769539	541109,3	9,38	2928507,6	50,76
2018	Інформація на сайті Державної служби статистики відсутня				

*Складено автором на основі джерела [53]. Дані наведені без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Аналіз обсягів короткострокового кредитування в поточних зобов'язаннях і забезпеченнях підприємств України впродовж 2013–2018 рр. дозволив зробити такі висновки (таблиця 2.4):

1) найбільшим джерелом поповнення оборотного капіталу підприємств національної економіки є кредиторська заборгованість. Її частка в структурі поточних зобов'язань підприємств України у 2013 р. була на рівні 80,7 %, що свідчить про уповільнення оборотності оборотних активів спричинене погіршенням стану взаєморозрахунків і потребує додаткового залучення капіталу в оборот підприємства;

2) з 2014 року відбувається підвищення ролі короткострокових кредитів банків в фінансових забезпеченнях поточної діяльності підприємств. Проте, на нашу думку, банківське кредитування як потужний важіль впливу на стабільний та безперебійний розвиток підприємництва в умовах ринкової економіки в нашій країні залишається недостатньо задіяним;

3) ситуація після 2014 р. свідчить про зменшення ролі короткострокових кредитів банків в фінансових забезпеченнях поточної

діяльності підприємств на тлі збільшення обсягів кредитів в абсолютному виразі, однак з деяким поживавленням у 2017 р.

За аналізований період варто відзначити зростання обсягу проблемних кредитів (непрацюючих активів) банків. Ланцюгові темпи приросту проблемної заборгованості банків України мали такі показники: у 2015 р. – 93,6%, у 2016 р. – 57%, у 2017 р. – 44,3%, у 2018 р. – 93,3%. Загалом за 2014–2018 рр. обсяг проблемних кредитів збільшився у 8,5 разів, що свідчить про низьку якість кредитного портфеля вітчизняних банків та високий ризик неповернення коштів. Вищезгадана тенденція є негативною для банків, адже є першопричиною їхньої неплатоспроможності [36].

Така ситуація обумовлена знову ж таки фінансовою кризою 2013–2014 рр., наслідки якої стали відчутними для банківської системи саме через 2–3 роки. Зростання кількості неплатоспроможності клієнтів банків, проблеми ведення бізнесу та загальне зниження рівня життя населення (зокрема, рівня реальних доходів населення) є основними причинами зростання проблемної заборгованості банків за 2014–2018 рр.

Формування резервів під кредитні операції – необхідна умова забезпечення ліквідності та платоспроможності банку. Як бачимо (рис. 2.2), за 2014–2018 рр. обсяг таких резервів збільшився у 4,2 рази (лише у 2018 р. темп приросту резервів становив 6,7%, тоді як у 2014–2017 рр. його величина складала 67,4%, 56,8% та 50,8% відповідно). Зазначимо, що частка резервів у кредитному портфелі банків у 2018 р. становила 49,6% (порівняймо, що у 2014 р. вона дорівнювала 13,4%), а частка проблемних кредитів у кредитному портфелі у 2018 р. – 57,1% (порівняймо, що у 2014 р. вона дорівнювала 7,7%) (рис. 2.2).

Тобто структура кредитного портфеля значно погіршилась за аналізований період за критерієм якості, а зменшення частки резервних коштів порівняно з часткою проблемних кредитів у 2018 р. (у 2014–2017 рр. спостерігається перевищення частки резервів над часткою проблемних

кредитів у кредитному портфелі банків) є загрозовим з точки зору фінансової стабільності банківської системи.

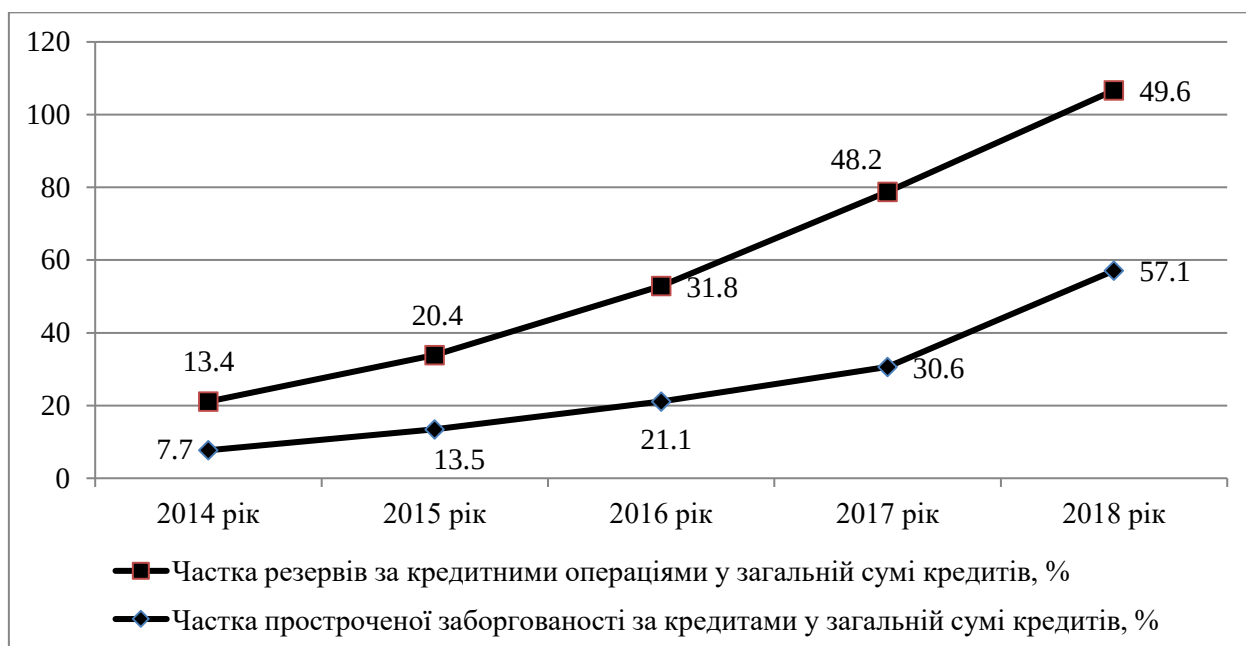

Рисунок 2.2 – Частки простроченої заборгованості за кредитами та резервів за кредитними операціями банківських установ України за 2014-2018 роки

Джерело: розраховано автором за [53]

Зважаючи на динаміку аналізованих показників, можемо стверджувати, що актуальним є суттєве вдосконалення управління проблемними кредитами вітчизняних банків з метою зменшення їхнього обсягу для покращення якості кредитного портфеля банків. Пізнавальним та доступним для української економіки є закордонний досвід управління проблемними кредитами банків.

2.2 Аналіз сучасного стану банківського кредитування нефінансових корпорацій

Одним із основних інструментів соціально-економічного розвитку є кредит, завдяки якому економічні суб'єкти отримують кошти для фінансування поточної та перспективної господарської діяльності. Втім, на сьогодні процес кредитування обмежений, оскільки характеризується високими вимогами до потенційного позичальника, високою вартістю залучення та обслуговування кредитів, високими транзакційними витратами. При цьому значна частка суб'єктів господарювання – потенційних позичальників характеризується низьким рівнем ліквідності, фінансової стійкості, прибутковості, має незадовільний рівень кредитоспроможності й ін.

Крім того, недостатніми також є власні кошти і банківських установ, нестабільні пасивні операції, що відповідно обмежує пропозицію кредитних ресурсів. Банківські установи майже не залучають ресурси на довгостроковій основі. Негативний вплив на кредитні операції банківського сектору має й соціально-політична та економічна нестабільність, волатильність валютного ринку, дефіцит державного бюджету і зростання державного боргу, накопичені проблемні кредити, різке зниження кредитоспроможності суб'єктів господарювання й ін.

Тривалий час кредитні операції банків здійснювалися у відповідності до мети отримання швидких надприбутків, що значно знизило рівень їх фінансової стабільності, ефективності та практично позбавило кредитних ресурсів реальний сектор економіки. Також практично відсутня практика надання кредитів банками під виробничі програми довгострокового характеру та проектного фінансування. Галузева та регіональна структури кредитування характеризується асиметричністю та відсутністю державної політики щодо її оптимізації в контексті забезпечення зростання соціально-економічного добробуту.

За період 2013-2018 рр., як уже, зазначалося, кількість банків в Україні скоротилася майже на 50 %, при тому, спостерігається повільна динаміка зростання на вітчизняному ринку банківського кредитування нефінансових корпорацій. Так, обсяг кредитів, наданих не фінансовим корпораціям за аналізований період зріс на 26,0 % (рис. 2.3).

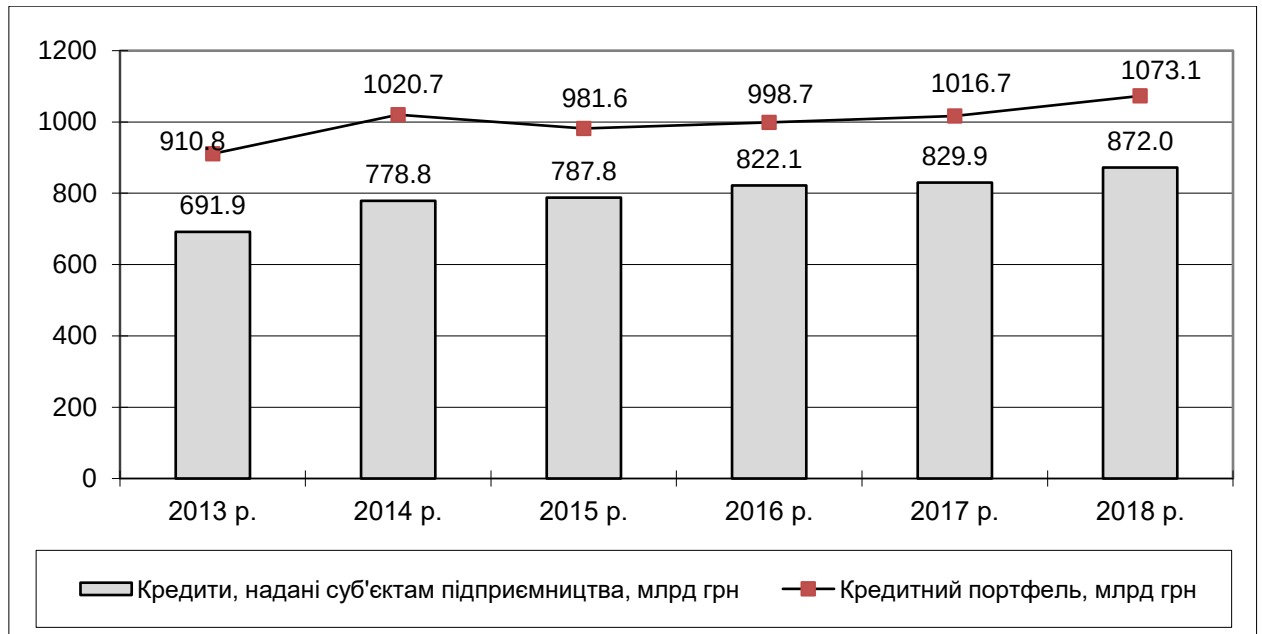

Рисунок 2.3 – Динаміка кредитного портфелю та кредитів банків України, наданих нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за [53]

На національному ринку кредитування нефінансових корпорацій, крім банків, кредитні послуги надають і небанківські кредитні фінансові інститути та нефінансові організації, такі як кредитні спілки, інші кредитні установи, юридичні особи публічного права, фінансові компанії тощо, однак рівень кредитного забезпечення зазначеними організаціями і установами є незначним. Так, за 2014-2018 рр. значно зріс обсяг наданих кредитів нефінансовим корпораціям фінансовими посередниками – у 2,8 рази (рис. 2.4), переважно за рахунок фінансових компаній.

Рисунок 2.4 – Частки кредитів, наданих фінансовими посередниками та банківськими установами України нефінансовим корпораціям за 2014-2018 рр.

Джерело: побудовано автором за [53]

Звичайно, банки займають значну частку кредитування, однак частка кредитів, наданих фінансовими посередниками зросла – на 1,2 в.п. і мала за 2014-2018 рр. стійку тенденцію до зростання, що свідчить про збільшення ролі фінансового посередництва на фінансовому ринку України. Слід відзначити, що за кількісними показниками небанківський сектор розвивається сьогодні значно динамічніше, ніж банківський.

Серед учасників рейтингу банківського кредитування нефінансових корпорацій найбільше відносне зменшення кредитного портфелю відбулось у 2018 р. порівняно з 2017 р. у Укрсоцбанку – на 3,2 млрд грн, або 25 %. Також скорочували портфелі державні Ощадбанк та Укргазбанк – падіння портфелю на 6,4 та 1,5 млрд грн відповідно.

За 2013–2018 рр. обсяг кредитів всього та наданих нефінансовим корпораціям зросли, відповідно, на 17,8 та 26,0 % (рис. 2.3), а частка кредитування суб'єктів господарювання зросла на 7 % (рис. 2.5). Найменшого значення сума виданих кредитів нефінансовим корпораціям

була у 2013 р. і їх частки також – у 2013 р., відповідно, 691,9 млрд. грн. та 76,0 %, а найбільшого – сума у 2018 р. – 872,0 млрд грн, а частки в 2016 р. – 82,3 %. З 2016 р. відбувається поступове зниження частки кредитування нефінансових корпорацій на користь домогосподарств, що спричинено підвищенням платоспроможності населення (рис. 2.5).

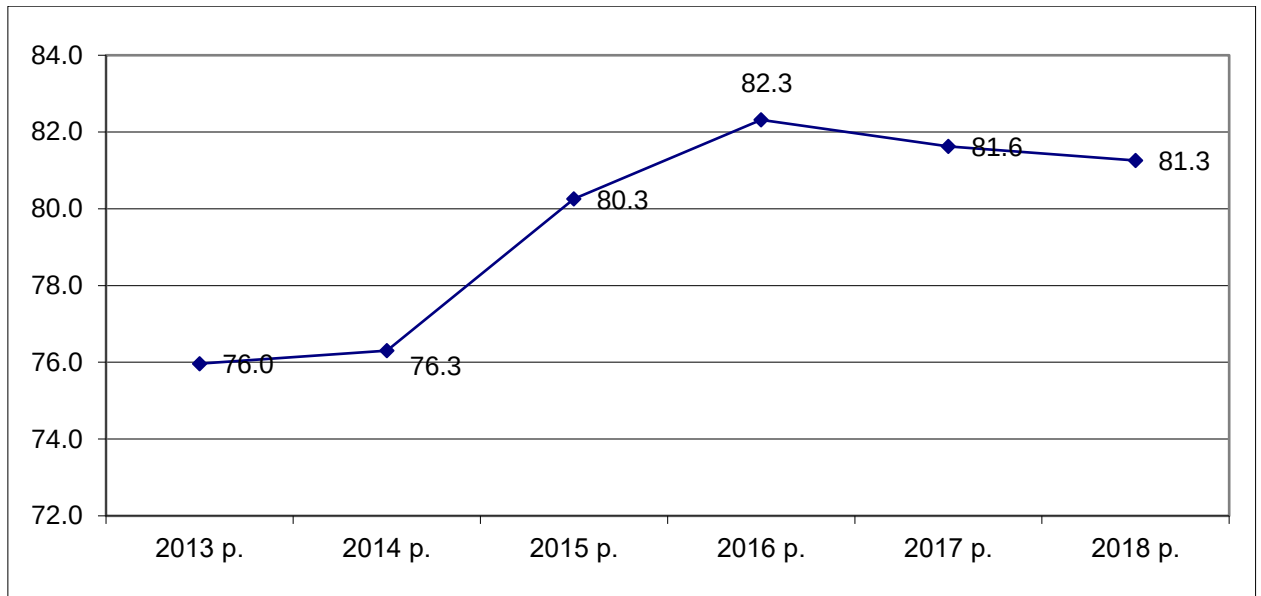

Рисунок 2.5 – Динаміка частки кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за [53]

У структурі загального обсягу кредитів банків України, наданих нефінансовим корпораціям найбільшу частку займають кредити, надані господарським товариствам (86,0 % у 2013 р та 89,1 % у 2018 р.) та підприємствам (12,4 % у 2013 р та 9,7 % у 2018 р.) (табл. 2.5).

За 2013-2018 рр. збільшилася питома вага кредитів для господарських товариств – на 3,6 % та інших організаційно-правових форм господарювання – на 16,6 %, однак частка інших організаційно-правових форм господарювання є досить малою – 0,37 у 2018 р. Серед підприємств, найзначніша частка кредитів відзначена у приватних та державних підприємств відповідно 35,1 та 29,5 % у 2013 р і 27,6 та 52,6 % у 2018 р.

Таблиця 2.5 – Динаміка кредитів, наданих банківськими установами нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр., за організаційно-правовими формами господарювання

Організаційно-правові форми господарювання	Обсяг кредитів, млрд. грн.		Частка кредитів, %		Динаміка 2013 від 2018 рр., %	
	2013 р.	2018 р.	2013 р.	2018 р.	Обсягу кредитів	Часток кредитів
Підприємства	81,3	80,8	12,407	9,737	99,4	78,5
Господарські товариства	563,3	739,2	85,961	89,071	131,2	103,6
Кооперативи	0,6	0,4	0,092	0,048	66,7	52,6
Організації (установи, заклади)	1,35	0,4	0,206	0,048	29,6	23,4
Об'єднання підприємств (юридичних осіб)	6,4	5,9	0,977	0,711	92,2	72,8
Відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи	0,22	0,05	0,034	0,006	22,7	17,9
Інші організаційно-правові форми господарювання	2,1	3,1	0,320	0,374	147,6	116,6
Всього	655,27	872,0	100	100	126,0	—

Джерело: побудовано автором за [53]

За період 2013-2018 рр. частка кредитів державним підприємствам збільшилася майже у 2 рази. Нефінансові корпорації використовують більшу частку кредитів на ведення поточної діяльності для розширення масштабів та освоєння нових сфер підприємницької діяльності (85 %), на противагу на інвестиційну діяльність спрямовується невелика частка (12 %).

За 2013–2018 рр. за видами економічної діяльності позичальників найбільше кредитів надавалося підприємствам оптової та роздрібної торгівлі і переробної промисловості (відповідно, 35,5 та 27,2 % у 2018 р.) (рис. 2.6).

Аналізуючи частки кредитів за кожною з галузей, бачимо найбільше їх збільшення у галузях торгівлі, транспорту і зв'язку, переробної та сільського господарства відповідно на 4,2, 5,2, 42,1, та 44,4. Обсяг кредитування збільшився за усіма галузями, окрім добувної промисловості та операцій з нерухомим майном, їх частки скоротилися відповідно на 46,7 та 39,1 %.

Окрім цього, важливим питання є доступність кредитів нефінансовим корпораціям та їх здатність використовувати кредити ресурси за призначенням і ефективно. Для цього розрахуємо показники фінансового стану: рентабельність операційної діяльності, коефіцієнт фінансової залежності, поточну ліквідність (табл. 2.6).

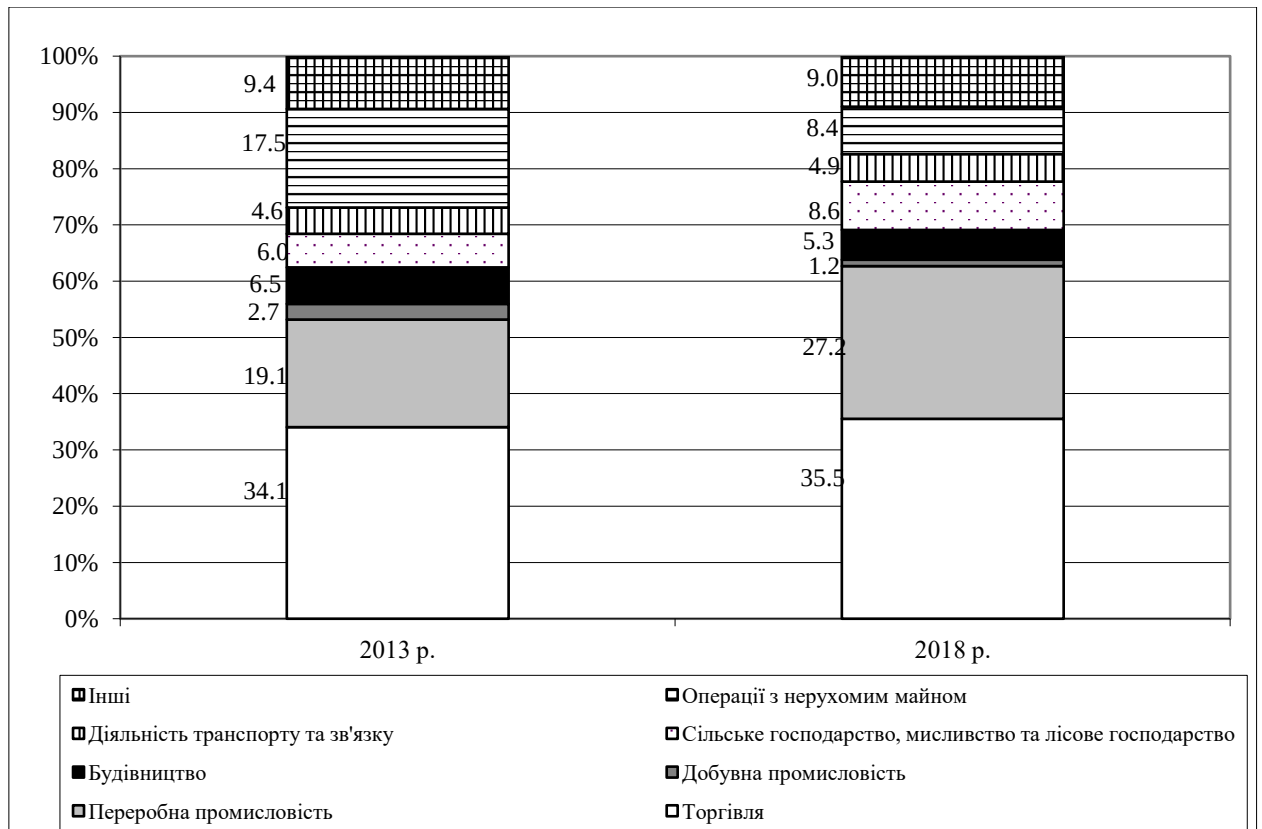

Рисунок 2.6 – Структура банківського кредитування нефінансових корпорацій за видами економічної діяльності у 2013 та 2018 роках, %
Джерело: побудовано автором за [53]

На основі оцінки показників можна зробити наступні висновки. В цілому по економіці нефінансові корпорації демонструють високий рівень залежності від запозичених коштів – 72 % (рекомендується не більше 50 %). Сільське господарство, промисловість, оптова та роздрібна торгівля, будівництво найбільше залежні від залученого капіталу, аніж від власного, що розглядається банківськими установами як негативний чинник кредитоспроможності. Незадовільними щодо кредитоспроможності є й показники рентабельності операційної діяльності і поточної ліквідності. Для більшості видів економічної діяльності рентабельність операційної діяльності є негативною. Кредитоємкість, тобто здатність залучати кредитні ресурси, демонструють види економічної діяльності: транспорт, складське господарство; мистецтво, освіта та адміністративні послуги.

Таблиця 2.6 – Основні економічні показники підприємств за секторами економіки за 2018 рік

Сектори економіки	Рентабельність, (у %)	Фінансова залежність	Ліквідність
Усього	1	0,716	0,998
Сільське, лісове та рибне господарство	41,7	0,598	1,503
Промисловість	0,9	0,796	0,929
Будівництво	-7,6	1,051	0,958
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-0,9	1,048	0,978
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1,1	0,324	0,893
Тимчасове розміщування й організація харчування	-17,3	1,104	0,561
Інформація та телекомунікації	0,5	0,586	0,799
Фінансова та страхова діяльність	-8,9	0,644	1,694
Операції з нерухомим майном	-33,4	1,026	0,715
Професійна, наукова та технічна діяльність	-1,1	0,395	0,984
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-11,9	0,347	0,882
Освіта	5,7	0,391	0,976
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-0,6	0,704	0,729
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-25,3	0,718	0,629
Надання інших видів послуг	7,3	0,693	0,819

Джерело: розраховано за даними [53].

Отже, слід констатувати, що для того, щоб банківські кредити сприяли розвитку національної економіки нагальним є забезпечення достатнього рівня кредитоспроможності суб'єктів господарювання усіх видів економічної діяльності шляхом відновлення прибутковості, ліквідності, фінансової стійкості; нарощування власного капіталу; реструктуризації заборгованості, у тому числі і перед банківськими установами; диверсифікації джерел залучення фінансових ресурсів й ін. Поки ці проблеми не будуть вирішені банківські кредити будуть мати переважно короткостроковий та спекулятивний характер. Потребує удосконалення й правове забезпечення проблемної заборгованості.

Ці зміни спричинені погіршенням загальної платоспроможності позичальників на фоні економічних кризових явищ, таких як коливання валютного курсу, зменшення внутрішнього і зовнішнього попиту на продукцію вітчизняного товаровиробника, воєнні дії, суттєве подорожчання імпортової сировини, зменшення обсягів видобутку та інші фактори, що призвели до збільшення простроченої заборгованості, особливо в іноземній валюті (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Динаміка частки прострочених кредити, наданих банківськими установами нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр.

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Динаміка, %
Кредити, надані суб'єктам підприємництва, всього, млрд грн	691,9	778,8	787,8	822,1	829,9	872,0	126,0
Прострочені кредити, надані суб'єктам підприємництва, всього, млрд грн	51,4	95,3	157,1	191,8	286,3	535,8	у 10,4 рази
Частка прострочених кредитів в кредитах, наданих суб'єктам підприємництва, %	7,2	11,8	19,9	23,3	34,5	61,4	у 8,5 разів

Джерело: побудовано автором за [53]

Прострочена заборгованість за кредитами нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр. зросла у 10,4 рази, при тому бачимо постійну тенденцію до її збільшення.

Аналізуючи за кредитами за 2018 р., наданими нефінансовим корпораціям, то можемо зазначити, що воно становило 14,4 %, в тому числі в національній валюті 19,7 %, а в іноземній – 5,9 %. Відсоткові ставки протягом 2013-2018 рр. змінювалися нерівномірно. Так, найменшими середні значення відсоткових ставок були у 2013 р. у національній валюті – 13,2 %, хоча в іноземній цього року були найбільші значення за 6 аналізованих років – 9,4 % , а найвище у національній валюті – в 2018 р. – 19,7 %.

Результати аналізу кредитів за строками погашення та в розрізі валют, можемо зробити висновок про збільшення за кожним видом їх обсягу. Найбільше за 2013-2018 рр. зростання відбулося за довгостроковими кредитами у у 2,1 рази та кредитами у євро у 2,3 рази та інших валют – у 3,3 рази (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Динаміка кредитів, наданих банківськими установами нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр., у розрізі валют та за строком погашення

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Динаміка, %
Кредити, надані нефінансовим корпораціям, всього, млрд грн	691,9	778,8	787,8	822,1	829,9	872,0	126,0
в т.ч. за строком погашення							
до 1 року	358,8	339,6	387,9	306	355	413,7	115,3
від 1 до 5 років	247,8	333,6	289,9	353,8	289,0	278,9	112,6
більше 5 років	85,3	105,6	110,0	162,4	186,0	179,4	210,3
в т.ч. в розрізі валют							
в гривні	454,2	412,9	338,6	417,4	455,1	464	102,2
в доларах США	203,9	324,6	407,6	360,7	318,3	325,6	159,7
в євро	29,9	38,1	39,4	42,0	55,9	69,6	232,8
інші	3,9	3,2	2,2	2,0	0,7	12,8	328,2

Джерело: побудовано автором за [53]

Обсяги банківського кредитування у валюті, переважно, спричинено збільшенням валютного курсу.

Результати аналізу кредитів, наданих банківськими установами нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр., дозволили зробити такі висновки: найбільшу частку займають кредити, надані господарським товариствам та підприємствам. У їх кредитному портфелі основну частку займають короткострокові та середньострокові кредити в національній валюті, що знизило валютний ризик. За видами економічної діяльності позичальників за період 2013–2018 рр. найбільший обсяг кредитів був спрямований у сфери оптової та роздрібної торгівлі та переробної промисловості.

Таким чином, можемо стверджувати, що банківський кредит є важливим джерелом розвитку національної економіки України. Втім на сьогодні кредитний процес характеризується неефективністю. У першу чергу це є результатом нераціонального використання кредитних коштів, більшість кредитів йдуть не на створення додаткових робочих місць або розширення та оновлення виробництва, а на поповнення оборотного капіталу, зокрема торговельних підприємств. По-друге в країні поширена практика, коли банки

надають кредити власним бізнес-групам, що також обмежує кредитування інших підприємств. По-третє, відсутні ефективні правові механізми роботи з недобропорядними позичальниками, єдині реєстри кредитних історій, санкції у формі зіпсованої ділової репутації за неповернення кредитів тощо. По-четверте, негативним чинником останніх років є соціально-політична та фінансово-економічна нестабільність. Перелічені та інші фактори призвели до погіршення загальної платоспроможності позичальників та стали причиною зростання простроченої заборгованості, особливо в іноземній валюті.

Отже, резюмуючи, доцільним щодо удосконалення кредитного процесу в Україні є з боку банківських установ: зниження витрат на формування ресурсів, диверсифікація джерел формування ресурсної бази, розробка нових кредитних продуктів для малого та середнього бізнесу, удосконалення системи оцінки кредитоспроможності позичальників, удосконалення системи управління ризиками; з боку нефінансових корпорацій: проведення реструктуризації поточної заборгованості; пошук оптимальних ресурсів для поповнення оборотного капіталу та капітальних інвестицій; створення довгострокових планів розвитку бізнесу.

2.3 Характеристика стану банківського кредитування домогосподарств

Банківське кредитування домогосподарств спрямовуються населенням як на виробничі цілі, так і на соціальні потреби, у формі витрат на людський капітал (освіту, охорону здоров'я, туризм, культуру тощо); на основні невикористані фонди (життєзабезпечуючу нерухомість); на споживчі продукти, активуючи тим самим розвиток економіки, стимулюючи зростання інвестицій, полегшуючи процес реалізації продукції та послуг, прискорюючи

отримання прибутку підприємствами і збільшуючи надходження коштів до державного бюджету.

Під банківським кредитуванням ДГ слід розуміти форму економічних відносин між банками і окремим його членом, сутність яких полягає в отриманні додаткових коштів для задоволення особистих потреб чи колективних потреб ДГ на засадах зворотності, платності, добровільності [17]. Дуалістичний характер цієї категорії виявляється у синтезі функціональних видів кредиту – грошей (платіжного засобу) і капіталу (джерела доходів). Втім, отримані в кредит гроші, не завжди капіталізуються.

За 2013-2018 рр. тенденції розвитку банківського кредитування домогосподарств України були нерівномірними (рис. 2.7).

Рисунок 2.7 – Обсяги кредитів, наданих банківськими установами домогосподарствам в Україні за 2013-2018 роки

Джерело: побудовано автором за [53]

За даними, наведеними на рис. 2.6, у період 2013-2014 роки відбувалося збільшення темпів банківського кредитування населення на 9,1 % або 17686 млн грн, з 193529 млн грн у 2013 році до 211215 млн грн у 2014 році, значення обсягу кредитування ДГ у 2014 р. було максимальним за увесь період аналізу. Кредитування населення продовжувало поступово

відновлюватися після кризи 2008 р., на що вказує збільшення обсягів кредитування банківськими установами домогосподарств.

Однак за період з 2015 по 2016 роки, відбулося падіння рівня кредитування банками населення в 1,3 раза, з значення 211215 млн грн у 2014 році до значення 163333 млн грн у 2016 році, тобто на 6,6 %, менше за значення 2017 року. За 2013-2017 роки обсяги банківського кредитування домогосподарств зменшилися на 13448 млн грн або 7,2 % до обсягу 174869 млн грн. Однак у 2018 р. спостерігається зростання кредитування банками населення на 15,5 % порівняно з 2017 р. та на 3,9 % порівняно з 2013 р., а величина кредитування 201102 млн грн майже досягла максимальної за аналізований період величини 2014 р.

У табл. 2.9 проаналізовані темпи приросту кредитів, наданих банками домогосподарствам, за обсягом та за часткою протягом 2013-2018 років.

Таблиця 2.9 – Динаміка кредитів, наданих банківськими установами домогосподарствам за 2013-2018 років, млн грн

Період	Кредити надані	Зміна у річному обчисленні наданих кредитів, %	Кредити, надані домашнім господарствам	Зміна у річному обчисленні, кредитів, наданих домашнім господарствам, %	Частка кредитів, наданих домашнім господарствам, %
2013 р.	910782	-	193529	-	21,2
2014 р.	1020667	12,1	211215	9,1	20,7
2015 р.	981627	-3,8	174869	-17,2	17,8
2016 р.	998682	1,7	163333	-6,6	16,4
2017 р.	1016657	1,8	174869	7,1	17,2
2018 р.	1073131	5,6	201102	15,0	18,7

Джерело: розраховано автором за [53]

Результати дослідження табл. 2.9 свідчать, що за 2013-2014 рр. обсяги банківських кредитів, наданих населенню, збільшилися на 9,1 %, у 2015 р. спостерігався спад на 17,2 %, а у 2016 р. ще на 6,6 %. У 2017 р. та 2018 р. обсяги кредитів, наданих населенню, зросли відповідно на 7,1 % порівняно з 2016 р. та 15,0 % порівняно з 2017 р.

Сучасний стан банківського кредитування домогосподарств має тенденції не тільки поступового збільшення обсягів, починаючи з 2017 р., а й

деякого зростання частки у загальних обсягах кредитування, починаючи з 2016 р., проте її зменшення відносно 2013 р. Так, частка кредитів, наданих фізичним особам у загальній сумі наданих кредитів за 2013-2016 рр. зменшилась на 4,8 в.п. до значення 16,4 %, а у 2017 та 2018 роках дещо зросла на 2,3 в.п. до позначки 18,7 %.

Для визначення тенденцій та перспективних напрямів розвитку банківського кредитування населення в Україні необхідно дослідити видову структуру кредитів, наданих банками фізичним особам, у динаміці. Одним із факторів, який суттєво позначився на розвитку банківського кредитування населення в Україні, виступає зміна валютного курсу. Тому слід проаналізувати склад та структуру кредитів, наданих банками України населенню, у розрізі валют (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 – Кредити, надані банками домашнім господарствам, у розрізі валют, у 2013-2018 роки

Роки	Усього, млн грн	В національній валюті		В іноземній валюті	
		млн грн	%	млн грн	%
2013	193529	125681	64,9	67848	35,1
2014	211215	110076	52,1	101139	47,9
2015	174869	80052	45,8	94817	54,2
2016	163333	76709	47,0	86624	53,0
2017	174182	106286	61,0	67896	39,0
2018	201102	140527	69,9	60575	30,1
Динаміка, 2018 р. від 2013 р., %	103,9	111,8	107,2	89,3	85,8

Джерело: розраховано автором за [53]

Підвищення частки кредитів, наданих в іноземній валюті, починаючи з 2014 р., спричинене падінням курсу гривні, що призвело до переоцінки залишків за валютними кредитами та погіршення кредитоспроможності позичальників, внаслідок чого вони були не в змозі погашати заборгованість перед банками [70]. За період з 2016 р. і до теперішнього часу встановилася нова позитивна тенденція до зростання частки кредитів у національній валюті, викликана поживавленням кредитування населення.

Оскільки, залишки заборгованості за кредитами переоцінюються за офіційним курсом на дату складання звітності, то внаслідок значних коливань курсу гривні динаміка даного показника у гривневому еквіваленті дещо нерепрезентативна. Різкі підйоми темпів приросту кредитного портфеля у іноземній валюті в гривневому еквіваленті співпадають з періодами росту курсу. Таким чином бачимо, що динаміка обсягів банківських кредитів для населення піддається значному впливу коливань валютного курсу.

Так, за 2013-2018 рр. зростання кредитів, наданих банками у національній валюті за обсягами складало 11,8 %, а за часткою – 7,2 %, обсяги та частка валютних кредитів знизились відповідно на 10,7 та 14,2 %.

Протягом 2014 р. спостерігалися труднощі з обслуговуванням кредитів домогосподарствами, особливо в іноземній валюті, у зв'язку зі зміною курсу гривні до основних іноземних валют, зменшенням реальної заробітної плати та внутрішньою міграцією [51]. В зв'язку з цим, за 2014-2015 роках спостерігається тенденція зменшення частки кредитів у національній валюті, наданих банками домогосподарствам, до 52,1 % у 2014 році та 45,8 % у 2015 році, та відповідно підвищення частки валютних кредитів, до 47,9 % та 54,2 %, що збільшило валютні та кредитні ризики для банківських установ та їх клієнтів.

У 2016 р. реальний дохід населення виріс вперше за три роки. Однак його темпи зростання були невисокими, значно нижчими, ніж після кризи. Боргове навантаження на домогосподарства зменшилося. Так, за 2016 рік кредитна заборгованість домогосподарств в національній валюті зменшилася на 4,2 %, а в іноземній валюті на 8,6 %. Основними причинами цього стало підвищення зарплат та інших грошових доходів, а також обмеженість кредитування населення банками. Разом з тим низькі показники боргового навантаження створювали передумови для відновлення кредитування домогосподарств.

У 2017 році суттєво зросло кредитування населення – приріст кредитів у гривні за рік становив 38,6 %. Найвищі темпи гривневого кредитування населення мали приватні банки, що системно займаються ним понад два роки. Найбільший за обсягом приріст гривневого кредитного портфеля фізичних осіб спостерігався у ПАТ КБ «Приватбанк» у зв'язку з перенесенням на баланс активної частини операцій Р2Р-кредитування минулих років та активізації роздрібного кредитування в цілому. Драйвером зростання кредитування населення були споживчі позики, що становили 98 % нових кредитів [67].

У 2018 р. кредитування населення в національній валюті продовжило поживляватися, його обсяг зріс порівняно з 2017 р. на 32,2 %. Згідно з даними НБУ стандарти кредитування фізичних осіб майже не змінилися.

Для визначення ключових напрямків банківського кредитування населення, які сформувалися в Україні, та виокремлення перспективних векторів його розвитку розглянемо склад та структуру кредитів, наданих населенню, за цільовим призначенням (табл. 2.11).

Таблиця 2.11 – Кредити, надані банківськими установами домогосподарствам, за цільовим спрямуванням у 2013-2018 рр.

Період	Усього	Споживчі кредити		На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		Інші кредити		Із загальної суми іпотечні кредити	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2013 р.	193529	137346	71	51447	26,6	4736	2,4	56270	29,1
2014 р.	211215	135094	64	71803	34	4318	2	72156	34,2
2015 р.	174869	104879	60	66169	37,8	3821	2,2	60215	34,4
2016 р.	163333	101528	62,2	58549	35,9	3255	2	60265	36,9
2017 р.	174182	122076	70,1	48268	27,7	3848	2,2	38601	22,2
2018 р.	201102	151625	75,4	44458	22,1	5019	2,5	42308	21,0
Динаміка, 2018 р. від 2013р., %	103,9	110,4	106,2	86,4	83,1	106,0	104,2	75,2	72,2

Джерело: розраховано автором за [53]

За даними табл. 2.11 простежується, що найбільшу частку серед кредитів, наданих населенню, займають споживчі кредити, частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості більше, ніж вдвічі

менша. На нашу думку, це спричинено тим, що ризики споживчого кредитування менші, ніж ризики при кредитуванні на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості.

У 2018 році, як уже зазначалося, банки продовжили поступово нарощувати гривневе кредитування. Найбільш активно зростало кредитування населення, передусім завдяки споживчому кредитуванню. Зокрема, високими темпами зростала видача кредитів на придбання транспортних засобів та інші споживчі потреби. Зростанню попиту на кредити з боку домогосподарств, поміж іншого, сприяло збільшення доходів населення та як результат поліпшення їхньої платоспроможності [31].

Так, у 2018 році частка споживчих кредитів становила 75,4 %, що на 5,3 в.п. більше 2017 р. та на 4,4 в.п. - 2013 р. 70,1 %, частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості – 22,1 % (зменшення на 5,6 в.п. порівняно з 2017 р. та на 4,5 в.п. порівняно з 2013 р.), частка інших кредитів – 2,5 % (зростання відповідно на 0,3 та 0,1 в.п.) та іпотечних кредитів – 21,0 % (зменшення відповідно на 8,1 та 1,2 в.п.) від загального обсягу кредитів наданих банками домогосподарствам.

Для поглибленого аналізу необхідно дослідити також обсяги та структуру кредитів, наданих населенню банками України за строками (табл. 2.12).

Таблиця 2.12 – Кредити, надані банківськими установами домогосподарствам, за строками погашення, за 2013-2018 роки

Роки	Усього, млн грн	до 1 року		від 1 року до 5 років		більше 5 років	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2013	193529	55177	28,5	52997	27,4	85354	44,1
2014	211215	57020	27,0	46184	21,9	108011	51,1
2015	174869	40679	23,3	34616	19,8	99575	56,9
2016	163333	38879	23,8	31743	19,4	92711	56,8
2017	174182	45895	26,3	48553	27,9	79734	45,8
2018	201102	73288	36,4	60179	29,9	67635	33,6
Динаміка, 2018 р. від 2013 р., %	103,9	132,8	127,7	113,6	109,1,2	79,2	76,2

Джерело: розраховано автором за [53]

Дані табл. 2.12 свідчать про те, що найбільшу частку у портфелі кредитів, наданих населенню банками України, тривалий час займали довгострокові кредити терміном понад 5 років, а найменшу – кредити до 1 року. Частка кредитів терміном понад 5 років досягала свого максимального значення у 2015 р. і становила 56,9 %.

Водночас частка кредитів 1 року до 5 років була переважно найменшою за проаналізований період і становила у 2018 р. 29,9 %.

В 2018 р. встановилася тенденція до зростання частки короткострокових кредитів до 36,4 % (зростання порівняно з 2017 р. на 9,9 в.п.). Це було спричинено поступовим спадом довгострокового іпотечного кредитування. Прийняття банками занадто ризикової кредитної політики у відносинах з населенням до кризи 2008 р. спричинило формування значних обсягів проблемних портфелів, що викликало необхідність переорієнтації банків на короткострокове кредитування населення з метою уникнення ризиків.

У цілому в портфелі кредитів, наданих населенню, переважали довгострокові кредити, проте їхня частка поступово зменшується. Тому, можемо стверджувати, що сформувалася тенденція до короткострокового кредитування населення, що свідчить про ведення банками виваженої політики та неготовність брати на себе ризики довгострокового кредитування.

Отже, за проаналізований період в Україні чітко простежуються основні тенденції, які сформувалися на ринку банківського кредитування домогосподарств. Спостерігалось тривале скорочення частки кредитів, наданих домогосподарствам, у кредитному портфелі банків в умовах нестабільної економічної ситуації та погіршення кредитоспроможності позичальників та деяке її зростання, починаючи з 2016 р. Внаслідок глобальної фінансової кризи 2008 р. вектор розвитку банківського кредитування населення змінився, портфель кредитів, наданих населенню поступово зменшувався.

Переважну більшість у портфелі кредитів, наданих домогосподарствам, займають власне споживчі кредити. Заборона кредитування фізичних осіб в іноземній валюті зумовила зростання частки кредитів, наданих у гривні. У той же час відбувалося скорочення довгострокового кредитування населення. Це свідчить про те, що перед банківською системою стоїть завдання щодо поживлення кредитування домогосподарств, для чого необхідні зусилля як з боку регулятора, так і від банків другого рівня. Починаючи з 2017 р. спостерігається злам встановлених тенденцій і початок відновлення банківського кредитування домогосподарств.

Перспективними напрямками є розвиток довгострокового кредитування, активізація іпотечного й автокредитування населення, зменшення частки NPL та імплементація зарубіжних інноваційних підходів до роботи з населенням з метою підвищення ефективності кредитування домогосподарств.

Висновки за розділом 2

Аналітична оцінка банківського кредитування в Україні в сучасних умовах дала підстави для таких висновків:

1. Тенденції розвитку обсягу кредитів, наданих в національну економіку протягом 2013-2018 рр., є нерівномірними. Криза 2014-2015 рр. спричинили скорочення обсягів банківського кредитування вітчизняної економіки. Як наслідок, на кінець 2017 р. обсяг банківського кредитування економіки був меншим за обсяг у кінці 2014 р. Але вже у 2018 р. відбулося зростання величини кредитування на 5,6 % відносно 2017 р. та на 5,1 % відносно 2014 р., що можемо коментувати як покращення стану банківської системи. Позитивним моментом є зростання активів банківських установ у 2018 році порівняно з 2013 р., що націлює на висновки про збільшення

потужності та фінансової стабільності банків, не дивлячись на скорочення їх кількості.

Спостерігається зростання частки кредитів, наданих в у національній валюті за 2014-2018 роки та її зменшення у іноземній. Дане явище було викликано нестабільністю курсу національної валюти та зростанням вартості іноземної валюти, що спричинило значний рівень валютного ризику для клієнтів. Результати дослідження чітко відображають тенденцію збільшення обсягів наданих кредитів терміном більше 5 років, як в національній, так і в іноземній валюті, що можемо визначити позитивним моментом у відновленні національної економіки. При чому варто зазначити, що у довгостроковому кредитуванні більшою була частка кредитів, наданих в іноземній валюті.

Структура кредитного портфеля значно погіршилась за аналізований період за критерієм якості, а зменшення частки резервних коштів порівняно з часткою проблемних кредитів у 2018 р. (у 2014–2017 рр. спостерігається перевищення частки резервів над часткою проблемних кредитів у кредитному портфелі банків) є загрозливим з точки зору фінансової стабільності банківської системи.

2. Результати аналізу кредитів, наданих банківськими установами нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр., дозволили зробити такі висновки: найбільшу частку займають кредити, надані господарським товариствам та підприємствам. У їх кредитному портфелі основну частку займають короткострокові та середньострокові кредити в національній валюті, що знизило валютний ризик. За видами економічної діяльності позичальників за період 2013–2018 рр. найбільший обсяг кредитів був спрямований у сфери оптової та роздрібної торгівлі та переробної промисловості. Аналізуючи обсяги кредитів за строками погашення та у розрізі валют, найбільше зростання за 2013-2018 рр. відбулося за довгостроковими кредитами та кредитами у євро. Таким чином, можемо стверджувати, що банківський кредит є важливим джерелом розвитку національної економіки України. Втім на сьогодні кредитний процес

характеризується неефективністю. У першу чергу це є результатом нераціонального використання кредитних коштів, також в країні поширена практика, коли банки надають кредити власним бізнес-групам, що також обмежує кредитування інших підприємств та відчмічено відсутність ефективних правових механізмів роботи з недобропорядними позичальниками. Перелічені та інші фактори призвели до погіршення загальної платоспроможності позичальників та стали причиною зростання простроченої заборгованості, особливо в іноземній валюті.

3. За проаналізований період в Україні чітко простежуються основні тенденції, які сформувалися на ринку банківського кредитування домогосподарств. Спостерігалось тривале скорочення частки кредитів, наданих домогосподарствам, у кредитному портфелі банків в умовах нестабільної економічної ситуації та погіршення кредитоспроможності позичальників та деяке її зростання, починаючи з 2016 р. Внаслідок глобальної фінансової кризи 2008 р. вектор розвитку банківського кредитування населення змінився, портфель кредитів, наданих населенню поступово зменшувався. Переважну більшість у портфелі кредитів, наданих домогосподарствам, займають споживчі кредити. Заборона кредитування фізичних осіб в іноземній валюті зумовила зростання частки кредитів, наданих у національній валюті. У той же час відбувалося скорочення довгострокового кредитування населення. Це свідчить про те, що перед банківською системою стоїть завдання щодо поживавлення кредитування домогосподарств, для чого необхідні зусилля як з боку регулятора, так і від банків другого рівня. Починаючи з 2017 р. спостерігається злам встановлених тенденцій і початок відновлення банківського кредитування домогосподарств.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1 Визначення оптимальних моделей розвитку банківського кредитування України з використанням методів економіко-математичного моделювання

Посилення конкуренції, концентрація та централізація банківського капіталу, активізація процесів глобалізації та дерегулювання, стрімкий розвиток інформаційних технологій, динамізм зовнішнього середовища призводять до ускладнення банківської діяльності. Це вимагає застосування новітніх підходів до управління банківською системою, серед яких одне з провідних місць належить плануванню основних показників діяльності, в тому числі і банківського кредитування. У зв'язку з чим виникає потреба у таких інструментах і методиках планування, які б допомогли керівництву банків систематизувати та спростити існуючі складні структури управління банківською діяльністю, з нових позицій усвідомити процеси планування, що відбуваються у банку. З огляду на це вважається, що розвиток процесів планування є одним з найбільш важливих у сучасній українській банківській науці та практиці.

Планування, будучи однією з найважливіших функцій банківського менеджменту, створює основу для розвитку управлінського процесу, визначає його мету, перспективи, встановлює певну послідовність дій, вибір методів і засобів діяльності, їх необхідні пропорції. Планування, у процесі якого виробляється банківська політика, охоплює всі сторони діяльності банківської системи, забезпечує високий рівень управління витратами та доходами, результатами чого є підвищення платоспроможності і надійності, а також можливість вдосконалення банківських технологій та соціального розвитку.

Більшість учених визнають, що прогнозування в управлінському циклі передуює плануванню і його завдання полягає в передбаченні розвитку досліджуваного процесу, а також у пошуку рішень, які забезпечать розвиток виробництва та його частин в оптимальному режимі. Прогнозування і складання планів – елементи єдиної системи планування, об'єднані спільністю цілей і задач. Аналіз стану банківського кредитування України показує, що успішність його функціонування в умовах непередбачуваності сьогодення, мінливої кон'юнктури ринку, насамперед, залежить від розвитку та зрілості планування. Саме планування може стати тим дієвим інструментом сучасного управління, завдяки якому вітчизняна банківська система зможе стабілізувати свою діяльність і одержати необхідний імпульс для подальшого розвитку [77].

Одним із важливих інструментів в плануванні, розповсюдженим в усьому світі, є економіко-математичні методи прогнозування.

Як уже зазначалося, у банківському кредитуванні процеси планування і прогнозування є дуже важливими. Тому здійснимо прогнозування загального обсягу кредитів, наданих банківською сферою та окремо кредитів, наданих нефінансовим корпораціям і домогосподарствам на 2019-2021 рр. за допомогою методів економіко-математичного прогнозування.

Нами було побудовано прогнозні моделі у вигляді рівнянь та розраховано прогнозні показники обсягів банківського кредитування на майбутнє, за допомогою методу аналітичного вирівнювання Ми скористалися вихідними даними таблиці 3.1. Нами було використано лінії тренду, які найточніше апроксимують фактичні дані. Достовірність та адекватність моделей тренду нами було оцінено за допомогою коефіцієнтів кореляції та апроксимації, які було розраховано для кожної з обраних моделей методом найменших квадратів.

Ми розрахували параметри a і b для економіко-математичної моделі $y = a + b \cdot x$, застосувавши систему нормальних рівнянь щодо a і b (3.1) з метою

визначення залежності суми банківських кредитів від суми активів банківських установ. [9; 16; 38]:

$$\begin{cases} n \cdot a + b \cdot \sum x = \sum y, \\ a \sum x + b \sum x^2 = \sum y \cdot x. \end{cases} \quad (3.1)$$

Таблиця 3.1 – Фактичні дані для побудови моделей прогнозування обсягів банківського кредитування України на 2019-2021 рр.

Показники	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Активи, млн. грн.	1278095	1316852	1254385	1256299	1336358	1359703
Кредитний портфель, млн. грн.	910782	1020667	981627	998682	1016657	1073131
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	7,7	13,5	21,1	53,7	54,5	52,9
Кредити, надані нефінансовим корпораціям, млн грн	691903	778841	787795	822114	829932	872029
Кредити, надані домашнім господарствам, млн грн	193529	211215	174869	163333	174869	201102

Ми визначили залежність показників один від одного, з метою можливості проведення прогнозів на майбутнє. Для розрахунку побудуємо розрахункову таблицю (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Дані кореляційного відношення та загальної дисперсії за значеннями показників суми активів та суми кредитів банків України

Роки	n	Активи, млрд грн (x)	Кредити, млрд грн (y)	$x y$	x^2	y^2	$\hat{y}$	$\frac{ y - \hat{y} }{y} * 100$
2012 р.	1	1127,2	815,1	918781	1270579,84	664388	824,12	-1,105
2013 р.	2	1278,1	910,8	1164093	1633539,61	829556,6	976,37	-7,199
2014 р.	3	1316,9	1020,7	1344160	1734225,61	1041828	1015,52	0,508
2015 р.	4	1254,4	981,6	1231319	1573519,36	963538,6	952,45	2,969
2016 р.	5	1256,3	998,7	1254667	1578289,69	997401,7	954,37	4,439
2017 р.	6	1336,4	1016,7	1358718	1785964,96	1033679	1035,19	-1,819
2018 р.	7	1359,7	1073,1	1459094	1848784,09	1151544	1058,70	1,342
Всього	7	8929	6816,7	8730832	11424903,2	6681936	6816,7	-0,864
Середнє значення	$\bar{x}$	1275,6	973,8	1247262	1632129,0	954562,3	$\bar{y}$	$\bar{y}$
a	-313,6	x	x	x	x	x	x	x
b	0,009	x	x	x	x	x	x	x
σ_x	5092,01	x	x	x	x	x	x	x
σ_y	5615,24	x	x	x	x	x	x	x

Рівняння регресії: $\hat{y} = -313,6 + 0,009x$, тобто при зростанні суми активів на 1 млрд грн сума кредитів зростатиме на 9 млн грн.

Далі розрахуємо коефіцієнт еластичності за допомогою параметрів рівняння регресії (3.2):

$$K_{el} = b \cdot \frac{\sum x}{\sum y} = 0,009 \cdot \frac{1275,6}{973,8} = 1,23, \quad (3.2)$$

тобто при збільшенні суми активів на 1 %, сума кредитів збільшиться на 1,23 %.

Визначимо лінійний коефіцієнт парної кореляції (3.3) і коефіцієнт детермінації склали з метою визначення тісноти зв'язку між обраними параметрами (3.4):

$$r_{xy} = b \cdot \frac{\sigma_x}{\sigma_y} = 0,009 \cdot \frac{5092,01}{5615,24} = 0,907, \quad (3.3)$$

$$r_{xy}^2 = 0,907^2 = 0,822. \quad (3.4)$$

Отже, нами визначено між аналізованими параметрами прямий та тісний зв'язок, і на 82,2 % варіація обсягу кредитів залежить від змін обсягу активів, а на 17,8 % – від інших факторів.

Істотність і достовірність зв'язку та вірогідності обраної моделі ми перевірили за допомогою критерію Фішера, який дорівнює $F_{розр} = 27,8$. За математичною таблицею F_t при ймовірності 0,95 становить: $F_t(0,95) = 5,99$. Тобто, $27,8 > 5,99$, тобто $F_{розр} > F_t$.

Результати розрахунків засвідчили суттєвий вплив обсягу активів на обсяг кредитів, а обрана нами модель для прогнозування вважається достовірною.

На наступному кроці визначемо відносну похибку апроксимації з метою перевірки моделі на придатність (3.5):

$$\varepsilon = \frac{1}{n} \cdot \sum \frac{|y - \hat{y}|}{y} \cdot 100 = \frac{1}{7} \cdot -0,864 \approx 2,42\%. \quad (3.5)$$

Оскільки відносна похибка апроксимації менша 15 %, то апроксимація визначається якісною і тому за обраною моделлю можна прогнозувати.

Таким чином, $\hat{y}_{np}$. ведені нами розрахунки можна використовувати для прогнозування середньорічної суми кредитів на наступні роки. При збільшенні обсягу активів використаємо темп росту 2018 року – 101,7 %. Обчислимо прогнозний обсяг кредитів на 2019 р. при інших незмінних умовах: $x=1383,4$ млрд грн.; $= -313,6 + 0,009 \cdot 1383,4 = 1082,6$ млрд грн.

Отже, якщо у 2019 р. збережеться темп росту обсягу загальних активів банків на рівні 2018 р. – 101,7 % при інших незмінних умовах обсяг банківського кредитування може скласти 1082,6 млрд грн.

Ми визначили, що помилка прогнозування обраної моделі складає 33,32 млрд грн. Тобто, при прогнозному значенні обсягу кредитів 1082,6 млрд грн на 2019 рік, помилка прогнозу складає +/-33,32 млрд грн, тобто 3,1 % від прогнозної суми, що ми вважаємо позитивним результатом кореляційно-регресійного аналізу при обраних нами параметрів прогнозної моделі..

Для виявлення взаємозв'язку впливу між різними показниками, застосуємо методи економіко-математичного аналізу та побудуємо кореляційні поля для залежностей: кредитного портфеля від активів, частки простроченої заборгованості за кредитами від часу, кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та кредитів, наданих домашнім господарствам від часових змін (рис. 3.1–3.4). Визначимо найбільш придатні для прогнозування моделі, перевіривши їх на адекватність.

Трендові моделі аналізованих на рис. 3.1–3.4 залежностей свідчать, що найбільш придатною для прогнозування є поліноміальна в 2-ому ступені (нелінійна) залежність кредитного портфеля від активів банків із коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,79$ (за шкалою Чеддока зв'язку між фактором і результативною ознакою – високий).

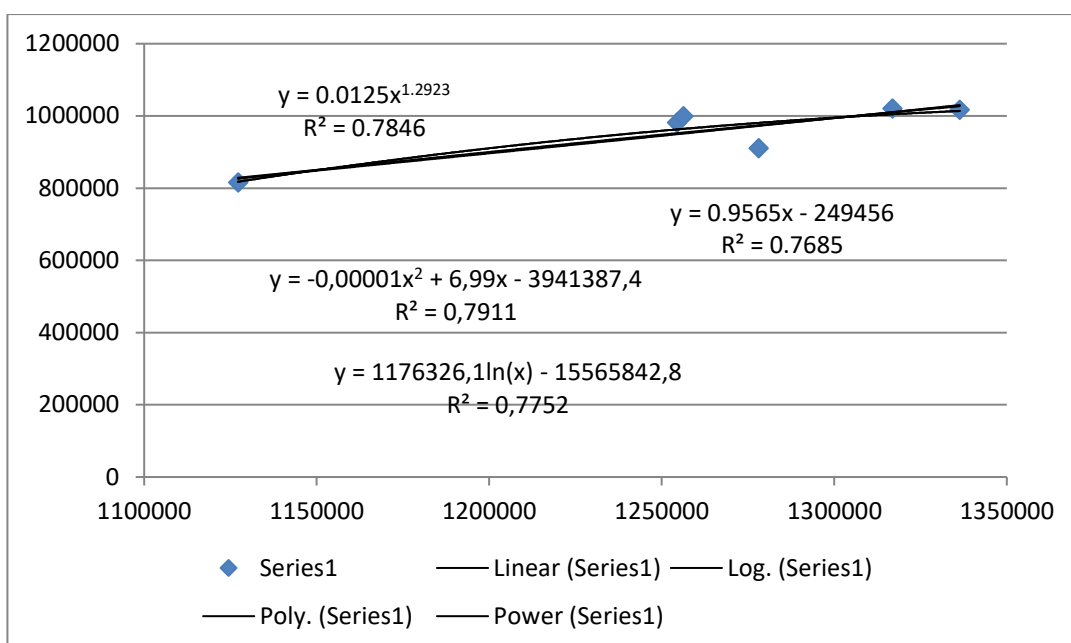

Рисунок 3.1 – Трендові моделі парної залежності кредитного портфеля від активів банківських установ України за 2013-2018 рр.

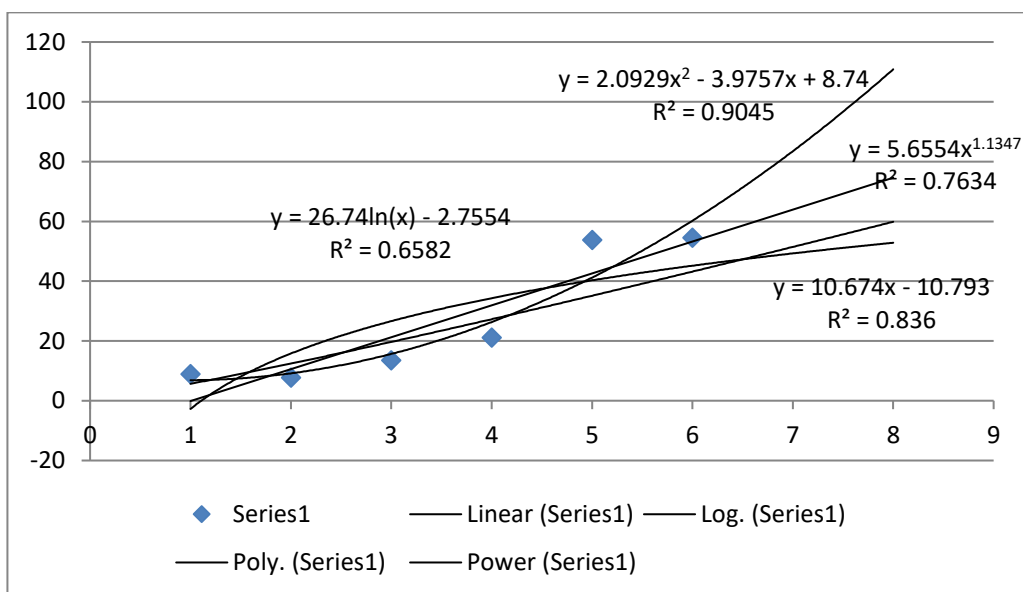

Рисунок 3.2 – Трендові моделі залежності частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів банківських установ України за 2013-2018 рр. від часу

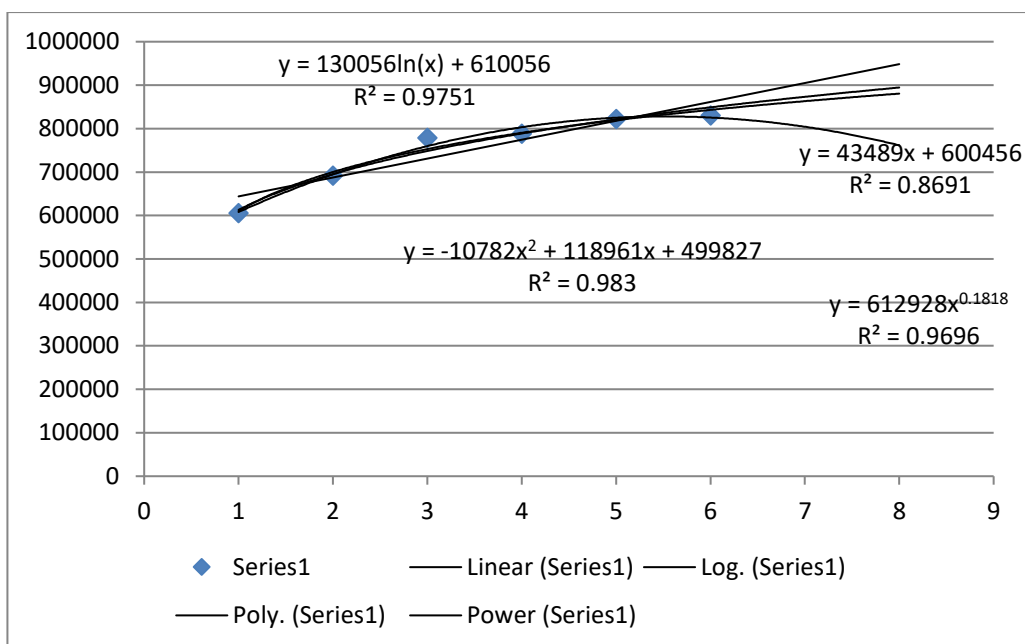

Рисунок 3.3 – Трендові моделі залежності кредитів, наданих нефінансовим корпораціям банківських установ України за 2013-2018 рр. від часу

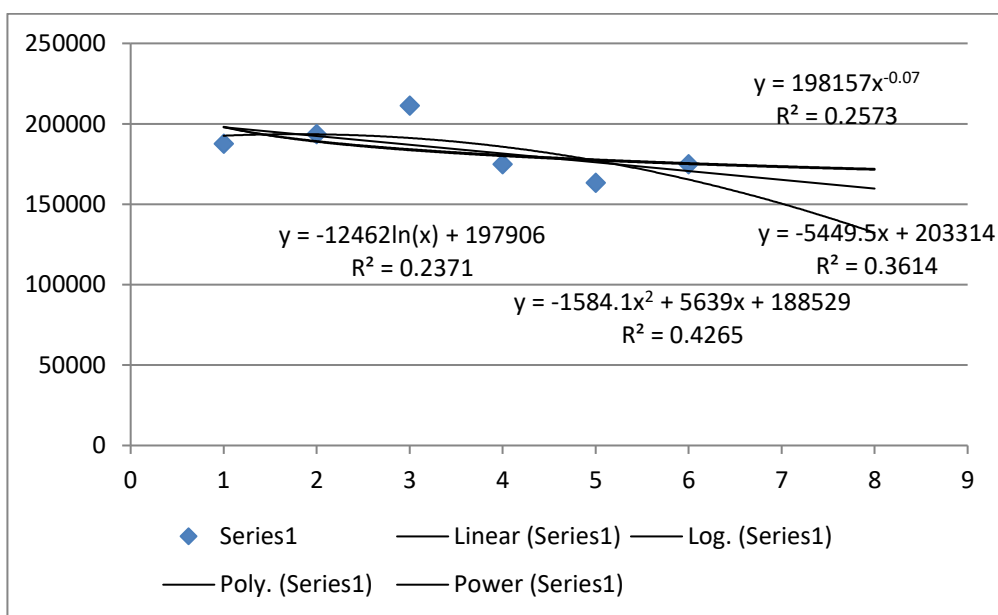

Рисунок 3.4 – Трендові моделі залежності кредитів, наданих домашнім господарствам банківських установ України за 2013-2018 рр. від часу

Для залежностей частки простроченої заборгованості за кредитами, кредитів, наданих нефінансовим корпораціям банківськими установами

України та кредитів, наданих домашнім господарствам банками від часу найбільш достовірними є також поліноміальні в 2-ому ступені залежності із коефіцієнтами детермінації відповідно 0,90, 0,98 та 0,43. Згідно шкали Чеддока у перших двох моделях відзначаємо високий та дуже високий зв'язок між параметрами, а в третій – помірний рівень зв'язку.

Таким чином, у обраних нами моделях парної кореляції високі значення коефіцієнтів множинної регресії та детермінації, що свідчить про закономірність даних залежностей, за якими можна прогнозувати.

Отже, використаємо обрані нами моделі для прогнозу визначених показників на 2019–2021 рр. (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Прогноз показників банківського кредитування в Україні на 2019-2021 рр.

Показники	Середньорічний темп росту за 2013-2018 роки	2019	2020	2021
Кредитний портфель, млн. грн.	1,035	1110330	1148819	1188642
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1,569	83,02	130,3	204,5
Кредити, надані нефінансовим корпораціям, млн грн	1,048	914051	958097,9	1004267
Кредити, надані домашнім господарствам, млн грн	1,015	204077,5	207097,1	210161,3

Отже, якщо у банківських установ України на 2019–2021 рр. збережуться середньорічні темпи росту 2013–2018 рр. обсягів кредитів, частки простроченої заборгованості за кредитами, обсягів кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та наданих домашнім господарствам банківськими установами України відзначається позитивна тенденція зростання за усіма показниками. Однак, якщо не буде вжито кардинальних заходів для повернення просроченої заборгованості за кредитами, то це негативне явище стане великою проблемою для банківської системи України на майбутнє.

Отже, в усьому світі застосування економіко-математичних методів для розв'язання фінансових проблем набуло широкого розповсюдження, тому вони є важливим інструментом в банківському прогнозуванні. Нами було доведено, що завдяки методам економіко-математичного прогнозування можна визначити достовірні прогностні моделі, за якими можна прогнозувати на майбутнє. Застосування економіко-математичного моделювання та прогнозування у банківському кредитуванні є визначальним шляхом для розрахунку тенденцій розвитку не тільки окремого банку, а й банківської системи в цілому та дозволяє знайти оптимальні моделі подальшого розвитку й планування банківської діяльності.

3.2. Розробка банківських стратегій використання кредитних інструментів для кредитування економічних суб'єктів

Як досліджено нами в попередніх розділах роботи, хоча існує досить широкий перелік можливих джерел і методів фінансування підприємств, залучити кошти в країнах з перехідною економікою досить непросто.

Фінансування реального сектору економіки та населення охоплює всі заходи, спрямовані на покриття потреб суб'єктів господарювання різних форм власності та домогосподарства в капіталі, які включають мобілізацію фінансових ресурсів (грошових коштів, їх еквівалентів та майнових активів), їх повернення, а також відносини між клієнтом та капіталодавцями, які з цього впливають (платіжні відносини, контроль та забезпечення) [55].

На основі проведених досліджень у попередніх розділах нами з'ясовано, що на сучасному етапі економічного розвитку України найважливішу роль у фінансуванні реального сектору економіки та населення відіграє такий інструмент, як банківський кредит. Від того, наскільки банківська система здатна забезпечувати потреби суб'єктів

господарювання необхідними грошовими ресурсами, і залежать перспективи подальшого зростання економіки, а ще – зростання прибутків банку у вигляді процентів за кредит.

Водночас сьогодні банківське кредитування (як основний кредитний інструмент фінансування реального сектору економіки та населення), не дивлячись на його очевидний та найбільш позитивний вплив на економічне зростання (особливо, з урахуванням значних обсягів накопичених фінансових ресурсів та потреб у них суб'єктів господарювання), виявилось не повною мірою спроможними посилювати позитивні економічні процеси.

Негативні тенденції в економіці стримують активізацію кредитної діяльності банків у сфері довгострокового кредитування, звужують асортимент і можливості банківських кредитних інструментів. Крім того, низький рівень життя населення, незадовільний фінансовий стан підприємств та домогосподарств обмежують можливості банків щодо мобілізації вільних грошових коштів як потенційного інвестиційного ресурсу.

У сучасних умовах економічного розвитку динамічність та складність кон'юнктури ринку, посилення конкурентної боротьби, непередбачувані зміни законодавства, вимагають від банків розробки стратегічних і виважених підходів до управління кредитним процесом.

У банківському менеджменті існують різні точки зору щодо стратегічного планування й управління банківським кредитуванням в умовах швидко змінюваного зовнішнього економічного середовища. Оскільки часовий горизонт щодо одержання достовірних прогнозних даних обмежений, то банки зазвичай нехтують цим видом планування й управління. Водночас, як стверджують окремі автори [4], саме реалізація науково обґрунтованих комплексних кредитних стратегій дозволить банкам протистояти впливу будь-яких негативних факторів, що найчастіше стохастично виникають. Вважаємо правильним твердження, що прийняття будь-якого тактичного рішення в банківській діяльності без опори на систему

стратегічних установок робить його у практичному відношенні непослідовним, а найчастіше й необґрунтованим [4].

Тому, окрім розробки загальної стратегії розвитку, банк має реалізовувати стратегії ефективного зростання за окремими напрямками своєї діяльності.

Оскільки, як уже зазначалося, одним із ключових напрямів діяльності, який приносить банку найбільший прибуток, є кредитування, вкрай важливого значення набуває процес формування ефективної кредитної стратегії банку, яка б окреслювала основні цілі і напрями впровадження кредитних інструментів на перспективу щодо кредитування різних суб'єктів економіки економіки [26].

Водночас сьогодні банки не приділяють достатньо уваги формуванню кредитних стратегій, виходячи з поточних і перспективних завдань щодо фінансування економіки. Наявність у банку конкурентоспроможної стратегії використання кредитних інструментів сприяє підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень щодо надання кредитів, дає змогу не лише зменшити загальний кредитний ризик портфеля боргових зобов'язань та збільшити його прибутковість, але й підтримати фінансову стабільність, надійність та ділову репутацію банку на кредитному ринку. Відсутність у банківських установ кредитної стратегії та кредитної політики або формальна їх наявність засвідчує відсутність у них стратегічного управління та планування кредитної діяльності, що підвищує ризики використання кредитних інструментів банків в довгостроковій перспективі.

Варто зазначити, що у спеціальній економічній літературі відсутнє чітке визначення поняття «стратегії використання кредитних інструментів», тоді як широко описане поняття «кредитна стратегія». Зокрема, В.І. Карбівничий так характеризує кредитну стратегію: «Стратегічне управління кредитними операціями являє собою діяльність щодо розробки кредитних стратегій банківської установи, формування цілей та завдань, вибору методів їх досягнення. В основі стратегічного управління лежить аналіз факторів, які

впливають на кредитні операції, стратегічне планування, механізми ув'язування стратегічних і тактичних рішень, контроль за реалізацією стратегії та можливість своєчасного її коригування» [33]. Згідно з визначенням С. В. Андрос кредитна стратегія є «комплексом заходів банку щодо підвищення прибутковості кредитних установ і зниження кредитного ризику» [4].

На нашу думку, важливо розрізнати поняття «кредитна стратегія» та «стратегія використання кредитних інструментів банківської установи», оскільки перше поняття є ширшим та охоплює визначений напрям банківської діяльності, тоді як друге поняття є складовою кредитної стратегії банку у сфері фінансування економічних суб'єктів, важелем, через який реалізується безпосередньо сама кредитна стратегія.

На основі узагальнення існуючих підходів з досліджуваної проблематики пропонуємо таке визначення поняття стратегії використання кредитних інструментів для кредитування економічних суб'єктів: це якісно визначений довгостроковий напрям розвитку банківських кредитних інструментів нефінансових корпорацій та домогосподарств, який сформований з урахуванням основних цілей, пріоритетів та конкурентних переваг банку, та дозволяє банківській установі конкурувати на ринку кредитних інструментів з метою забезпечення збалансованості показників ризикованості, прибутковості та ліквідності.

Стратегія використання кредитних інструментів обґрунтовується банком під час формування кредитної політики. Кредитна політика банку – це сукупність факторів, документів і дій, що визначають розвиток банку в галузі кредитування [12]. Кредитна політика визначає завдання і пріоритети кредитної діяльності банку, засоби і методи їх реалізації, а також принципи і порядок організації кредитного процесу. Вона створює основу організації кредитної роботи банку відповідно до загальної стратегії його діяльності, виступаючи необхідною умовою розробки системи документів, що регламентують процес кредитування [32]. Розробка кредитної політики

особливо важлива в умовах адаптування банків до складних і постійно змінних умов ринкового реформування економіки [4].

Кредитна політика для банківської установи є основою її кредитної діяльності, яка узгоджується із загальною концепцією розвитку банку, що дозволяє досягти взаємозв'язку стратегії та тактики банку в кредитній політиці.

Поєднуючи стратегічні цілі з тактичними завданнями, а також стратегічне та тактичне планування щодо реалізації їх на практиці, кредитна політика дозволяє банківським установам уникати у своїй діяльності проблем та досягти більш повної реалізації себе у сфері фінансування реального сектору економіки через використання кредитних інструментів. Основним призначенням кредитної політики має бути врахування загальних передумов необхідності кредитування і на цій основі створення сприятливих умов для ефективної роботи банку в кредитному напрямі, що має попередити прийняття нераціональних та помилкових рішень щодо провадження відповідної, у даному випадку кредитної, діяльності.

Основним критерієм для визначення якості кредитної стратегії використання кредитних інструментів є якість управління кредитним ризиком. В умовах ринкового середовища та конкурентної боротьби ефективне управління кредитним ризиком банківської установи набуває першочергового значення.

Прийняття управлінських рішень у сфері фінансування банками підприємств реального сектору та населення з урахуванням заходів з мінімізації кредитних ризиків має передбачати кредитна стратегія та кредитна політика, що безумовно сприяє поліпшенню їхньої ліквідності, стабільності та рентабельності.

У США та Західній Європі банківські установи активно розробляють та застосовують на практиці стратегії регулювання своєї кредитної діяльності та розробки на її основі кредитної політики. Це дозволяє більш успішно

функціонувати в банківському ринковому середовищі, ефективно управляти кредитними ризиками.

Узагальнення наукових і практичних підходів до формування стратегії використання кредитних інструментів банку [42] дає підстави стверджувати, що ефективна кредитна стратегія банку має відповідати таким вимогам:

- бути достатньо ефективною та гнучкою щодо використання кредитних інструментів для того, щоб банк міг досягти поставлених цілей, незважаючи на непередбачувані зміни у зовнішньому середовищі, використовуючи при цьому мінімум ресурсів для досягнення максимального результату;

- орієнтуватися на кілька ключових напрямів використання кредитних інструментів з метою досягнення збалансованості кредитного портфеля та концентрації зусиль і ресурсів банку з цією метою;

- дотримуватися ієрархічності та сумісності стратегії використання кредитних інструментів з іншими стратегіями розвитку банку з метою забезпечення ефективного функціонування банку загалом та іншим напрямів його діяльності;

- забезпечувати можливості для вибору серед альтернативних варіантів найефективніших рішень щодо використання кредитних інструментів з врахуванням компетентності фахівців та завдань у межах стратегічного управління;

- бути інноваційною та конкурентоспроможною серед конкурентів.

Основним етапом стратегічного управління кредитною діяльністю банківської установи є розробка стратегії управління кредитними операціями, яка виявляється, з одного боку, в організаційно-адміністративному управлінні діяльністю банківської установи, яке закріплене у внутрішніх документах банку, з іншого – у виборі варіантів стратегії. Стратегічне управління кредитними операціями являє собою діяльність щодо розробки кредитних стратегій банківської установи, формування цілей та завдань, вибору методів їх досягнення [42].

До інструментів стратегічного управління кредитними операціями банків відносять:

- місію банку у сфері кредитних операцій;
- концепції розвитку банку, цілі та завдання в рамках діючої концепції розвитку;
- стратегічне планування;
- кредитну стратегію;
- кредитну політику.

Виходячи з цього слід розрізняти стратегію і тактику кредитної політики.

Спираючись на результати наукових досліджень окремих авторів [42], вважаємо, що стратегія кредитної політики банку, на відміну від тактики, має охоплювати принципи і цілі конкретного банку на кредитному ринку, визначати пріоритети щодо вибору об'єктів кредитування і клієнтів, виробляти норми і правилами регламентування діяльності фахівців банку щодо кредитування суб'єктів господарювання з урахуванням рівня їх кваліфікації і досвіду. Тактика ж кредитної політики має забезпечувати менеджмент набором конкретних інструментів для реалізації його стратегічних цілей щодо кредитних операцій, розробляти заходи з удосконалення організації кредитного процесу.

Основним елементом кредитної політики в контексті стратегії є розробка її цілей, які, при цьому, мають корелювати із стратегічними цілями банку.

Система основних цілей кредитної політики банку через використання кредитних інструментів повинна включати:

- забезпечення максимального рівня доходності кредитних інструментів;
- підтримання оптимального співвідношення між кредитами, депозитами та іншими зобов'язаннями і власним капіталом банку;

- забезпечення фінансової стійкості банку у процесі використання кредитних інструментів;
- забезпечення зваженого та оптимального використання кредитних інструментів на розвиток економіки;
- досягнення оптимального балансу між зростанням обсягу кредитного портфеля і поліпшенням його якості;
- розширення клієнтської бази шляхом надання кредитних послуг високої якості;
- збереження високого рівня довіри клієнтів до банку шляхом своєчасного та повного виконання своїх зобов'язань перед вкладниками та акціонерами.

Формування цілей здійснюється як на довгострокову перспективу розвитку, так і на поточний період. Враховуючи економічну та політичну нестабільність в країні, вітчизняні банки переважно визначають кредитну політику та її цілі на поточний рік, рідше на дворічний або трирічний період.

Практичний досвід вітчизняних банків свідчить, що реалізація стратегії і тактики кредитної політики повинна здійснюватися через формування цільових програм кредитування, що знаходять втілення в конкретних проектах у рамках реалізації обраної стратегії та ініціюються новими інноваційними можливостями, що забезпечуються в процесі поточної діяльності. Отож, розробка таких цільових програм банків та проектів їх втілення має базуватися на відповідних принципах програмно-цільового планування, основними з яких є такі: цільова пріоритетність; системність та комплексність; забезпеченість та своєчасність; економічність та ефективність.

У практиці вітчизняних банків існують такі види цільових програм (проектів) фінансування підприємств реального сектору економіки: загальні - участь банку в державних програмах та участь банку в міжнародних програмах; участь банку в регіональних програмах; загальні бізнес-проекти; власні бізнес-проекти; внутрішньорганізаційні програми.

Розробка структури кредитної стратегії може бути представлена такими організаційними етапами, поступова реалізація яких забезпечить максимально ефективне стратегічне управління сучасним банком задля фінансування реального сектора економіки та населення.

Етапи розробки банками кредитної стратегії:

I етап. Діагностика сучасного стану використання кредитних інструментів для фінансування реальної економіки та фінансування населення банком;

II етап. Визначення стратегічного бачення діяльності банку у сфері фінансування реального сектору економіки та населення через використання кредитних інструментів;

III етап. Формулювання місії та стратегічних цілей;

IV етап. Визначення стратегічного підходу та оцінка альтернативних кредитних стратегій;

V етап. Аналіз стратегічного вибору банку;

VI етап. Затвердження та реалізація стратегії використання кредитних інструментів;

VII етап. Оцінка результатів впровадження стратегії використання кредитних інструментів та можливих коригувань.

В основу розробки стратегії банківського кредитування має бути покладена цільова функція, яка може зводитися до максимізації власної частки в диверсифікованих сегментах інвестиційного ринку з одночасним збільшенням прибутковості інвестицій.

Вважаємо, що стратегія використання кредитних інструментів повинна вирішувати такі завдання:

- визначення асортименту банківських послуг;
- визначення структури потенційних споживачів послуг та сегменту ринку, який планується охопити;
- опрацювання форм реалізації кредитних інструментів інвестиційного характеру;

- створення умов для забезпечення ефективного просування інвестиційних кредитних інструментів на ринок;
- прогноз економічного ефекту та розрахунок можливих ризиків (з опрацюванням системи заходів щодо їх усунення або ж мінімізації) при різних варіантах просування інвестиційного кредитного інструменту на ринок).

Для реалізації зазначених завдань необхідно розробити локальні (часткові) стратегії, зокрема – розвитку ринку (розширення ринку збуту кредитного інструменту за рахунок створення нового ринку або ринкових сегментів), розробки нового кредитного інструменту (створення принципово нових або ж модифікація наявних продуктів та їх реалізація на існуючих ринках і ринкових сегментах), диверсифікації (виведення на новий ринок нового кредитного інструменту).

В інтегрованому вигляді реалізація зазначених стратегій зводиться до конкурентної стратегії, яка в умовах загострення конкуренції на інвестиційному ринку спрямована на завоювання банками міцної позиції в конкурентному середовищі, забезпечення можливої стратегічної переваги.

При розробленні стратегій слід враховувати потенційні можливості їх реалізації банком, що залежатимуть, в свою чергу, від сценаріїв розвитку реальної економіки, а ці сценарії можуть набувати песимістичного чи оптимістичного характеру, виходячи з перспектив розвитку політико-економічної ситуації та кризового середовища.

Раціональна та ефективна кредитна стратегія використання кредитних інструментів банку повинна виражати намір банку щодо здійснення фінансування за певними галузями економіки та для населення. Вона має бути спрямована на довгострокову перспективу і тому має враховувати можливі циклічні коливання економічної кон'юнктури і пов'язані з ними зміни якості портфеля.

Прояв фінансово-економічної кризи потребує в банківському секторі можливість прийняття гнучких управлінських рішень, які дадуть змогу

забезпечити стабільні позиції банку та остаточний результат від своєї діяльності, максимально наближеного до запланованого. У сучасних умовах недостатній рівень використання кредитних інструментів зумовлений відсутністю стратегічного підходу до вибору стратегії впровадження кредитних інструментів. Рішення про впровадження та використання кредитних інструментів банківськими установами мають бути прийняті на підставі проведеного ґрунтовного дослідження конкурентної позиції банку на окремих сегментах ринку кредитних ресурсів з використанням інструментів стратегічного управління, серед них найбільш поширеним і ефективним в сучасних умовах є портфельний аналіз.

З точки зору управління ризиками кредитних інструментів, стратегічний портфельний аналіз розглядаємо як інструмент, за допомогою якого керівництво банківської установи може виявляти та оцінювати перспективи застосування кредитних інструментів для кредитування різних клієнтів. Таке дослідження підтвердить або спростує безпечність застосування кредитних інструментів у кожному окремому випадку [71].

З метою формування відповідного виду стратегії використання кредитних інструментів, для дослідження рівня ризику кредитування окремих клієнтів, будується матрицю, яка враховує як якісні характеристики об'єктів, так і кількісні. Для здійснення такого аналізу об'єктом визначено рівень кредитоспроможності домогосподарств та види економічної діяльності реального сектору економіки, які фінансуються за допомогою кредитних інструментів.

Характеристики видів стратегій використання кредитних інструментів подані у табл. 3.3.

Отже, вибір банком відповідного виду стратегії використання кредитних інструментів буде визначати напрями та видову (галузеву) структуру його кредитного портфеля, а також впливати на його якість, оскільки кредитні вкладення в різні види діяльності генерують різний рівень кредитного ризику.

Таким чином, перспективними напрямками удосконалення управління кредитними ризиками в умовах подолання наслідків фінансової кризи є оптимізація структури портфеля кредитних інструментів залежно від рівня кредитоспроможності домогосподарств та виду діяльності позичальника з метою мінімізації сукупного кредитного ризику шляхом впровадження відповідної банківської стратегії використання кредитних інструментів.

Таблиця 3.3 – Характеристика видів банківських стратегій використання кредитних інструментів залежно від ризикованості видів діяльності позичальників, [63]

Вид стратегії	Рекомендації щодо використання кредитних інструментів для кредитування різних видів позичальників
Поміркована стратегія використання кредитних інструментів	Обсяги використання кредитних інструментів для окремих видів позичальників залишається на існуючому рівні
Стратегія обмеженого зростання використання кредитних інструментів	Активне використання кредитних інструментів для фінансування позичальників, що вже застосовують помірковану стратегію використання кредитних інструментів. Така активізація відбувається швидкими темпами шляхом запровадження нових кредитних продуктів з врахуванням особливостей та рівня ризику суб'єктів господарювання, відповідного виду діяльності
Помірковано-активна стратегія використання кредитних інструментів	Прискорена активізація використання кредитних інструментів для фінансування позичальників, що застосовують помірковану стратегію використання кредитних інструментів та стратегію обмеженого зростання. Цей процес відбувається шляхом динамічного запровадження нових кредитних продуктів з врахуванням потреб, особливостей та рівня ризику суб'єктів господарювання
Стратегія інтенсивного використання кредитних інструментів	Ті види економічної діяльності, які застосовують стратегії інтенсивного використання кредитних інструментів для фінансування позичальників, фінансуються випереджаючими темпами. Кредитні інструменти для фінансування таких суб'єктів господарювання реалізуються для максимального отримання доходів в короткостроковий термін і характеризуються високим рівнем ризику.

Щоб змінити ситуацію на ринку кредитування, необхідним є проведення таких реформ, які б дозволили і банкам активізувати кредитну діяльність, і підприємствам підвищити рівень кредитоспроможності.

Кредитні інструменти мають створювати сприятливі умови для розвитку всіх сфер і галузей національної економіки. Вони є важливим джерелом капітальних інвестицій, тому традиційно виділяється їх вагома роль у реструктуризації економіки та інвестиційній діяльності.

3.3 Напрями розвитку банківського кредитування на основі імплементації зарубіжного досвіду до умов України

В умовах сьогодення банківське кредитування все ще залишається недостатнім, щоб стати реальним каталізатором економічного зростання в Україні. За показником співвідношення активів банків до ВВП Україна в кілька разів відстає від країн з розвинутою ринковою економікою. Вкрай низьким, порівняно з масштабами економіки, є обсяг кредитів приватному сектору до ВВП, які надають вітчизняні банки – 64,9%, що у 3 рази менше аналогічного показника Великобританії, в 2 рази – Швеції, майже в 1,3 раза – Словенії [73]. Швидке зростання кількості кредитних інструментів і активів стало одним із найбільших ризиків сучасного світового економічного розвитку. За оцінками експертів Глобального інституту МакКінслі (McKinsey Global Institute), фінансова глибина (financial depth) економіки (співвідношення традиційних фінансових активів і світового ВВП) збільшилася з 261% у 1990 р. до 356% у 2017 р. [60].

Основні проблеми, що негативно впливають розвиток банківського кредитування домогосподарств в Україні, представлені на рис. 3.5.

З метою порівняння та використання зарубіжного досвіду в Україні потребують детального розгляду системи кредитування у розвинених країнах, де, зокрема, держава стимулює банки до видачі довгострокових кредитів [60]. На національних ринках позикових капіталів зарубіжних країн важливу роль відіграють фінансово-кредитні установи, які посідають

важливе місце системі кредитування. Безперечно, кредитна структура різних країн є неоднаковою.

Рисунок 3.5 – Основні проблеми, що негативно впливають розвиток банківського кредитування домогосподарств в Україні та напрями їх вирішення, [74]

Важливим напрямом удосконалення банківського кредитування з суб'єктами підприємництва, на наш погляд, є зарубіжний досвід державної політики підтримки малого і середнього бізнесу, передусім стосовно підвищення доступності фінансування. Практично всі країни (крім Ірландії і Нової Зеландії) мають державні гарантійні програми (табл. 3.4).

Важливим кроком кредитування сектору малого і середнього бізнесу в наведених країнах є цільові кредити (до прикладу, на розвиток інновацій) з пільговими умовами (Росія, Швейцарія тощо), мікрофінансування, гарантії за експортними операціями, податкові пільги.

Розпочнемо наше дослідження із розгляду функціонування кредитної системи США. Подібно до кредитних систем всіх розвинених країн кредитна система США є дворівневою: перший рівень – Федеральна резервна система;

другий рівень – комерційні банки та небанківські фінансово-кредитні установи [60].

Таблиця 3.4 – Державна політика підтримки малого і середнього бізнесу, яка стосується підвищення доступності фінансування [44]

Заходи державної підтримки МСБ	Держава
Збільшення обсягів підтримки у вигляді гарантій за кредитами МСБ	Великобританія, Данія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Південна Корея, Словаччина, Словенія, США, Таїланд, Угорщина, Фінляндія, Чилі, Швейцарія.
Надання особливих умов за гарантіями для стартап-бізнесу	Данія, Канада, Нідерланди
Збільшення державних гарантій за експортними операціями	Великобританія, Данія, Іспанія, Канада, Нідерланди, Нова Зеландія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція
Збільшення частки прямого фінансування	Іспанія, Канада, Південна Корея, Сербія, Словенія, Угорщина, Чилі
Субсидування відсоткових ставок	Великобританія, Іспанія, Португалія, Росія, Туреччина, Угорщина
Податкові пільги, відстрочка платежів	Великобританія, Ірландія, Іспанія, Італія, Нова Зеландія, Росія, Франція
Об'єднання банків, які спеціалізуються на кредитуванні МСБ, в тому числі – які кредитують МСБ з негативною відсотковою ставкою	Данія, Ірландія
Фондування Центральним банком кредитних організацій	Великобританія

Значно на розвиток зовнішньої торгівлі впливає Експортно-імпортний банк США. Як правило, покупці американських товарів у кредит з участю у кредитуванні Експортно-імпортного банку США сплачують 10-20% їх вартості, комерційні банки – 30-55%, а решту – Експортно-імпортний банк США. Така система дає можливість банку, з одного боку, брати участь у кредитуванні багатьох проектів, з іншого, зменшити ризики непогашення кредитів [49].

Найбільша частка в структурі послуг банку належить гарантіям (близько 80%); частка наданих кредитів упродовж 2009-2017 рр. поступово зменшувалась і в середньому становила 7 %; частка страхових послуг протягом цього ж періоду майже не змінювалась (близько 11 %) [59].

Як свідчить проведене дослідження, у США поширеною формою довгострокового кредитування є інвестиційні кредити, які надаються на створення нових підприємств, розширення і модернізацію діючих. Дані кредити є без заставними, проте мають вищий відсоток та інколи передбачають передачу частки акцій у власність банку [59].

Заслуговує на увагу досвід США, що стосується розвитку малого бізнесу за рахунок системи державних контрактів, які дають можливість отримати гарантований ринок збуту продукції, прискорити нагромадження приватного капіталу, збільшити виробничі потужності [76].

У Сполучених Штатах, як і в інших розвинених країнах, кредитуванням традиційно займаються приватні банкірські дома, значення та вплив яких постійно знижується і вони поступово перетворюються в акціонерні банки. Серед них можна назвати корпорації «Дж. П. Морган Чейз і компанія» та «Веллс Фарго». За даними станом на 01.01.2017 р. остання займала 5 місце серед американських банків [66].

Традиційно сильні позиції в кредитній системі займає ощадна справа. Так, в США функціонують житлово-ощадні банки, основою діяльності яких є залучення грошових заощаджень на депозити, а специфіка діяльності проявляється в наданні кредитів виключно на будівництво або придбання нерухомості; позичково-ощадні асоціації, які мобілізують кошти за рахунок залучення заощаджень населення шляхом продажу власних акцій (різновидністю цих асоціацій є позичково-будівельні асоціації) [49].

Кредитні спілки (Credit Unions) та кооперативні банки (Cooperative Banks) США входять у Національну асоціацію кредитних союзів. Поряд з іншими небанківськими фінансово-кредитними установами вони активно працюють у сфері кредитування реального сектору економіки [20].

Суттєвим елементом кредитної системи США є іноземні банки. На території США вони здійснюють свою діяльність через відділення, агентства, комерційні банки, інвестиційні компанії. Банківські установи, що є філіями іноземних банків, аналізуються і підлягають нагляду з боку федеральної та

штатної влади на тих самих умовах та принципах, що і інші федеральні банки штатів. На них припадає близько третини обсягу кредитування бізнесу в США [60].

Ринок лізингу США характеризується істотною консолідацією лізингового ринку. Передумовою, що сприяла такому швидкому та високому рівню розвитку лізингу, було введення податкових пільг на стадії зародження та їх чітке законодавче регулювання. У період стабілізації економіки (1980-ті роки), податкові пільги більше не розглядалися як інструмент стимулювання капіталовкладень і, реформуючи податкову систему США, уряд обмежив використання податкових пільг, скасувавши інвестиційні пільги та змінивши профіль амортизації. Зі зниженням прибутковості лізингової діяльності, розвиток лізингової послуги не зупинився [54], оскільки ринок характеризувався стійким та зрілим станом. Як свідчать дані World Leasing Yearbook, сьогодні спостерігається тенденція загального затихання ринку лізингу, скорочуються обсяги лізингових операцій, і їх зростання можливе лише за умов загального зростання економіки. Хоча ринок і досяг зрілості, проте багато лізингових організації продовжують пропонувати тільки фінансовий лізинг, а інші надають послуги лише операційного або комплексного лізингу.

Що стосується використання таких кредитних інструментів, як кредитні деривативи, то спеціалісти Федеральної резервної системи США практикують їх як збалансовані кредитні інструменти, що дають можливість одній стороні (бенефіціару) перенести кредитний ризик з активів на іншу сторону (гаранта) без фізичного продажу активів [62]. Крім того, банківські аналітики з фірми Capital Markets Risk Advisors під кредитними деривативами розуміють інструменти, «в основі яких лежить зміна кредитних характеристик якогось активу або групи активів, чутливих до змін рівня кредитного ризику».

Отже, проаналізувавши досвід США у сфері банківського кредитування, пропонуємо для України застосування таких заходів:

– державна підтримка установ, які здійснюють кредитування реального сектору економіки. Зокрема, використання бюджетних коштів для здійснення заходів щодо розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в державі. Реалізація відповідних державних програм може здійснюватись через механізм здешевлення кредитів (держава компенсує частину відсотковій ставки за кредитом), залучених як в іноземній, так і національній валютах;

– запровадження податкових пільг (зокрема, пільгова ставка податку на прибуток) для компаній, що використовують такий кредитний інструмент як лізинг, що сприятиме подальшому розвитку лізингового ринку. Ця рекомендація має бути втілена на законодавчому рівні із внесенням відповідних змін до Податкового кодексу України, зокрема в частині оподаткування прибутку від лізингової діяльності;

– удосконалити оцінку позичальників шляхом використання інформації з додаткових джерел, запровадження аналізу роботодавця позичальника та створення на макрорівні єдиної бази даних позичальників та поручителів, враховуючи і клієнтів небанківських фінансових установ;

– використання різних видів страхування залежно від виду кредиту;

– використовувати фінансовий контролінг і, зокрема, контролінг поведінки для кредитування домогосподарств;

– запровадження розподілу функціональних повноважень та лімітування, а також їхніх комбінацій залежно від виду кредиту для населення.

Дослідимо особливості банківського кредитування Німеччини, де комерційні банки здійснюють найрізноманітніші операції, зокрема надання довгострокових кредитів та вкладення коштів у власний капітал підприємств. Це, безперечно, позначилося на розвитку реального сектору економіки. Потреби населення та національної економіки у банківських кредитах, створення умов для стабілізації та зростання економіки задовольняють на засадах здорової конкуренції комерційні банки.

Як свідчить аналіз літературних джерел, у Німеччині досить поширене кооперативне кредитування. Німеччина є батьківщиною кредитної кооперації, яка за майже 150-літню історію свого розвитку перетворилась у потужну фінансову систему, що відіграє важливу роль у німецькій банківській системі.

Такі кооперативні установи, як сільськогосподарські кредитні банки – «Райфазен» та народні – «Фольксбанки», а також центральні кооперативні банки обслуговують дрібних та середніх підприємців, конкуруючи з іншими банками.

Їх діяльність зосереджується на отриманні безстрокових ощадних вкладів, а також на наданні короткострокових і середньострокових кредитів своїм членам (при цьому важливо зазначити, що обсяг довгострокових кредитів постійно збільшується), а сьогодні кооперативні товариства пропонують універсальний асортимент послуг. Головна перевага таких установ – низькі відсоткові ставки за кредитами. Сьогодні німецька система кооперативних банків обслуговує близько 30 млн. членів-клієнтів і має загальний баланс 576,1 млрд. євро. Близько 75% всіх бізнесменів, 80% фермерів і 60% ремісників є членами кооперативних банків [19].

У Німеччині застосовують систему пільгового кредитування при освоєнні високотехнологічних виробництв, створенні малих приватних підприємств. У такому разі плата за користування кредитними ресурсами, як правило, не перевищує 6 % річних, а термін надання позики – 10-15 років [25].

Що стосується такого кредитного інструменту як лізинг, то в Німеччині вартість договорів лізингу складає 66,34 млрд. доларів, незважаючи на відсутнє спеціальне законодавство з лізингу (лізингові операції регулюються нормами комерційного права). Законодавством Німеччини передбачено опціон, котрий призводить лізинг до договору купівлі-продажу в розстрочку особливого типу.

Найпоширенішим предметом лізингу у Німеччині є автомобілі, що є актуальним і для вітчизняного лізингового ринку.

Отже, як видно із проведеного дослідження, на відміну від України, у Німеччині провідна роль у кредитуванні належить, зокрема, кредитним кооперативам. Тому на підставі аналізу німецького досвіду запропонуємо такі заходи, які сприятимуть активізації кредитування в Україні:

- кредитування комерційними банками суб'єктів господарювання через вкладання коштів у власний капітал підприємств шляхом придбання корпоративних цінних паперів;

- законодавче регулювання кредитної системи, що сьогодні в принципі відсутнє в Україні, оскільки регулювання використання кредитних інструментів здійснюється на підставі Закону України «Про банки та банківську діяльність», Цивільного кодексу та внутрішніх Положень комерційних банків. Тому необхідним є прийняття Закону України «Про кредитування», у якому будуть закріплені правила та принципи кредитування;

- активізація кооперативного кредитування, що сприятиме розвитку сільського господарства. Задля якісного поліпшення діяльності кредитних спілок та використання ними кредитних інструментів доцільно запровадити низку заходів організаційно-розпорядчого спрямування. Внесення відповідних змін до Закону України «Про кредитні спілки» щодо можливості обслуговувати малі та середні підприємства у сільській місцевості дозволить розширити ресурсну базу кредитних спілок, а також долучитися малим та середнім підприємствам до доступних кредитних ресурсів з метою їх розвитку;

- використання банківськими установами кредитних інструментів (зокрема, інвестиційного кредиту, фінансового лізингу) з пільговими відсотковими ставками для фінансування інноваційних проектів у високотехнологічних галузях, субсидування розміру процентних ставок при кредитуванні банками підприємств реального сектору (передусім

підприємств, орієнтованих на виробництво експортної продукції), податкове заохочення банків, які здійснюють фінансування пріоритетних галузей реального сектору економіки.

Розглянемо також досвід Японії у сфері банківського кредитування. Нині кредитно-банківська система Японії є однією з найбільш потужних і розвинених у всьому світі. Кредитна система Японії складається з приватних, державних і кооперативних кредитно-фінансових установ, яких налічується близько 6200. Ці фінансово-кредитні інститути тісно контактують із промисловими і торговельними компаніями. Під контролем міських банків перебуває діяльність багатьох інших фінансово-кредитних інститутів, у тому числі - регіональні комерційні банки. Міські банки є головними постачальниками коштів у ті галузі японської економіки, що розвиваються швидкими темпами, особливо - в експортні. Для них характерні високий рівень перекредитування і залежність від Банку Японії. Банки довгострокового кредиту розміщують на ринку дібенчери двох видів: відсоткові папери (на термін 5 років із виплатою відсотків двічі на рік) та дисконтні папери (з річним строком, що продаються за ціною, зменшеною на суму дисконту).

Поряд з національними комерційними банками в Японії функціонує численна група іноземних банків, якими відкрито більше 90 відділень. Іноземні банки в Японії істотно відрізняються один від одного розміром своїх активів, видами основних операцій та статусом, який вони займають в банківській системі країни. Особливістю цих банківських установ є значні обсяги кредитування. Так, частка позик іноземних банків становить близько 3% загальної суми позик, виданих усіма японськими банками.

Важливе місце в кредитній системі Японії посідає Японський банк розвитку. Його діяльність зосереджено на пільговому кредитуванні галузей економіки. Він здійснює довгострокове кредитування промисловості, в основному тих галузей, які є ризиковими з точки зору приватних банків.

Отже, проаналізувавши кредитну систему Японії, вважаємо за доцільне запропонувати такі заходи в Україні:

- активна участь держави у кредитуванні. Це стане можливим через закріплення на рівні законодавства переліку високотехнологічних галузей, фінансування яких з використанням кредитних інструментів є пріоритетним. На наш погляд, у Державному бюджеті повинні бути виділені кошти на рефінансування банків, які використовують кредитні інструменти для фінансування інвестиційних програм реального сектору економіки;

- пільгове кредитування малого та середнього бізнесу під урядові гарантії. Оскільки такі підприємства завжди відчують брак фінансових ресурсів, то ефективними, на нашу думку, може стати субсидування першого внеску за кредитними інструментами банків (зокрема, проектним фінансуванням) за рахунок цільового використання бюджетних коштів. Додатковим забезпеченням виступатимуть державні гарантії за такими кредитними інструментами, що сприятиме розвитку інституту гарантійних фондів;

- з метою активізації участі комерційних банків у процесах структурної перебудови вітчизняної економіки доцільно закріпити на законодавчому рівні можливість передачі в управління банкам на тривалий період контрольних пакетів акцій підприємств, яким вони надають довгострокові кредити.

Розглянемо систему банківського кредитування Франції. Головна особливість кредитної системи Франції – швидкий розвиток після Другої світової війни державного сектору у банківській системі.

Цей процес відбувався шляхом націоналізації приватних банків, створення державних та напівдержавних установ, державного регулювання банківської справи. У французькій кредитній системі широко представлені спеціальні кредитні установи. Серед них слід виділити Креді насіональ – акціонерний напівдержавний банк. Його акціонерами є промислові компанії, банки та приватні особи, але діяльність перебуває під безпосереднім

контролем держави. Він надає середньо- та довгострокові кредити державним та приватним підприємствам, а також гарантії, завдяки яким зобов'язання боржників можуть бути враховані кредиторами прямо і опосередковано(через доручення інших кредитних органів) у Банку Франції. Бере активну участь у кредитуванні експорту. Разом із Банком зовнішньої торгівлі здійснює довгострокове кредитування імпорту [49].

У Франції існує досить розвинута система кооперативних кредитних установ, які виконують банківські функції. Основна частина кредитів сільському господарству надається касами сільськогосподарського кредиту (8000), які поєднуються у регіональні (96). Верхньою ланкою є «Національна каса сільськогосподарського кредиту» («Кесе насьональ де креді агриколь»). До кінця 1988 р. ця каса була державною інституцією, згідно з законом 1988 р. стала акціонерним товариством. Асоціація кооперативних банків «Креді агриколь» - одна з найбільших банківських груп у Франції (існує з 1920 р.).

Кредитування підприємств сільського господарства Франції забезпечують переважно кооперативні банки [35]: «Креді агріколь мютюель», «Креді мю-тюель агріколь е дюраль» і «Банк пошолер». У рамках здійснення державних програм фермери отримують пільги та безоплатні кредити. Якщо програма здійснюється на національному рівні, фінансування в рамках структурної політики йде з національного бюджету [35].

Отже, роль банківського кредитування у Франції достатньо висока. Проте, на відміну від України, держава бере безпосередню участь у процесах саме банківського кредитування реального сектору економіки. Тому, для застосування в Україні досвіду Франції, рекомендуємо таке:

— сприяння розвитку кредитних кооперативів, які б об'єднали представників малого та середнього бізнесу. Як вже зазначалося, використання кредитних інструментів кредитними кооперативами в Україні гальмується недосконалістю законодавства та необізнаністю щодо них представників малого та середнього бізнесу, тому необхідно популяризувати

серед них переваги фінансування підприємницької діяльності з використанням інструментів кредитних кооперативів;

– активне кредитування кооперативними банками сільського господарства. Сьогодні в Україні кооперативних банків як таких не існує, що потребує прийняття нормативного документу, який би закріпив процедуру створення та функціонування кооперативних банків в Україні, що сприяло б розвитку реального сектора економіки через використання їх кредитних інструментів для його фінансування.

Отже, дослідивши зарубіжний досвід банківського кредитування, можемо виділити такі аспекти, що дозволять підвищити його рівень в Україні:

– підвищення ролі небанківських фінансово-кредитних установ у кредитуванні населення і реального сектору економіки держави. Новий поштовх для розвитку кредитного руху має надати уніфікована державна політика підтримки небанківських фінансових установ та система навчання фахівців кредитних спілок;

– сприяння підвищенню кредитної спроможності банків. Модернізація системи регулювання системи використання кредитних інструментів банків повинна бути орієнтована на законодавче закріплення пільг для банків, які активно фінансують реальний сектор економіки, шляхом зниження нормативів ліквідності та відрахувань у резервні фонди, зміни в черговості платежів, введення пільг в оподаткуванні. Доцільним є також введення для банків, у кредитному портфелі яких значну частку займає кредитування інноваційно-інвестиційних проектів, індивідуальних нормативів регулювання їх діяльності з боку нагляду;

– зниження рівня відсоткової ставки через механізм державної компенсації вартості кредитів для підприємств стратегічно важливих галузей економіки;

- підвищення правової захищеності кредиторів та створення інституційної мотивації залучення банків для інноваційного розвитку держави;
- з метою зменшення адміністративних та оперативних витрат банків необхідно запровадити режим пільгового оподаткування прибутку банків, що кредитують підприємства стратегічно важливих галузей і сфер економіки;
- розвиток такого конструктивного кредитного інструмента, як фінансовий лізинг, який за своєю ефективністю рівносильний довгостроковому кредитуванню, шляхом внесення змін до Закону України «Про фінансовий лізинг» в частині, що пов'язана з регулюванням лізингових (орендних) відносин, а саме: передбачити податкові та митні пільги лізингодавцям і орендарям;
- продовжувати роботу щодо створення бази даних неплатоспроможних позичальників та клієнтів, що зловживають кредитними коштами.

Таким чином, українським банкам необхідно звернути увагу на зарубіжний досвід відносно індивідуального підходу до позичальників у напрямі погашення позик і застосування процентних ставок за кредит, враховуючи ситуацію в реальному секторі економіці.

Ефективній співпраці банків і нефінансових корпорацій сприятиме зміна у банківських установ своїх традиційних загальних підходів до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши потреби кожного сектора економіки та можливості погашення для окремого позичальника. Українським банкам потрібно звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб у кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності.

Висновки за розділом 3

Дослідження перспективних напрямів розвитку банківського кредитування України дали можливість дійти висновків:

1. Доведено, що в усьому світі застосування економіко-математичних методів для розв'язання фінансових проблем набуло широкого розповсюдження, тому вони є важливим інструментом в банківському прогнозуванні. Нами було визначено, що завдяки методам економіко-математичного прогнозування можна виявити оптимальні прогнозні моделі, за якими можна прогнозувати на майбутнє. Застосування економіко-математичного моделювання та прогнозування у банківському кредитуванні є визначальним шляхом для розрахунку тенденцій розвитку не тільки окремого банку, а й банківської системи в цілому та дозволяє знайти оптимальні моделі подальшого розвитку й планування банківської діяльності. Нами визначено, якщо у банківських установ України на 2019–2021 рр. збережуться середньорічні темпи росту 2013–2018 рр. обсягів кредитів, частки простроченої заборгованості за кредитами, обсягів кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та наданих домашнім господарствам банківськими установами України, то відзначається позитивна тенденція зростання за усіма показниками. Однак, якщо не буде вжито кардинальних заходів для повернення просроченої заборгованості за кредитами, то це негативне явище стане великою проблемою для банківської системи України на майбутнє.

2. Обґрунтовано, що вибір банком відповідного виду стратегії використання кредитних інструментів буде визначати напрями та видову (галузеву) структуру його кредитного портфеля, а також впливати на його якість, оскільки кредитні вкладення в різні види діяльності генерують різний рівень кредитного ризику. Таким чином, перспективними напрямками удосконалення управління кредитними ризиками в умовах подолання наслідків фінансової кризи є оптимізація структури портфеля кредитних інструментів залежно від рівня кредитоспроможності домогосподарств та виду діяльності позичальника з метою мінімізації сукупного кредитного ризику шляхом впровадження відповідної банківської стратегії використання

кредитних інструментів. Щоб змінити ситуацію на ринку кредитування, необхідним є проведення таких реформ, які б дозволили і банкам активізувати кредитну діяльність, і підприємствам підвищити рівень кредитоспроможності. Кредитні інструменти мають створювати сприятливі умови для розвитку всіх сфер і галузей національної економіки. Вони є важливим джерелом капітальних інвестицій, тому традиційно виділяється їх вагома роль у реструктуризації економіки та інвестиційній діяльності.

3. Дослідження зарубіжного досвіду банківського кредитування, виявило такі аспекти, що дозволять підвищити його рівень в Україні: підвищення ролі небанківських фінансово-кредитних установ у кредитуванні населення і реального сектору економіки держави; сприяння підвищенню кредитної спроможності банків; зниження рівня відсоткової ставки через механізм державної компенсації вартості кредитів для підприємств стратегічно важливих галузей економіки; підвищення правової захищеності кредиторів та створення інституційної мотивації залучення банків для інноваційного розвитку держави; запровадження режиму пільгового оподаткування прибутку банків, що кредитують підприємства стратегічно важливих галузей і сфер економіки; продовжувати роботу щодо створення бази даних неплатоспроможних позичальників та клієнтів, що зловживають кредитними коштами. Також українським банкам необхідно звернути увагу на зарубіжний досвід відносно індивідуального підходу до позичальників у напрямі погашення позик і застосування процентних ставок за кредит, враховуючи ситуацію в реальному секторі економіці. Ефективній співпраці банків і нефінансових корпорацій сприятиме зміна у банківських установ своїх традиційних загальних підходів до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши потреби кожного сектора економіки та можливості погашення для окремого позичальника. Також вітчизняним банкам потрібно звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб у кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності.

ВИСНОВКИ

Дослідження сучасного стану банківського кредитування та перспективних напрямів його розвитку дало підстави для наступних висновків:

1. За результатами проведеного наукового дослідження, на підставі порівняльного аналізу та систематизації існуючих підходів до розкриття сутності кредиту нами зроблено висновок, що за доцільне визначати кредит як економічні відносини, які виникають з приводу передачі кредитором позичальнику вартості (грошових коштів або товарів) на умовах повернення, строковості, платності. Оскільки банківський кредит безперечно є похідним від кредиту, то повинна зберігатися їхня видова єдність та спільна економічна основа. Тому нами запропоновано таке визначення: банківський кредит – економічні відносини, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості в грошовій формі на умовах повернення, строковості та платності. Здійснений аналіз наукової літератури дозволив запропонувати удосконалене трактування терміну «банківське кредитування». Так, банківське кредитування пропонуємо розглядати як процес, який складається з послідовних дій щодо реалізації економічних відносин, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості у грошовій формі на умовах повернення, строковості та платності.

2. Нами було здійснено деталізовану класифікацію кредитних інструментів банківського кредиту за основними ознаками, які необхідно враховувати під час аналізу кожної конкретної кредитної пропозиції та прийняття рішення щодо її задоволення, структуруванні позики та складанні кредитної угоди та зроблено висновки, що здійснення класифікації банківського кредиту за низкою розглянутих ознак дає можливість повніше розкрити його сутність, а також має практичне значення для аналізу тенденцій розвитку діяльності та її прогнозування на майбутнє.

3. Визначено, що у теорії та практиці кредитних відносин виокремлюють сім основних стадій реалізації процесу банківського кредитування, управління яким банк повинен ретельно організовувати, зокрема: розгляд заявки позичальника на отримання кредиту, аналіз фінансового стану (кредитоспроможності) клієнта, розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору, визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій повернення позики, процедура надання позики, процедура погашення позики та контроль за кредитною операцією. Систематичний моніторинг стану кредитного процесу, що поєднується з постійним аналізом якості кредитного портфеля банку посідає одне з центральних місць у системі банківського менеджменту. Головне завдання, яке вирішується на заключній стадії, – розробка нагальних практичних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кредитної політики банку.

4. Тенденції розвитку обсягу кредитів, наданих в національну економіку протягом 2013-2018 рр., є нерівномірними. Криза 2014-2015 рр. спричинили скорочення обсягів банківського кредитування вітчизняної економіки. Як наслідок, на кінець 2017 р. обсяг банківського кредитування економіки був меншим за обсяг у кінці 2014 р. Але вже у 2018 р. відбулося зростання величини кредитування на 5,6 % відносно 2017 р. та на 5,1 % відносно 2014 р., що можемо коментувати як покращення стану банківської системи. Позитивним моментом є зростання активів банківських установ у 2018 році порівняно з 2013 р., що націлює на висновки про збільшення потужності та фінансової стабільності банків, не дивлячись на скорочення їх кількості.

Спостерігається зростання частки кредитів, наданих в у національній валюті за 2014-2018 роки та її зменшення у іноземній. Дане явище було викликано нестабільністю курсу національної валюти та зростанням вартості іноземної валюти, що спричинило значний рівень валютного ризику для клієнтів. Результати дослідження чітко відображають тенденцію збільшення обсягів наданих кредитів терміном більше 5 років, як в національній, так і в

іноземній валюті, що можемо визначити позитивним моментом у відновленні національної економіки. При чому варто зазначити, що у довгостроковому кредитуванні більшою була частка кредитів, наданих в іноземній валюті.

Структура кредитного портфеля значно погіршилась за аналізований період за критерієм якості, а зменшення частки резервних коштів порівняно з часткою проблемних кредитів у 2018 р. (у 2014–2017 рр. спостерігається перевищення частки резервів над часткою проблемних кредитів у кредитному портфелі банків) є загрозовим з точки зору фінансової стабільності банківської системи.

5. Результати аналізу кредитів, наданих банківськими установами нефінансовим корпораціям за 2013–2018 рр., дозволили зробити такі висновки: найбільшу частку займають кредити, надані господарським товариствам та підприємствам. У їх кредитному портфелі основну частку займають короткострокові та середньострокові кредити в національній валюті, що знизило валютний ризик. За видами економічної діяльності позичальників за період 2013–2018 рр. найбільший обсяг кредитів був спрямований у сфери оптової та роздрібної торгівлі та переробної промисловості. Аналізуючи обсяги кредитів за строками погашення та у розрізі валют, найбільше зростання за 2013–2018 рр. відбулося за довгостроковими кредитами та кредитами у євро. Таким чином, можемо стверджувати, що банківський кредит є важливим джерелом розвитку національної економіки України. Втім на сьогодні кредитний процес характеризується неефективністю. У першу чергу це є результатом нераціонального використання кредитних коштів, також в країні поширена практика, коли банки надають кредити власним бізнес-групам, що також обмежує кредитування інших підприємств та відчмічено відсутність ефективних правових механізмів роботи з недобропорядними позичальниками. Перелічені та інші фактори призвели до погіршення загальної платоспроможності позичальників та стали причиною зростання простроченої заборгованості, особливо в іноземній валюті.

6. За проаналізований період в Україні чітко простежуються основні тенденції, які сформувалися на ринку банківського кредитування домогосподарств. Спостерігалось тривале скорочення частки кредитів, наданих домогосподарствам, у кредитному портфелі банків в умовах нестабільної економічної ситуації та погіршення кредитоспроможності позичальників та деяке її зростання, починаючи з 2016 р. Внаслідок глобальної фінансової кризи 2008 р. вектор розвитку банківського кредитування населення змінився, портфель кредитів, наданих населенню поступово зменшувався. Переважну більшість у портфелі кредитів, наданих домогосподарствам, займають споживчі кредити. Заборона кредитування фізичних осіб в іноземній валюті зумовила зростання частки кредитів, наданих у національній валюті. У той же час відбувалося скорочення довгострокового кредитування населення. Це свідчить про те, що перед банківською системою стоїть завдання щодо поживлення кредитування домогосподарств, для чого необхідні зусилля як з боку регулятора, так і від банків другого рівня. Починаючи з 2017 р. спостерігається злам встановлених тенденцій і початок відновлення банківського кредитування домогосподарств.

7. Доведено, що в усьому світі застосування економіко-математичних методів для розв'язання фінансових проблем набуло широкого розповсюдження, тому вони є важливим інструментом в банківському прогнозуванні. Нами було визначено, що завдяки методам економіко-математичного прогнозування можна виявити оптимальні прогнозні моделі, за якими можна прогнозувати на майбутнє. Застосування економіко-математичного моделювання та прогнозування у банківському кредитуванні є визначальним шляхом для розрахунку тенденцій розвитку не тільки окремого банку, а й банківської системи в цілому та дозволяє знайти оптимальні моделі подальшого розвитку й планування банківської діяльності. Нами визначено, якщо у банківських установ України на 2019–2021 рр. збережуться середньорічні темпи росту 2013–2018 рр. обсягів

кредитів, частки простроченої заборгованості за кредитами, обсягів кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та наданих домашнім господарствам банківськими установами України, то відзначається позитивна тенденція зростання за усіма показниками. Однак, якщо не буде вжито кардинальних заходів для повернення простроченої заборгованості за кредитами, то це негативне явище стане великою проблемою для банківської системи України на майбутнє.

8. Обґрунтовано, що вибір банком відповідного виду стратегії використання кредитних інструментів буде визначати напрями та видову (галузеву) структуру його кредитного портфеля, а також впливати на його якість, оскільки кредитні вкладення в різні види діяльності генерують різний рівень кредитного ризику. Таким чином, перспективними напрямками удосконалення управління кредитними ризиками в умовах подолання наслідків фінансової кризи є оптимізація структури портфеля кредитних інструментів залежно від рівня кредитоспроможності домогосподарств та виду діяльності позичальника з метою мінімізації сукупного кредитного ризику шляхом впровадження відповідної банківської стратегії використання кредитних інструментів. Щоб змінити ситуацію на ринку кредитування, необхідним є проведення таких реформ, які б дозволили і банкам активізувати кредитну діяльність, і підприємствам підвищити рівень кредитоспроможності. Кредитні інструменти мають створювати сприятливі умови для розвитку всіх сфер і галузей національної економіки. Вони є важливим джерелом капітальних інвестицій, тому традиційно виділяється їх вагома роль у реструктуризації економіки та інвестиційній діяльності.

9. Дослідження зарубіжного досвіду банківського кредитування, виявило такі аспекти, що дозволять підвищити його рівень в Україні: підвищення ролі небанківських фінансово-кредитних установ у кредитуванні населення і реального сектору економіки держави; сприяння підвищенню кредитної спроможності банків; зниження рівня відсоткової ставки через механізм державної компенсації вартості кредитів для підприємств

стратегічно важливих галузей економіки; підвищення правової захищеності кредиторів та створення інституційної мотивації залучення банків для інноваційного розвитку держави; запровадження режиму пільгового оподаткування прибутку банків, що кредитують підприємства стратегічно важливих галузей і сфер економіки; продовжувати роботу щодо створення бази даних неплатоспроможних позичальників та клієнтів, що зловживають кредитними коштами. Також українським банкам необхідно звернути увагу на зарубіжний досвід відносно індивідуального підходу до позичальників у напрямі погашення позик і застосування процентних ставок за кредит, враховуючи ситуацію в реальному секторі економіці. Ефективній співпраці банків і нефінансових корпорацій сприятиме зміна у банківських установах своїх традиційних загальних підходів до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши потреби кожного сектора економіки та можливості погашення для окремого позичальника. Також вітчизняним банкам потрібно звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб у кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова М. А. Финансы и кредит : учеб. пособ. / М. А. Абрамова, Л. С. Александрова. – Москва : Юриспруденция, 2003. – 448 с.
2. Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Г.М. Азаренкова, Т. М. Журавель, Р. М. Михайленко. – 2-ге вид., випр.і доповн. – Київ : Знання : Прес, 2006. – 287 с.
3. Алексеенко Л. М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок / Л. М. Алексеенко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. – Київ: Видавничий будинок «Максимум»; Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 392 с.
4. Андрос С.В. Кредитно-інвестиційна стратегія комерційного банку в умовах нестабільності маркетингового середовища / С.В. Андрос // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип.: Маркетингова освіта в Україні / відп. ред. О.О. Беляєв. – Київ : Вид-во КНЕУ, 2011. – С. 441-450.
5. Банківська енциклопедія / За ред. А. М. Мороза. – Київ: Ельтон, 1993. – 343 с.
6. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – Київ : Центр наукових досліджень національного банку України : Знання, 2011. – 504с.
7. Банківські операції: [Текст] Підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. – Київ: КНЕУ, 2000. – 384с.
8. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – 4-е изд., стер. – Москва : Омега-Л, 2012. – 525 с.
9. Борисова С. Є. Економіко-математичне моделювання та прогнозування обсягів кредитних і залучених коштів банківської установи / С. Є. Борисова, О. В. Балашова // Економічний вісник Донбасу. - 2017. - № 3.

- С. 75-82.

10. Буряк Л. Д. Теоретичні питання економічної сутності кредиту у трансформаційний період / Л.Д. Буряк, С.А. Назаренко // Вчені записки : наук. зб. – Київ : КНЕУ, 2003. – Вип.5. – С. 33–38.

11. Версаль Н. І., Дорошенко Т. В. Теорія кредиту [Текст]: Навч. посіб. - Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. - 483 с.

12. Владичин У. В. Іноземне банківництво в Україні : [монографія] / У. Владичин; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Піраміда, 2011. – 280 с.

13. Владичин У.В. Банківське кредитування : навч. посібн. [Електронний ресурс] / У. В. Владичин, за ред. д-р екон. наук, проф. С.К. Реверчука. – Київ : Вид-во "Атіка", 2008. – 355 с.

14. Вовк В. Я., Хмеленко О. В. Кредитування і контроль: Навчальний посібник [Електронний ресурс] / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – Київ : Знання, 2008. – 463 с.

15. Воронин В. П. Деньги, кредит, банки: учеб. пособ. / В. П. Воронин, С. П. Федосова. – Москва : Юрайт-Издат, 2002. – 269 с.

16. Гальків Л. І. Банківське кредитування в структурі національної економіки України: параметричне оцінювання та проблеми активування / Л. І. Гальків, О. І. Карий, М. Я. Демчишин // Актуальні проблеми економіки. – 2016. - № 6. - С. 314-320

17. Гальків Л. І. Стан та перспективи розвитку сільського туризму в Україні / Л. І. Гальків, О. В. Килин // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2017. - Т. 22, Вип. 1. - С. 59-62.

18. Гальчинський А. Теорія грошей / А. Гальчинський. – 4-е вид., змінене і допов. – Київ: Вид-во С.Павличко "ОСНОВИ", 2001. – 412 с.

19. Гончаренко В. В. Аналітичний звіт щодо побудови систем кредитної кооперації різних країн [Електронний ресурс] / В.В. Гончаренко // Режим доступу: <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article.html>.

20. Гончаренко В. В. Кредитні спілки і кооперативні банки та особливості їх розвитку в Україні / В. Гончаренко // Вісник НБУ. – 2000. – №

1. – С. 47-50.

21. Гроші та кредит: Підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.] ; за наук. ред. М. І. Савлука. – 6-те вид., перероб. і доп. – Київ : КНЕУ, 2011. – 589 с.

22. Грошово-кредитна та фінансова статистика НБУ [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

23. Гуцал І. С. Участь банків у забезпеченні регіональної інноваційно-інвестиційної стратегії [Текст] / І. С. Гуцал // Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : монографія / В. Г. Дем'янишин, І. С. Гуцал, О. П. Кириленко, Т. О. Кізима ; за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 231-238.

24. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) [Текст]. – Львів: ВАТ «БІБЛЬОС», 2001. – 244с.

25. Деревянко Ю. В. Взаимодействие банков и промышленности в системе корпоративного управления: опыт Германии / Ю. В. Деревянко, А.В. Герасименко // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2008. – № 3Е (14). – С. 231-236.

26. Дзюбановська Н.А. Реалії та перспективи моделювання оптимальної кредитної стратегії банку / Н.А. Дзюбановська // Вісник Тернопільського національного економічного університету : зб. наук. праць. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ. – 2011. – № 4. – С. 20-25.

27. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – Київ: Молодь, Ін Юре. 2001. – 680 с.

28. Жукова Н. К. Сучасний стан та проблеми управління кредитним портфелем комерційних банків / Н. К. Жукова, Н. В. Зражевська // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 1-2(1). – С. 70-72.

29. Жукова Н.К. Сучасний стан ринку банківського кредитування в Україні / Н. К. Жукова, Н. В. Зражевська // // Економічний часопис-XXI.. –

2011. - № 5-6. – С. 54-57.

30. Івасів Б. С. Гроші та кредит: Підручник / Б. С. Івасів. – Вид. 3-є, змін. й доп. –Тернопіль: Карт-бланш, Київ: Кондор, 2008. – 528 с.

31. Інфляційний звіт [Електронний ресурс] / НБУ. – Квітень 2018. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=68159649>

32. Карбівничий І.В. Механізм формування та реалізації кредитної політики банку: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / І.В. Карбівничий. – Суми, 2011. – 20 с.

33. Карбівничий І.В. Стратегічне управління кредитної діяльності банківської установи / І.В. Карбівничий // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : Вид-во УАБС НБУ. – 2007. – Т. 20. – С. 58-64.

34. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика: Навч. посібник. 3-тє вид. допов. та перероб. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.

35. Костюченко О.А. Банківське право. Підручник / 2-ге вид., переробл. та допов / О.А. Костюченко. - Київ: Атіка, 2011. – 376 с.

36. Коць О. О. Сутність проблемних кредитів банків та управління ними / О. О. Коць, П. Г. Ільчук, О. В. Карпів // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове видання. – 2018. – Випуск №22. – С. 806-810.

37. Кредитний менеджмент : навч. посіб. / А. М. Мороз, Р. І. Шевченко, І. В. Дубик. – Київ : КНЕУ, 2009. – 399 с.

38. Лаврик О. Л. Аналіз банківського кредитування в сучасних умовах розвитку економіки України / О. Л. Лаврик // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. - 2016. - № 2. - С. 69-80.

39. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика [Електронний ресурс] : Навч. посіб. / В. Д. Лагутін. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ: Т-во "Знання", КОО, 2002. – 215 с.

40. Лалакулич М. Ю. Механізм сучасного банківського кредитування

та його складові / М. Ю. Лалакулич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 7. – С. 35-38.

41. Леонов С.В. Інноваційний пакет послуг як інструмент антикризового упарвління банківськими установами України / С.В. Леонов, О.О.Котенко // Вісник СумДУ. Серія економіка. – 2011. – № 1. – С. 174-179.

42. Любунь О.С. Формування фінансово-економічного механізму реалізації інвестиційно-інноваційної моделі України / О.С. Любунь // Економіка промсті. – 2009. – № 3. – С. 116-118.

43. Малахова О. Кредитна угода як основа ефективної взаємодії банків з позичальниками [Текст] // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. - № 16. – С.165-173.

44. Малахова О. Л. Напрями активізації банківського кредитування суб'єктів підприємництва в Україні / О. Л. Малахова // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 24. – № 2. – С. 22-30.

45. Манжула Д. П. Роль кредиту в діяльності комерційних банків / Д. П. Манжула // Молодий вчений. - 2016. - № 2. - С. 67-70.

46. Манцуров І. Г. Фінансова статистика : підручник / І. Г. Манцуров, А. А. Шустіков. – Київ : КНЕУ, 2008. – 528 с.

47. Марцин В.С. Економічний зміст відносин у сучасній моделі банківського кредитування [Текст] // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. - № 1. – С. 3-9.

48. Маслова С.О. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. / С.О. Маслова, О.А. Опалов. – Київ : Кондор, 2006. – 192 с.

49. Мігус І. П. Транспарентність банку як складова механізму забезпечення його економічної безпеки / І. П. Мігус, Н. В. Дудченко // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2013. – № 10.– С. 322–328.

50. Моисеев С. Р. Денежно-кредитный энциклопедический словарь / С. Р.Моисеев. – Москва : Дело и Сервис, 2006. – 384 с.

51. Монетарний та фінансовий розвиток / Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс]. – Київ : Національний банк України, 2015. – 234 № 2/2015 (263). – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=16006315>
52. Мочерний С. В. Економічна теорія / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко // Економічна теорія: Підручник. – Київ: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 856 с.
53. Національний банк України : Офіційне інтернет – представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
54. Онищук Я.В. Розвиток лізингу в Україні / Я.В. Онищук // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С.106–113.
55. Опарін В. М. Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи / В. М. Опарін // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 57-71.
56. Операції банків і небанківських кредитних установ [Електронний ресурс] : підручник / [А. М. Мороз, М. І Савлук, Т. П. Остапишин та ін.] ; за наук. ред. А. М. Мороза. – Київ : КНЕУ, 2013. – 543[1]с.
57. Основи економічної теорії. Підручник / За загальною редакцією Ю. В. Ніколенка 3-тє вид. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 540 с.
58. Остапчук Я. М. Вплив визначення банківського кредиту на його класифікацію / Я. М. Остапчук // Фінанси, облік і аудит.– Київ: КНЕУ, 2011. – Випуск 11. – С. 123–130.
59. Офіційний сайт Експортно-імпортного банку США // [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.exim.gov/about/reports/ar/ar2008/Exlm_AR.08.html.
60. Офіційний сайт Федеральної Корпорації страхування депозитів // [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.fdic.gov/>.
61. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затверджене Постановою

Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

62. Поляк Н. П. Причини виникнення проблемної заборгованості банків і способи її погашення в сучасних умовах / Н.П. Поляк // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – 2009. – № 31. – С. 142-146.

63. Поляк Н.П. Кредитні інструменти розвитку реальної економіки в Україні: Дис. канд. екон. наук: 08.00.08 /Н.П. Поляк; ДВНЗ "Університет банківської справи". – Київ, 2016. – 223 с.

64. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000, №2121-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

65. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991, № 1023-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

66. Прядко В. В. Реформування інституціональної системи управління державним боргом України / В. В. Прядко, О.М. Грубляк // Ефективна економіка. – 2013. - №4. - [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1937>.

67. Річний звіт 2017 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71165707>

68. Роз'яснення з питань надання кредитів в іноземній валюті фізичним особам-нерезидентам : Лист Національного банку України від 29.10.2012, N 29-213/10840

69. Сидоренко В. А. Кредит: сутність, функції та форми прояву. / В. А. Сидоренко // Світ фінансів. - № 3 (20). – 2009. – С. 24-33.

70. Стрільчук Ю. І. Сучасний стан банківського кредитування населення в Україні / Ю. І. Стрільчук // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. – Київ : КНЕУ, 2016. – Вип. 2. – С. 144–156.

71. Терновська М.О. Дослідження стану ринку факторингу в Україні / М.О.Терновська. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.nbuuv.gov.ua>.

72. Фінансова система та її роль у забезпеченні розвитку економіки України: монографія/ [колектив авторів] ; за заг.ред. доц. В.В. Карцевої. – Полтава: ПУЕТ, 2019. – 254 с.

73. Фурман В.М. Основні напрямки стратегії розвитку ринку страхування в Україні / В.М. Фурман // Науковий вісник Нац. Академії держ. под. служби України (економіка, право). – 2012. – №1(28). – С. 219.

74. Харабара В. М. Проблеми розвитку споживчого кредитування України / В. М. Харабара // Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - № 5. - С. 41-45.

75. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, № 435-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

76. Юрків Н.Я., Шкодін І.В. Циклічний розвиток світової економіки в умовах фінансової невизначеності / Н.Я. Юрків, І.В. Шкодін // Збірник наукових праць Харківського інституту банківської справи «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики». – 2011. – №1(10) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://fkd.org.ua/archive_1\(10\)2011_eng.html](http://fkd.org.ua/archive_1(10)2011_eng.html)

77. Янковий О.Г. Вдосконалення планування на підприємстві за допомогою математико-статистичних методів прогнозування / О. Г. Янковий, О. Л. Гура // Актуал. проблеми економіки. - 2009. - № 1. - С. 229-238.